

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

ÚJ REGÉNYEKBŐL

BORDÁS GYŐZŐ, BRASNYÓ ISTVÁN,
DUDÁS KÁROLY, JUHÁSZ ERZSÉBET
KONTRA FERENC ÉS VÉGEL LÁSZLÓ
KÉSZÜLŐ REGÉNYÉNEK RÉSZLETE

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

1998

December

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXII. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

Szerkesztő:
Toldi Éva

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Műszaki szerkesztő:
Maurits Ferenc

TARTALOM

Új regényekből (*jegyzet*) 929

Bordás Győző: Északról és délről 930

Brasnyó István: Dombornyomás kilélegzett felületre 943

Dudás Károly: A nagy merénylő 963

Juhász Erzsébet: A határok légiesítése felé II. 976

Kontra Ferenc: Magyarország (*elejétől fogva*) 987

Végel László: Schlemihl fattyúja 1003

ÚJ REGÉNYEKBŐL

Hat készülő regényből tesz közzé részletet a *Híd* mostani száma, azokból a munkákból, amelyek a folyóirat kiadójának, a Forum Könyvkiadónak a meghívásos regénypályázatára íródnak.

A regénypályázatnak könyvkiadásunk történetében hagyománya van, az 1968-as regénypályázatra beérkezett művek némelyike irodalmunk nagy hatású darabjává vált, és ugyancsak értékes művek sora született meg az 1982 és 1990 között meghirdetett pályázat eredményeképpen is. A Forum Könyvkiadónak, amikor fennállásának 41. évében újra regénypályázatot hirdetett, nemcsak az írók ösztönzése volt a célja, hanem az is, hogy egy olyan műfaj gazdagítását szorgalmazza, amelyet az olvasók leginkább kedvelnek, és amelyből a közönség a legközvetlenebb módon ismerheti meg azt a világot, amelyről a művek szólnak, és azt is, amelyben keletkeztek.

Itt olvasható Juhász Erzsébet utolsó alkotása, amelynek kéziratát tragikus hirtelenséggel bekövetkezett halála előtt két nappal juttatta el nekünk. Nagy ambícióval készített regénye mindörökre torzóban marad.

A Forum Könyvkiadó ezúton is megköszöni a budapesti Illyés Közalapítvány műpártoló hozzájárulását, és reméli, hogy jövőre is sikerül támogatást kapnia, és meghirdetheti regénypályázatát újabb hat szerzővel.

A *Hídnak* e számát regényekről szóló kritikákkal egészítettük ki.

ÉSZAKRÓL ÉS DÉLRŐL

B O R D Á S G Y Ó Z Ó

B U J K Á L Á S A K E R T B E N

Ezerkilencszáznegyvenegy április harmadika, csütörtök volt. Kora délután, amikor a cukorgyári kertész az igazgatósági, pontosabban az igazgatói villa földszinti nagyszalonjában a tél megviselte dísznövényeket gondozta, törte le a difenbachiák sárgulni kezdő alsó leveleit, és metszőollóval vágta a datolyapálmák előregedő, acélos ágait, hogy aztán a finom permettel dús oxigént juttasson a levelek pórusaiba. A cselédség is ott forgolódott, porronggyal és partvissal a kezükben, Aranka, a házvezetőnő pedig mindannyiukat siettette, mert az ő feladata a teríték felrakása lett volna. Mindez máskor ilyenkorra már készen volt, de ezúttal a déli ebédnél jutott az eszébe az igazgatónak, hogy vacsorán lássa vendégül közeli munkatársait és – ha igaz – a pesti részvénytársaság elnökét, Dietrich urat kíséretével.

A fehér kötényes lányok már távoztak a konyha irányába nyíló tapétaajtón át, s csak a kertész maradt még kézi permetezőjével, amikor a vadászsalonból érces hangok szűrődtek be. A lépteket a vastag perzsaszőnyegek mindig elnyelték, így most is csak a kilincscsattanás hallatszott, és az ideges kérdés:

– Hogyhogy nem látta és nem is hallotta? Na jöjjen!

Weis igazgató hadonászott és magyarázott Kindler mérnöknek, és nyitva is hagyta maga mögött a vadásztrófeákkal díszített szalon ajtaját. Együtt siettek a nagy teraszra.

A kertész, mivel a nap folyamán már többször is találkoztak, köszönés helyett csak illemtudóan meghajolt, mire Weis csak annyit kérdezett:

– Nem lehetne már kirakni őket?

– Korai lenne, fagyok is jöhetnek még.

– Fagyok, fagyok . . . vérfagyasztó az, ami most történik! – mondta-e, vagy csak morogta, ki sem lehetett venni igazából, de annál inkább ideges mozdulatait, ami most abban is megnyilvánult, hogy amíg Kindler a függönnyel és a kilinccsel bajlódott, ez az ötvenedik évében járó, köpcös, első embere a gyárnak, nyakkendőjén lazított, s ami sohasem volt szokása, mellényének felső gombjait is kigombolta, könnyebben törjön ki belőle a düh.

– Ikebanák is legyenek az asztalon – vetette még oda, ami a kertész számára olyan természetes volt, mint Aranka számára a dupla teríték.

U alakúra képezték ki az asztalokat, amelyeket most maga a házvezetőnő törölt le, még egyszer, mielőtt halványrózsaszínű abroszokba felöltöztetné. András, a kertész pedig – mint borbély teszi a hajvágás utolsó felvonásaként – még egyszer minden oldalról megnézte a növényeket, s amelyiken kellett, egy icike-picikét mozdított, a leveleket immáron a csillárból eredő fény felé fordítva. Így követelte meg ez a pattogó emberke. A szalonban most már ragyogtak a komódok, nemcsak a tálaló, hanem a vele szemben elhelyezett tükörfejes is, s új színei jöttek elő a falon vastag keretben levő Pichler-képeknek üde zöldjei, kékjei, sárgái, lilái. Pontosabban a csillárok fényáradata vetélkedett a halványuló nappaliéval, egyértelművé téve, hogy győzedelmeskedni fog felette. A kabinetszekrény fiókjainak díszes gombjai pedig egyenesen parázslani kezdtek, amikor a talpas óra ütője négy mélyet kolompolt.

– Látja, ott, ott jönnek – magyarázta Weis.

Erre a kertész is odaállt a szétnyitható üvegfal tövébe, de ő is csak egy nehezen kivehető, szürke csíkot láthatott a korai alkonyatban és kilométernyi távolságban, mert ezt a mindig csak északnak nevezett, bár valójában északnyugatról kanyarodó utat részben el is takarták a kert fenyői meg a magasra nyúló oszlopos tujái.

A gyár felől csípős kátrányszagot hozott a tavaszi élet. A húsvéti nagytakarításnak és az apróbb kőművesmunkák elvégzésének és a megszülésnek az utolsó fázisa volt a cukorraktárak féltetős deszkamennyezetének és tetőzetének az átkenése, amelynek legjobb értője bizonyos Burić volt, a gyár gypemestere, aki arra volt a legbüszkébb, hogy amióta

őt az igazgató nemcsak a kampány idejére alkalmazta, hanem állandósította posztján, patkány a gyárudvarban többé nemigen volt.

Mivel a teraszon időközben a vadásztávcső is előkerült, pontosan látni lehetett, amint a tetőnek támasztott egyágú létrán áll a mester, és le-föl járó kezében a kefe egyszer csak félúton megáll. Azt viszont már csak a kátrányt olvasztó asszonyok és Pali bácsi, a cukorraktárnok hallhatták, amint Burić eközben el is káromkodta magát, és pontosan olyat mondott, mint mikor mégis előbukkan egy-egy patkány a répahegyek közül, s ő a nyomába ered.

– Jöjjön csak, András, maga látja – szólt oda Weis a függöny mögött ólálkodó kertésznek, de továbbra is a saját kezében tartva a messzelátót.

Ha látni továbbra sem valami sokat látott vagy láthatott, hallani viszont mindhárman hallhatták, repülőgépzúgás.

– Nem repülő, helikopter – pontosított Kindler, mint ahogy az is volt, ablakára kitűzött zászlóval.

– Ma . . . – mondta volna az igazgató, de Kindler közbevágott:

– Sampson 120-as – amiben Weis nem is kételkedett, hiszen jól tudta, az SZHSZ Királyság légierőinek tartalékos hadnagya szólalt most meg.

– És maga milyen gépen repülgetett? – jött a kérdés, de csak azért, mert ez az ember csak ritkán tudott hallgatni, így hát most is szólnia kellett.

– Vadászgépeken repültünk, huszonhétben.

Gurdu vagy Turdu 190-eset mondott-e, nem értette, de nem is igen érdekelte az igazgatót, az viszont annál inkább, miért közeledik és tesz egy kört a gyár fölött, s aztán vissza, északnak, ahonnan pedig valami tompa, mély és fájdalmas morajlás hallatszott.

– Motoros járművek és teherkocsik – s mint nem sokkal később kiderül, harckocsik és páncélkocsik is.

Az egyre hangosodó berregésre Weis kutyái is kirohantak, a nagy, fehér kuvasz után a két vadászkutya meg a két fekete, sima szőrű tacskó. Bokrokat átugrálva a kiültetésre készen álló ágyásokon keresztül, egyenesen neki a belső parkot övező kerítésnek. Mentek volna tovább is ugatva és csaholva, de az erős drótkerítés nem engedte a külső parkörbe, ahol viszont e zajra az őzek és a pávák futkároztak riadtan.

A Z. irányából visszavonuló csapatok voltak, s most már kivehető volt, fáradt fegyelmezettségben.

– Az a szögletes felépítésű, ott a páncélkocsi mögött, az P. III-as, légvédelmi ágyú – magyarázta a mérnök, de Weis nemigen figyelt rá, mert azzal volt elfoglalva, mi lesz ezután. Pontosan egy hete menesztették Pál régensherceget, és megtörtént a katonai hatalomátvétel. Egész teste beleremegett abba a gondolatba, hogy ezeket most a német csapatok követik. Mi lesz velünk? – tette föl önmagának a kérdést.

Johann Kindler mérnököt viszont az aggasztotta inkább, mi történik, ha a magyarok kapják vissza ezeket a területeket, mi lesz, ha történik még egy magyar–német kiegyezés. S a vonuló katonák fáradt arca őseinek egykori ideköltözését juttatta eszébe. Valahogy így vánszoroghatott ide mintegy másfélszáz évvel ezelőtt az a bizonyos Peter Kindler Rézivel az oldalán, akinek ő ötöd- vagy hatodleszármazottja, már nem is tudja, elő kellene venni a gimnazista korában készített családfát. Ők is rongyos, sáros ruhában érkeztek egy picinyke batyuval a vállukon, csak nem katonazubbonyban. „De a távoli császár keze hosszú volt, mert amikor ideértünk, ekével már meghúzták a leendő utcák vonalait, és ennek az észak–dél irányú geometriának alapján emeltük föl aztán házainkat, földből, agyagból, fából, pelyvából és nádból, olyan egyformákra, mint amilyenek a nádi verebek” – idézte magában a családban hagyományozódó mesét, nyilván még szépapja szájából.

De Weis gyors kérdése, nem kellene-e erősítést kérni a kapukra, visszazökkentette a mába, a szeme előtt zajló történelembe, s bár negyedkatonai hivatása is azt sugallta, hogy ezt mindenképpen meg kellene tenni, mégis nemmel válaszolt, mert tudta, a gyár minden szem-párja most úgylis az út felé nemcsak néz, hanem figyel is.

– András, azért nézzen körül a portán – mondta végül az igazgató.

A kertész jól látta, hogy a távolabbi tisztviselői lakások ablakai tele vannak. Mindenki az utat leste, ahol csak a lelkekben dülhatott valami kellemetlen, nagyon kellemetlen és fájó érzés, de látszatra semmi sem történt. Mindaddig, amíg a gyalogosok a főbejárathoz nem értek, mert akkor egy katona – s ezt a kertész közelről figyelhette – ki nem ugrott a sorból, és egyenesen a park irányába nem futott. Már a portásfülke közelében járt, amikor eldőrdült egy puska. Nem tudhatta senki sem, hogy a katona után löttek-e, vagy az ismét fölöttük köröző gépre, tény, hogy erre a helikopterből kemény sorozatként jött a válasz. Weis és Kindler, mint a gumilabdák pattantak be a szalonba, s recsegeve-ropogva

csukódtak az ablakok, húzódtak falaik fedezékébe a báméskodók. A kertész felesége, aki az üvegházak melletti melegágyásokat választotta magaslesül, egyenesen a sáros földre vetette magát, mert két-három golyó a vékony ablaküveget könnyedén, de nagy csörömpöléssel törte át, s fűrődött a fiatal tagetes- és szalviapalánták közé.

– Azonnal jelentse az igazgató úrnak, hogy egy katona beugrott a kerítésen – kiabálta Papacsek portás a kertésznek, mire az intett, jól van, megy, de a fenyőfa nyújtotta fedezékét még egy ideig nem hagyta el. A katona meg mintha ismerős lett volna, biztos volt, látta már valahol.

Mozgási iránya pedig könnyen volt követhető, a kutyák még inkább tűzbe jövő szemei, onnan a másik kerítésen túlról szeizmográf módjára követték.

– Állj! – kiáltotta feléje a kertész, mire az egy vastag platánt átkarolva meg is állt.

– Ki vagy?

Halk, szinte alig hallható volt a válasz:

– Markov Jovo, a Markov szücs fia.

Mire intett volna a portásnak, minden rendben, az már lelkiismerete teljes tudatában jelentést tett telefonon az igazgatói villába, de az igazgatótól semmilyen utasítást nem kapott.

– Mit tegyünk? – tárta szét tanácstalanul a karját Weis.

– Meg kell tudnunk, kicsoda.

A kertésztől megtudták.

– A teljes sötétedésig maradjon a szaletliben, aztán meglátjuk.

– Nem kellene kihallgatni? – kérdezte a mérnök, akiből ebben a percben nyilván a hadnagy szólalt meg.

– Kell a fenének – volt rá a kurta válasz, mert most mégis az foglalkoztatta elsősorban, megérkezik-e Dietrich, s milyen hírekkel. Meg volt győződve, hogy mától ettől függ a gyár és az ő személyes sorsa is.

Mindez azért aggasztotta, mert információi, főleg a pestiek, az utóbbi napokban eléggé megbízhatatlanok voltak. Hat óra lehetett, amikor Szkálin, a gyár dokumentátora a visszavonulás miatt nem a főutat, hanem a csatornaparti töltést választva, a hátsó kapun kért bebocsátást, mert sürgős közölnivalója van az igazgatóval. Portási kísérettel érkezett, mint mindenki, aki munkaidőn kívül szeretne hozzá bejutni. Ezúttal egy

percet sem kellett várakoznia, mert maga az igazgató ment elébe, ő pedig azonnal mondta:

– Igazgató úr, most jelentette a rádió, öngyilkos lett a miniszterelnök, öngyilkos lett, képzelje el!

– Melyik miniszterelnök, Szkálín úr, melyik?

– Gróf Teleki Pál, ha még nem hallotta volna.

– Na, még csak ez hiányzott! S tudni, miért?

– Csak annyit jelentettek, hogy ma hajnalban és önkezével, meg hogy ezzel érvénytelen a múlt év decemberében kötött szerződés.

– Talán az egyetlen ember, aki még tehetett volna valamit – tett gyors ítéletet Weis, de Szkálinnak arra a kérdésére, mi lesz majd az ő újságjával, még csak egy mozdulattal sem reagált. Jocit, az ügyvédi teendőket is végző személyi titkárát hívatta csak, akinek megparancsolta, ettől a perctől a telefonüzeneteken kívül jegyezzen föl minden rádióhírt is, legkésőbb este tízkor kéri a jelentést.

Markovot Aranka utasítására ebédmaradékkal kínálták, amit az hón evett a szaletliben a sebtében megterített fonott asztalon, de kissé ügyetlenül kanalazott, mert túl mély volt a kertszék, amibe ültették.

– Velem most mi lesz? – kérdezte riadt szemekkel a kertésztől.

– Bizonyára hazavitet az igazgató.

Nem is annyira éhes, mint inkább szomjas volt a szökevény, mert a kétpohárnyi után egy egész kancsóval is megivott, amin jót mulatott a kétéves Weis unoka, akitől ha megkérdezte valaki: hogy hívják, csakis így felelt: Weis-Purics Vesna, tősgyökeres magyar. Volt ebben a gyerekben is minden vér, ami errefelé csak csordogált, zsidó, szláv, magyar és német szinte egyenlő arányban. Mint a lakosság legtöbbszörében, logikus következményeként annak, hogy ide mindenki jött valahonnan, csak az lehetett a kérdés, ki előbb s ki utóbb.

Kindler mérnök, aki most egymagában ücsörgött a nagy szalonban, Weis szerint is némi joggal érezte Ű.-t mindenekelőtt németnek, mert való igaz, ingoványos határát ők szántották föl elsőnek, de azt is nyíltan bevallották, hogy kutat ásni a szerbektől tanultak, azok viszont az ő ökreik és ritka lovaik mögött láttak először ekét, merthogy áson és kapán kívül más szerszámot nemigen ismertek. Viszont a bevándorló magyarok a főzésben tettek túl mindkettőn, a has pedig mindig megbesült testrészt volt, legyen az bárkié is, és nemcsak a nehéz paraszti

munkát végzők körében. Kereskedni, igazgatni meg ki tudott legjobban? Izraelita volt az olaj-, a kender- és a gyufagyár alapítója, akárcsak a rőfösök, a bőrkereskedők s a nagykereskedés minden vezetője. S mindenki tudta, ők járták ki, hogy még a századforduló előtt az addigi algimnáziumot főgimnáziummá nyilvánítsák.

Weis különös tézise volt, hogy csak gimnáziumi végzettségűeket engedett maga köré még az irodába is, a polgárit végzetteneket, különösen ha kisasszonyokról volt szó, a termelésbe vezényelte, mondván, ők ott pénzért vásárolták meg a bizonyítványukat.

De mit számított most egy bizonyítvány vagy pesti diploma? Ki marad és ki nem, ez lehetett a kérdés, elmélkedett Kindler. Magyar vagy német, akár közös uralom, hát nem mindegy. Végső soron, nem ő az egyetlen a legfelsőbb gyári vezetésből, aki mindenféle szempontból . . . Kicsit össze is rezzent ezektől a gondolatoktól, amelyek egyébként már nem először foglalkoztatták, csak éppen merészebben nem mert még szembenézni velük.

Most is mintha csak menekült volna az őseihez, s igazat adott azoknak, akik mint szülei, nagyszülei, azt vallották, hogy itt nem a munkában legelszántabbak maradtak meg, hanem a legkitartóbbak. Márpedig a Kindlerék ilyenek voltak. Peter és Rézi valóban elsőként érkeztek a három gyerekkel, amelyhez az őszanya még tizenkettőt szült – minden évben egyet-egyét –, hogy aztán ebből a hatalmas alomból hét meg is maradjon, mert a többit elvitte a malária, vagyis a nádláz, ahogyan ezt a sűrű betegséget itt nevezték. Pedig a batyujuk mellé csak házhelyet kaptak szűkös építőanyaggal és egy fél szesszió földet. Földet? Nádas volt az fűzfabokrokkal és egy akáccal, azzal az egyetlen olyan fával, amit még nem látott, de úgy megszerette, hogy ki sem vágta, csak várta, virágozzék, mert olyan édeset, mint azon a csengettyűk, soha életében nem evett. A nádas és a tarackot meg évtizedeken át irtotta, mire nagy nehezen a köles és az árpa megteremhetett benne. Egészen pontosan a náddal volt a legtöbb gondja. Mert ha szidta is kegyetlenül, azt azonban látnia kellett, hogy nélküle nem lehet. Abból volt kunyhójának a fedele, amely télen-nyáron védte esőtől, jégtől, naptól; kerítést is abból húzott a szomszéd felé, ágyat, asztalt, széket eszkábált belőle, a csonkokkal fűtötték a kemencét, sőt abból készült a koporsónak ugyan nem nevezhető kis fedeles teknőszerű valami, amiben az apró gyerekeit eltemette.

Az élet is meg a halál is benne van, gondolkodott el, amikor esténként fáradtan kiült házacskájára elé, és zsíros kalapjával hessegette magától a körülcseckendező szunyogokat. Aztán gondolt egyet, nádfurulyát készített, s azt fújta, abban a meggyőződésében, hogy mint kígyóbűvölő teszi, ő a szunyogokat bűvöli meg. S hogy szája ki ne száradjon, rágsálni kezdte a mezei sóskát. Kevésbé hihető, hogy a hangoktól, de ilyenkor a szunyogok mintha nem támadtak volna oly vad akarással, s halott gyerekek sem voltak minden évben. Erre a többiek is elkezdtek nádfurulyázni, és alkonyatkor már az egész faluban szóltak a furulyák, és terjengett a sóska levének párája, amelybe egyesek már szentjánoskenyérfa-termést is vegyítettek. Szóltak a furulyák olyan hangosan, hogy néha túlharsogták a békák kuruttyolását is, és az emberek immáron nemcsak a nádfurulyában és a sóskanedvben hittek, hanem mindenekelőtt önmagukban. Győzünk! – mondogatták, s minél több nádfurulya készült, annál kevesebb maradt a földeken, láposokon, mígnem – de ez már a csatorna megépítése után történt – a nádat teljesen a meder szélébe szorították. Kindler családfája azt is kimutatta, hogy a Rézi ősanya unokája már feleannyiszor szült, mint ő, s ott is hét gyerek volt, csupán két elhalálózással. Ez már az a generáció, amely a tejen kívül a disznóhúson és kukoricakásán nevelkedett, s akik közül nem mindenki maradt paraszt, volt már közöttük asztalos, bognár és kovács is, sőt az egyik nagybácsi negyvennyolcas vitéze lett a bécsi udvarnak.

Johann Kindler apja pedig mézszárosa a városnak, tehetős ember, tartotta az akkorra kisvárossá fejlődött Ú. lakossága, aki négy gyermekét íratta gimnáziumba, majd ezt az egyet Pestre adta az egyetemre. Igaz, nemcsak úgy, egyéni elhatározásból, hanem Kramer lelkész ajánlatára és a helyi ágostai evangélikus egyház segédletével.

Hát mindezek után nem ő ma Ú. első őslakosa? – tette fel a kérdést önmagának, s nemmel semmi esetre sem válaszolhatott.

S ahogyan mindezt sorjában végiggondolta, ismét csak azt találta, nincs mitől tartania, nem is volt, és nem is lesz. A háborúban mindig az a kérdés, kié a föld, amelyért harcolnak, s akárhogy is forgatta a fejében, a tények bizonyították, övé. Weis úr pedig, ha igényt tarthat egyáltalán valamire, akkor erre a gyárra, bár az is igaz, hogy csak az egyhatodára, lévén annyinak a tulajdonosa. Nem is egészen értette, miért tart annyira egy magyar vagy német uralomtól, bár ez utóbbi nyilván magával hozná

az ő eltávolítását. A lengyel zsidók deportálása már rég téma volt minden újságban, még a helyi lapokban is, és az euthanázia programról is sütögtak már.

– No, magát is jól megvárakoztattam – tért vissza Weis a szalonba –, de az az érzésem, hogy most éjjel-nappal talpon kell lennem.

– És mi újság van?

– Joci a német adókból azt hámozta ki, hogy hadüzenetet kap Magyarországra, ha nem csatlakozik hozzájuk balkáni hadműveletükhöz. Csak ne tartson sokáig ez a cirkusz. Egyébként szoltam Borosnak, menjen ki az állomásra, azt a szökevényt meg hazaküldtettem.

– Na, az sem lesz egy nemzeti hő, dezertálni, ezért valamikor főbe-lövés járt.

A szökevénynek a kertész az üvegházban civil ruhát szerzett, kopottas nadrágot, egy kitaposott cipőt és egy valamivel jobb, használatra még alkalmas felöltőt. Aztán a biztonság kedvéért kiszedtek egy deszkát a féderes bak hátsó feléből, úgyhogy a szökevény itt kényelmesen elfért, és megindultak a város felé, öt mázsa rakománnyal, amit a Friedman & Reich nagykereskedőnek kellett leadni, de az utasítás szerint csak visszafelé jövet, s azzal a magyarázattal, hogy a nagyhétben – amely előttük állt – mással lesznek elfoglalva, így hát a kértnél valamivel hamarabb küldik az árut.

Bent a városban már pánikszerű volt a hangulat. Amint a csapatok elvonultak, az emberek megrohanták a boltokat, sőt, rizst, kávéat vásároltak, de cukrot és olajat is, függetlenül attól, hogy mindkét gyár kéménye bármelyik ablakból látható volt. A '18 után érkezett községi előljárók pedig csomagoltak, a csendőrség állítólag már félig üres volt, a gimnázium – ahol a tanév március 31-ével megszakadt – tanári kara is megfeleződött, a község házában kiadták a rendeletet az iratok össze-csomagolására . . . A szokásosnál is nagyobb volt a nyüzsgés, de üres a Greifenstein söröző, a pincérek gyér megvilágításban kint álltak az utcán, a szabómesterek lehúzták a redőnyöket műhelyeik ablakán, mert ki gondolna ilyenkor varratásra.

– Isten hozta magát – s majd a nyakába ugrott örömében a nagykereskedő cég prokurátora, bizonyos Heinrich bácsi, amikor meglátta a cukorszállítmányt. – Most kell eladni, amikor keresik.

Márpedig ha valaki, ő tudta, miben van az üzlet. Nem véletlenül vették maguk mellé a zsidó kereskedők, mert nem volt áru, mit el ne adott volna. Az a hír járta róla, mert vérében volt, hogy a hasznosat a szép elé helyezze, hogy még a raktári udvarban levő fákat is el akarta adni, mondván, jó az a cserépkályhákba. Le is mért egy öreg bükkfát, s három ölben állapította meg mennyiségét, de aztán az öreg Reich, kit e fa Libanon cédrusaira emlékeztetett, csak nem engedett buzgó munkatársa kísértésének. De való igaz, hogy szombatonként, amíg az öreg Aurelék fél napjukat a zsinagógában töltötték, s ilyenkor csak a keresztények dolgoztak Heinrich vezetésével, mindig megnőtt a forgalom.

Hát most nem a sabbath, hanem a bizonytalanság, és az emberek ki is mondták, a háborútól való félelmük űzte őket a boltba. Már hogy is ne, amikor a középkorúak is átéltek egy hasonló helyzetet, csak azzal a különbséggel, hogy akkor északnak történt a kivonulás, és délről jöttek. S ki ne emlékezett volna a házkutatásokra, elhurcolásokra, őrizetbevételekre, sorozásokra. Sokan éltek akkor át a nincstelenséget, emlékeztek a pályaudvari tehervonatszállásokra. S azt sem felejtették el, hogy az őslakosokat kirekesztették a földreformból, s hogy ki kitől mit vásárolhatott. Élőek voltak még ezek a sebek, s mintha e mai nap éppen ezeket tépte volna hegedségükből.

Ez idő tájt a cukorgyárban fölszeletelve volt már a sonka, mintegy bevezetőjeként a közelgő ünnepnek, a szakácsnék a töltelékeket fűszerezték, a borjú- és sertésszeletek pedig jégen álltak lesózva vöröshagymakarikákkal és fokhagymagerezdekkel megtűzdelve, hogy ízét vegyék. Az üvegházból pedig éppen most hozták a friss paradicsomot és paprikát, amit még karácsonykor kellett elültetni, hogy a nagyhétre beérjen. A fácánleves illata átterjengett a gyárudvarban is, friss fácánhúsból készült, amit Weis maga lőtt vasárnap a gyár vadászterületén, megszegve ugyan a vadásztilalmat, de ezzel is csak saját lelkiismerete előtt kellett elszámolnia. Természetesen kimondottan kakasokat lőtt, mert a tyúkok már költöttek.

Minden készen állt a vendégek fogadására, az útra néző, mind a két nagykapun a libériás legények, amikor bekanyarodott az állomásról érkező nagy, fekete cukorgyári Pakard, de csak Borossal, a sofőrrel.

– Hát hol vannak a vendégek? – ment elébe Weis, s mögötte mint árnyéka követte a mérnök.

– Az állomáson azt az információt kaptam, a határon leállították a vonatot, s meg sem fog érkezni. ’

– De miért?

Ezt már hangosan ki se merete mondani, s minthogy neki is csak megsúgták, ő is így adta tovább:

– Fönnáll az elaknásítás veszélye.

Weis most még tanácstalanabb lett, mint délután volt, s legszívesebben fölrúgta volna a terített asztalokat, összetörte volna a csillárokat, s mindent kihajított volna, de csak járt-kelt a szalonban egyedül, mire Aranka a feleségének szólt, próbálná meg ő csillapítani az urát. Valami furcsa kelepcebén érezte magát, ő, aki mindig tudta, mit és mikor kell cselekedni, aki motorja volt ennek a nagy gyárnak. Lehetséges, hogy mindez csak álom volt, az a húsz-egynéhány év, amit itt eltöltött, és amit teremtett. Holnap akár le is bombázhatják, tönkre is tehetik. Pedig micsoda paradicsoma volt az neki is, de mindenkinek, aki itt dolgozott.

– Joci, talán már megint rossz hírral jön?

– A pesti központból jelentik táviratilag, lefoglalták a villächi raktárunkat, a fiúmeival, még nem tudni, mi történik.

– Más hír nincs?

– Nincs, jelentem alássan – tette hozzá, amire Weis is hasonló hangnemen válaszolt:

– Távozzat. De – tette hozzá – amint lesz, jelentkezzen.

Hogy a vacsora, bár fejedelmi volt, most senkit sem érdekelt túlságosan, s hogy meddő politizálásban telt el, elképzelhető. Látványában viszont az utolsó vacsorára emlékeztette Arankát, nemcsak egy Pilátussal. Abban maradtak, mindenki teszi a dolgát, mint eddig, várják a fejleményeket. Erre a napra Jocinak sem volt több híre, kivéve, hogy az Orion Super 403-ast most már 505-re kellene cserélni, zajtalan szabályozóra, mert recseg-ropog a rövid és a hosszú hullám. Mindenki várt valamit, hogy jön ez, jön az, vagy hogy végül semmi sem fog történni, csak Weis volt biztos a változásokban, de azt is eldöntötte, kapitányként utolsónak marad a fedélzeten. Ha ebbe a gyárba építette bele életét, inkább benne pusztul el. S ez most valami jó érzéssel töltötte el, először a mai nap folyamán. Hogy is mondták az öreg svábok? A legelszántabbak maradnak meg.

A mérnökök berregő motorbiciklijükön távoztak a szokásosnál jóval korábban, a gépészeket, az irodavezetőt és Jocit fiáker vitte haza, míg Müller doktort személyesen Weis ültette a Pakardba, hogy magába szippantson valamit a város esti hangulatából. Csalódottan kellett látnia, hogy mire beértek, aludt a város, csak itt-ott égtek fények a cukorgyár szolgáltatta áramot fogyasztva. Minden kocsmá is zárva volt, noha a templomok toronyórái még a tízet sem ütötték el.

Virágvasárnapig csak annyi történt, hogy megtisztult a város a jövevényektől, mintha csak a szél sodorta, söpörte volna ki őket, a régiek pedig maradtak és vártak. Mire, maguk sem tudták, jobban megteltek a templomok, mint eddig. Az asszonyok imádkozni mentek, kérni a Mindenhatót, meg ne ismétlődjön a rossz. Meghallgatta-e őket vagy meghallgatja-e őket, senki sem tudta, mindenki úgy érezte, vezekelt már eleget bűneiért, s hagyják élni őket.

A bizonytalanság ellenére a virágvasárnap itt mindig felért az azt követő húsvétvasárnapi ünnepséggel, már csak azért is, mert a barkaszentelés az élet jelképe, különösen itt, Ú.-ban, ahol a kijelölt termőföldeken is csak barká termett, de ha kiirtották is, a csatornaparton annyi volt, mint eper az útmentek szélén. Csokorban fogva az öt-tíz szálat, minden asszony vitte a templomba, s az ünneplőbe öltöztetett gyerekeknek is jutott. A katolikusoknál és az ortodox hitűeknél egyaránt, sőt ez utóbbiaknál még inkább, merthogy maga a név is beleszővődött a község nevébe, s ők mint valami közös névnapot is tisztelték ezt a napot, még ha a kétfajta naptár szerint csak hétvévenként esett is egybe ünnepük.

De ezen a vasárnapon nem a hét közös év egyike volt. Viszont a koránkelők mindegyikének látnia kellett, hogy éppúgy, mint ősszel a vadlibák, a Stukák repülnek felettük, ugyanabban a nyíl alakú kötelékben, csak ezek nem gáogtak, hanem vészjóslóan zümmögtek. Ettől a tompa zümmögéstől, amely még akkor is hallatszott, amikor a gépek eltűntek a szemek elől, elfogta az embert a félelem. S érdekes módon mindenki félt. E mindenki félelme pedig valahogy összekovácsolta az embereket, mint mikor közös ellenséget vagy veszedelmet neszelnek. Akár negyvennyolcban, amikor a zsilip fölrobbantásának a félelme minden Ú.-ban élőknek a félelme volt. Úgy félték, mint a jégesőtől, a földrengéstől, isten csapásaitól.

A nagyhétben a magyarok a magyarokat, a németek a németeket várták, a szerbek pedig az övéiket. Csak a zsidók nem vártak senkit, bár megítélésük szerint, s ezt Weis meg is mondta telefonba szerb katonatiszt vezének, ha nem ti jöttök, gondoskodj a családozról. De őt akkorra már valahova a tengerpartra, Splitbe vezényelték, ahonnan aligha tudott volna cselekedni.

Mint valami légüres térben, úgy élt két hétig a kisváros cukorgyári telepével együtt. Senki semmi biztosat nem tudott, éltek ősi törvényeik üzleti ötparancsolata szerint; csak a kamatot adhatod ki, a betétet soha, ha paraszt vagy, a haszon fejében úgylis dolgoznod kell, iparos kuncsaftot el ne eressz, gyermeked mindig a legnagyobb kincsed, s olyan szerződést ne köss, amelyre kezedet nem adhatod.

Honnan vették a bölcseleteket, csak ők maguk tudják, de tény, most ellenségben sem lehetnek ellenségesek egymáshoz.

Húsvét vasárnapjáig tartott ez az inkubátorállapot.

Ekkor jelentek meg a németek nagy bánatára a magyar csapatok, amire csalódottan csapta össze a tenyerét az éppen istentiszteletre készülő Kindler mérnök, öltözött új ruhába Aranka, s tanácsolta az öreg szücsmester a fiának, hogy aztán most vissza; oda, ahonnan elszöktél. Weis igazgató otthon az immár 505-ös Orion mellett töltötte a vasárnap délelőttöt. Kezében a Franklin-társulat Tanulmányok könyve volt, hol másutt nyitotta volna ki, mint A cukor fejezetnél. Szakma nélkül nem ember az ember, mondta magának, és beleveszett az olvasásba.

Hogy tanúsított-e bárki is ellenállást, nem lehetett tudni, mert az a fegyverropogás, amely szórványosan hallatszott, diadalos sortűz is lehetett. Délben, amikor a rádió már közölte a nagy bombázás hírért, a lányától úgy hallotta, itt csak ablaküvegek és cserepek törtek össze, de a bevonuló hadsereget a két templom, a községháza és a sarki nagykereskedés lustán elterülő parkban országzászlóval, az ünnep tavaszi virágaival és az elmaradhatatlan süteményekkel fogadták. Rend volt és nyugalom, akik kimentek, örömteli, sugárzó arcukat vitték magukkal. De Weis tapasztalatból azt is tudta, kevés szavúak, ám következetesek ezek a magukat őslakosoknak érző emberek. Nemzetiségüket tekintve Közép-Európa volt kicsiben.

DOMBORNÝOMÁS KILÉLEGZETT FELÜLETRE

BRASNYÓ ISTVÁN

Mert hiába is futná be fátyolos, idegen tekintetként ködülte aranyozás szinte tapinthatatlanná kopott és helyenként fölsértett barnáját . . . Némi képp ugyanis ijesztőnek ható s a megszokottól teljes tömegében elűtő forma vagy külalak vetül ide, mintha előbb összegyűrt, majd fölületesen kisimított papírból hajtogatták volna; ehhez bizonyos idő múltán gondolatban mégis képes idomulni bármely ember, ha egyszer ez valójában saját maga, a tulajdon jellegzetesnek vélt vagy annak tartott lénye, voltaképpen egy eleven, már-már tüntetőtranszparenssé válva, még ha alig valamivel feltűnőbb is annál, mintha ott sem lenne. Nos, ez a pillanatnyi hollét mint váltig ható determináltság tetszhetne a leginkább kérdésesnek, vitathatónak, valójában megfontolásra érdemesnek. Az emlékezetbe vésődött hely, a soha, még föltételelesen sem elhanyagolható és földrajzilag pontosan azonosítható, tartamában kizárhatatlan hely, ahol fölrémlő elgondolásait végigélte, valakiként, másvalakiként, vagy – véglegesen és tarthatatlanul sarokba szorítottan – önmagaként, szinte hősként, meghatározott fokú azonosulással, s amit ennek fogalma fedhetne, jelen vagy múlt időben történő, hozzá való igazodással (hogy ez mihez viszonyítva történés, és mennyiben lenne igazodás), olykor lelkesnek mondható hasonulással: legfőképp erre tűnhetett mindig is alkalmasnak egész jelensége, akár valami szabadjára csatangoló médiumé – kívülről nézvést jellegtelen, miként egy, csupán a belső felületén, öblös mélyében kifestett, hatalmas keleti váza, melynek rejtve maradt ábráival, önmagában kiteljesedett világképével igazából senki sem lehet tisztában,

mintha pusztán a zománc csillogásától megtelt volna vízzel. Számos vonatkozás sejthető belőle, bizonyos szögű megvilágításban még ki is vehető, de egyáltalán hogyan, miféle módszerrel készülhetett vagy inkább komplikálódhatott már-már tökéletessé? Fölhangolt szándékú kivitelezőjének tetemes időt kellett eltöltenie benne, holdbéli árnyalaként belevetülve, kuporogva, akár egy ugyanilyen óriási selyemgubóban, és mindeközben rettenetes fantáziával megáldottan, ami szakadatlanul munkára készítette, ha a munkának ez esetben bármi jelentősége lehet, fölösleges volna ugyanis túlzott fontosságot tulajdonítani e tartós serkentésnek. Ám végül, túljutva rajta, miután végleg elfogyott körülötte a ritkuló levegő, mégiscsak kiszabadulhatott, akár lepke formájában, ahogy selyemgubóhoz illene is, mert most, íme, sehol senki. Avagy ami fölrémlik utána, az pusztán egykor színpompásan verejtékező testének visszamaradt lenyomatát mutathatja, ez lényegült tartós ábrándképpé; vagy netán épp szertezilált véredényeinek új rendszerbe fejlődött, indázó hálózatát, amelynek utóbb, a vörös izzás hőfokáig fölhevített szövevénye közül sárkánypofa vicsorít kifelé, vagyis egészen pontosan befelé, a már megélt időn túliségba, amerre ő maga még jókor ellebegett.

Most, ugyan elkésve, megfogalmazni valamiféle, szinte egész évszázadra kiterjedő meggyőződést, huzamosan állni a sarat a tévesen értelmezett, mostanra elillant szellem tovább ható, bár semmin sem munkálkodó s nem is értelmező kényszerítésével szemben, örvöngő bölcséleti magaslatot keresni ellenében, valamiféle kimúlt hordószónoki identitást – szem előtt tartva a számításba vehető történelmi példaképek terebélyes arcképcsarnokát meg maradék antik szoborgyűjteményét –, kötetlenségében behatárolhatatlan létalapot, támpontot, voltaképpen kibúvót az adott időből, a materializálódott teremtésből: valójában minduntalan a sérelmeire, szenvedéseire és súlyos krisztusi sebeire hivatkozó gyülekezetből, ebből a bódult, fokozatosan kínossá váló és többé-kevésbé inkább közönséges társaságból, amely mintha akarna valamit, csak nem képes formába önteni, mert a még időben elherdált elméletei kiperegnek az ujjai között, tehát igazából nem is akar semmit magamagán, vagyis a csödületen kívül. Ennek alapján várható, hogy a föltételezett emberiség is zömmel előbb-utóbb – kiszámítható időpontban – a tulajdon teóriáinak elefántcsonttoronyába fog kényszerülni, és hol máshol, ha nem ott fogja végezni, kiaszva, és dehidrálódott, a vízszint

csillámlásának emlékétől végsőkéig fölingerelt, mohalepte tudatán belül légneművé átlényegülten. Mert mintha valaki is többet tudhatna a másikanál, pedig aligha lehet többet tudni bármely megátalkodott individuumnál is, aki, tegyük fel, bottal a kezében épp a kertek alját járja a forróságban, mint Van Gogh *Patience Escalier* című festményén, piros zsinórú kalapos mivoltában ideiglenesen beköltözve valamely antiknak tetsző, darabos pásztorjelenetbe.

És e szellemi fölhevültség mélytudatává váló indoka mintha valami leendő függetlenedési manővernek képezné alapját, pusztán múló elméletként, ami természetesen semmire sem hasonlít, nem olyan egyszerű itt jelenleg kötetlenül hasonlítani, bizonyára elbutulni lenne a legegyszerűbb, amikor ki-ki levetkezi magáról a veleszületett, a hosszadalmas század elejéről vagy már későbből, a századdekről származó, nemzedékek során eltolt, hagyományosnak nevezhető intelligenciáját, és Közép-Európában innentől számítva vége az emberbe beidegződött, ösztönös disztíngválási készségnek, nem tart és nem öröklődik tovább, valami más lép korábbi helyébe a visszahozhatatlanul és reménytelenül kiürült agyközpontokban. A szelektív emlékezés képtelen lesz a működésre, hatalmas értelmi dugulás támad, és kezdetét veszi tartóssá válása, s e mérhetetlen agybeli trombózis hatására a nemrég történelmi egzekutor, kiguvadt szemekkel, addig-addig erősködik a színvallással, míg nem a végén maga is megkülönböztethetetlené válik a mártírtól, mint valami apostol egy tetszőlegesen beiktatott újszövetségi példázatban, már azt követően, hogy megbocsátó egyházához is időben megtért, bele egyenesen a kitért kebelébe, ódon, kongó folyosók provokálta emlékekbe, ahol annyira kedvelik az elveszettnek vélt, vetélt bárányokat, hiszen ők a tartalmas jelkép. A jelkép, amely az akol szilárd oszlopaként meghatározó tartalmat ad mindennek, amit az idők járása bekerített. Ezen az eszmei jellegű roncstelepen, miképpen ha vad ördögök szabadultak volna rá, mostantól tehát válogatás nélkül minden kapható.

Most ennek foltokban lepergett, színében húgyvérűsége utaló, diabolikusan vörös mínium festésű, reves és nomád módra futtában összeeszkábált, letűnt érvényű ideológiai rácsozattal ellátott, de végül is néptelenségre táruuló karámkapuján szeretne kifordulni, összegyűrt papírból hajtogatott testéből előtűnni disztíngvált lényünk, aki mintegy költeményként szakadt fel az elméletbeni kínai váza színes, távoli bel-

világából; a mélyében egykor elült visszhang ómódian ábrázoló, álombéli szüremlése sóhajtotta valóssá, némiképp cselekvőképessé, illetve mit lehessen a cselekvőképesség rugójának tekinteni? Hogy miféle cselekedetre érez magában elhivatottságot, vagy milyenre szánja el magát? – Valami azonban kétségkívül történni kezd, előbb fények, sávozott fénylegezők magas légköri, polarizáló elhajlása, mint optikai csalódás, bár kétségtelen, hogy ezek dermedtté vált síkjában tart létezésünk, a mindigtől fogva tartó csalódásban, ebben terebélyesedik ki a tartós gyűrődésnek az a folyamata, melynek során mindenki elnyeri egyetemlegesnek számító, gyűrött papír formáját, s hozzá emberi hangjaként azt a csörtögést, mely egyéniségét onnantól számítva a leginkább jellemzi vagy kifejezi (némelyek még énekelni is képesek ezen a hangon, mások pedig épp e tonalitásban kifejtett és kimagaslónak értelmezett művészi teljesítményükkel kereskednek), azontúl a tovalengő léghuzatban való mozgás kényszerét, az örökös sodródását, amely az érzések alapján bármikor képes lelkesedéssel telítődött fényű lampionként vagy közönséges hólyagként, pusztá lufiként akárkit a regényességtől átitatott levegőbe emelni. Ez ugyanolyan érzés, mintha tükörből nézne a tulajdon szájüregébe, szemét meresztve, és fejét e műveletnek a leginkább megfelelő szögbe fordítva: ennyi a dolog optimuma.

Egyszóval nyomban némi kis lebegés, kora hajnalinak vagy inkább csalóknán alkonyatinak tűnő órán, ahogyan egy falon függeszkedő, bekeretezett festmény magasságába torlódna föl, és egyszeriben árnyékává lenne az idegen arckép a mikroszkopikus repedésektől behálózott lakkozás alatt, mintha csupán ez az üvegesen tompa sík egyenetlenségektől összekaristoltt tükrű csillogása fogná vissza a képet, hogy arccal ki ne zuhanjon súlyuggatta, barokkos fonatokat futtató keretéből, ám minden alaposabb összehasonlítás mellőzésével annyi nyomban meg is állapítható, hogy kettejük között semmi értékelhető hasonlatosság sincs, nem ezen a vérvonalon haladva jutott el adott napjainkig, származott ide, tehát szemernyi esélye sem arra, hogy otthonosan érezhesse magát az általa akaratlanul kisajátított, ódon hangulatú térben, amelyben mintha régi mezei virágpor szítálna alá megsápadtan, míg a kopárrá lett mennyezetten nimfák vagy puttók táncolnak – látni pucér, kerek hasuk villanását az árnyak glóriájával és köldökük rajzolatával a Föld forgásának mentén tovasuhanó körtáncban –, de legalábbis táncoltak valaha,

jelenleg talán még megragadhatónak és rekonstruálhatónak tűnő időben, mert erre gyanakszik egyhuzamban a magára maradt és egyszerre fölzúduló, eklektikusnak is tekinthető, de mostanra épp ezért hiányos emlékezet, amelynek színe előtt fölrémlenek a mostanra összetört mozdulatok, mintha pusztán szivar füstjét lengetné tova a léghez.

Hogy mily hiánya mutatkozik itt máris az eredendő modernségnek! Pedig a lélek, ó, a lélek, annyi mindenki várva várt prédájaként szabad szárnyalásában ösztönösen arrafelé csapongana, amerre a modernség sejtelmes megfogalmazódásai tárulhatnának elé, a mostanra valamelyest megviselt, mert évszázados, de mégis zuhogó és áradó, túláradó hatású, kissé avíttas modernségé, amely elképzeléseivel végül is utolérhetetlennek vagy csupán behozhatatlannak tűnik; roppantul nagy előnyre tett szert, szinte nyomon követhetetlenül, mialatt a gondolat még mindegyre a megfejthetetlen mitológiákban igyekszik kiteljesedni, és váltig képtelen megszabadulni elaggott, mára tárgytalanná lett mítoszai fogságából, amelyeknek ősi, adózó vazallusa, hospese, őrzője, fegyvertelen familiárisa, mindinkább elsikkadva, örökletesen belegabalyodva az érvényes sztereotípiák labirintusába, hogy egyből szinte minden Minótaurosra vall és Mükénére meg Krétára, az Ariadné fonalának hosszán való örökös tévelygésre, rögtönzött leleményességre, a bikafejekre és a bikatáncosokra, az afrikai elefántagyarként nyúlánk és bronz- meg aranyveretekkel fölcicomázott szarvakra. Egyből mily ellentéte a képzeletnek és az e világi látványnak, s annak, ami a tapasztalás zugaiban, tágasabb látószögéből szemlélve – zuhatagaiban megy végbe, vagy a mára jószérével gazdátlaná lett szellem térségeiben játszódik le: kilátástalan küzdelem a magasztos utáni sóvárgásért, a kizárólag egyedi, belső forrásponthoz eléréséért a széles, egynyári kéket fölillantó teleobjektív előtt.

Eredetének indáit és liánjait magával vonzó tudatú ősemberként vagy előemberként érkezni ide, negatív hősként, pontosabban a hős negatívumaként, egyszeriben csak föltűnni, botladozva az elferdült és letöredezett járdaszegélyeken, mint afféle, múlt idők terhelt mélységeiből származó, örök ötzenhali agglegény, csontjaiban, sőt, egész csontvázán, csuklóiban a mozdulataival kiütöző, de kihevert egykori meg nem régi sérülések nyomával, hiányos fogsorral és ritkás, zilált hajjal, hegek titkosírásától tarkított és tetovált bőrrel, sarkában váltig zajló, az

éjszaka zugaiból csapatosan tolongó, láthatatlan népvándorlással, máris mintegy olyan leendő tetemként, amelyet majd senki sem lesz képes bármily tüzetes szemrevételezés után sem azonosítani: kétségtelen, hogy a mostani földkerekség bármely tetszőleges pontjára jellemző kilátásokkal, és lépteit mintha olyasféle csörtögés irányítaná, amelyet a papír folyamatos gyűrése hallat, és egész jelensége, miként már szóba került, semmi egyébre sem használható papírba lenne egészen lazán belecsoomagolva, valójában hulladékpapírba.

Mintegy festőművészeti eszközökkel, bár nem a legtehetségesebben és -sikerültebben kifejezett állagú személyiség, aki, valaki ilyenként, joggal lézenghetne éjt-nap történeti képtárak elvadult, feledésnek átadott levegőjű raktáraiban akár, más korok porától beszítálan, évszázados, a nagylélegzetű festményeken dúsan vetülő megvilágításban ábrázolt személyiségek között vagy kényszeredett társaságában, azzal, hogy ha elunná a félhomályban is érvényesülő fényhatások elmélyült tanulmányozását, valamelyest lecsapkodva magáról a minden irányból örökösen szüremelő port, ki-kiszökdöshetne olykor, mivel semmiféle figyelem sem irányul rá, s ha alkalmanként bárhol meg is szólalna, nem kellene a saját nyelvén beszélnie, más nyelven pedig azt mondhatna, amit kedve tartaná vagy épp eszébe jutna, tehát hebeghetne összevissza, meglepő kifejezések tömkelegét ontva magából határtalanul, amelyek ki tudja, hol és mikor ragadhattak rá, milyen helyen olvashatta, vagy netán épp maga találta ki őket. Nyelvileg ekképpen magába zártan, és mint zárvány csupán a képzelete irányába találhat kitérőt, magának gondolhat el vagy mondhat fel szöveget, akár végeérhetetlen hömpölygésűt is, a megjegyezhetőség elméleti határáig elérőt, amelyet idővel kényessé vált nyelvérzékével belátása szerint értelmezhet. Semmi eredménnyel sem járna hasonszőrűekre, vele azonos nyelven beszélőkre, fal felé fordulva semmit sem motyogókra vadászni, kétséges kimenetellel, amikor nem lehet bizonyos abban, miszerint azok hajlandóságot érezhetnek-e magukban, hogy a feledés irányába tartó idiómájukon szót váltsanak vele, és beszéd helyett nem a hallgatást vagy az elnémulást választják-e inkább? Mert egyáltalán miről is lehetne fölborzolódtott indulatok nélkül beszélni velük? Vázolni saját, mindenki másétól úgyis merőben elütő, idegen helyzetét, vagy elősorolni nekik hosszadalmas és értelmetlen életrajzát, amelyhez mintha nem is rendelkezne elegendő

adattal, hogy terjedelmét alátámaszthassa dátumokkal, közismert évszámokkal, történelmi eseményekkel, miegymással, néhány névtől eltekintve, melyeknek a viselőire való hivatkozás az ő esetében jelenthetne-e bármi olyat, amivel, ha halványan is, de érvelnie lehetne? Hiszen úgyszólván csak egy csomó jelentéktelen, statisztánál is kevesebb mellékszereplőről lehetne szó. És egyáltalán az egész szánni való habitusa: ahhoz mintha előbb tartalmilag át kellene festetnie magát, jelenségéből ihletet merítő művészre akadnia, aki egészen szárnyaló és szigorú összehatású tónusokkal szedné ráncba és tenné teátrálisabbá mint szubjektumot, és jócskán meghamisítva madárijesztő mivoltát legalább lefújná színes festékszóróval.

Tehát festékszóróval föl vitt alakban jelenne meg, miként valami fal-firka, vagy csak egyszerűen egy név, megnevezés vagy megszólítás – amilyen például a *Kis barátom* –, végül is erre jutna, Kis barátom néven bukkanva föl néhanapján, és valóságos rejtelemnek számítana, hogy vajon hol is töltheti el a többi tetemes időt. A raktárhelyiségekre senki sem gondolhatna, mivel egyszerűen nincs is róluk tudomása, kevesen érdeklődnek történelmi tárgyú festmények iránt, nemigen látogatják a képtárak állandó tárlatait, úgyhogy a raktárbeli helyzetről sem lehet fogalmuk, és így zavartalanul fennmaradhat a festmények és „Kis barátom” árnyékszerű, külön világa, az összefirkált, ma már mit sem számító, helyel-közzel alkalmi bejegyzésekkel és megjelölésekkel kicifrázott, régi, inkább hadicélokra használt térképek gyűjteményével együtt, amelyeken ujjával kedvére követheti az egykori országutak nyomvonalát, amerrefelé testi valójában sohasem járt, és ma már semmi értelme sem lenne ezeknek az elaggott időknek a genezisével foglalkozni, immár félig-meddig a mihaszna tudományosság határán, ahol semmi egyebet sem találni beteg történelmen kívül. Kis barátom e hervadt történelem szelétől följazva kapná magára ázott papírként csörtögő, másvilági köpönyegét, hogy máris rohanjon, tova, tova, enyhülést vagy megnyugvást keressen fölindulására, enyhülés vagy megnyugvás látszatát a forró nyárban, vízfolyásként citálva magában, majd szóról szóra hangosan recitálva valamely idevágónak tűnő, mára mindenképpen érvénytelen szónoklatot világ teremtéséről és poklok kapujáról meg még más, valaha lelkesítően hangzó fogalmakról – de azután semmi, minden marad a régiben, jobbra feltárhatatlanul és, mondhatni, tapinthatatlanul konzerválva, akár egy csődbe jutott bank ügyviteli nyilvántartása. „Vala-

mennyien fogva vagyunk általa”, ez Kis barátom lemondó véleménye, s hogy épp mi által, az már magától értetődik. „A körülmények számunkra kijelölt temetőjében élünk”: ez is egészen világosnak tűnik. Csak az sóhajthat föl ekként, akinek van fogalma a valós körülményekről s azok tartós megváltoztathatatlanságáról, miképp ha hirtelen megnövekedett volna, s úgy tekintene körül a számára szokatlan testmagasságból. Meg sem fordul azonban a fejében, hogy inkább susogó erdőben lenne a helye, nyirkos és hűvös erdei ösvényen, amelyet sötétben is fénylő nyomukkal harántirányban beirkáltak a meztelen csigák, és járás közben hallani, hogy a magas lombban miként pattannak el a hőségtől az elszáradt gallyak, mintha a talpa alatt reccsenne meg egy-egy lehullott vékony ág. Ám mi szüksége lenne ez árnyéknak árnyéokra, amely alatt talán el is enyészne, úgyhogy inkább megszárt fény az eleme, valahol ennek a határán egyensúlyozik, legalábbis minden igyekezetével arra törekszik, hogy megtalálja bizonytalan egyensúlyát, és határozott értelmet nyerjen a maga, csak általa föltételezett jelentésében, már-már fénykörében, áttetsző aurájában, bizony, Kis barátom!

Pedig mennyivel jobban tenné, ha női lábak ollózására figyelne e senki vadonában, mivel mégis ebben gyülemelhettek föl a világ valódi föloldhatatlan rejtelmek, továbbá a semmittudás és a meg nem ismerés is ezen a téren tűnhet a legkifejezettebbnek: például az éjszaka, amelyben a mai hölgyek pinája él. Mert merev nyakkal, előrebukott testhelyzetben fürkészni naphosszat a megátalkodott semmibe, mintha az lenne az egyedüli olvasmánya, innen szedné fölkapott értesüléseit, amelyeket mind lelkesebben másol, egyre csak másol az emlékezetébe, pedig semmi haszna belőlük; meg egyáltalán, miből tarthatja fenn magát, vajon minek a szalonnáján élősködhet mindeközben? Valami részleges ellátmányra mégiscsak szüksége lehet, középkori kegydíjra, avagy a régi, dúsgazdag asszonyok arcképéről a vászonról fessegeti le alkalomadtán az arany-medalionokat, hogy csak a helyük maradjon ott a bőrükön, meg a nyakukból mostantól üresen függeszkedő és idegszálként érzékenyre megmunkált láncuk, ekként dézsmálva meg az ásatag, fálnak fordított leleteket, miközben ő maga a róluk származó érmét használja gáláns fizetőeszközü, s ez mindaddig így fog tartani, amíg csak el nem veszi az utolsó, alkonyszínből parázsló kövű pecsétgyűrűt is az egykori magas beosztású királyi hivatalnok – akinek már a nevét sem ismerik –, miként

a kisdedeké, rózsás színűre megfestett ujjáról, miközben az váltig csak vöröslő szemmel réved az elmúlásba, távoli romantikától kupán csapottan, mint akit ezen kívül semmi más nem érdekel már, de mióta! No persze, ez csak föltételezés, okoskodás, oktan gyanúsítgatás Kis barátommal kapcsolatosan, mert ép ésszel mégiscsak fölfoghatatlan, hogy ne bizonyos jövedelem vagy hozadék reményében lakja a tulajdon asztráltestét, és legeslegbelül, a bensőjében ne lenne valamiféle fölszított távlatok megszállottja, mint aki máris a magas oltárképek fölött aeroplán fémvázaként kiterjesztett angyalszárnyak suhogását hallja, afféle halkan berregő motorzúgást, vagy legalábbis fél füllel egyhuzamban erre figyel.

Nem csekély, habár elvont tételű haszon származhatna például abból, ha Kis barátomat fölöttes szándéktól vezérelten valakik oktatására lehetne kényszeríteni: kötetlen jellegű szemináriumok sorát tartatnák meg vele, tétova érdeklődők számára, akik a közelítő este irányából lepnék meg, mielőtt kereket oldhatna előlük, mivel a meditációk oly hatalmas tárháza állhat a rendelkezésére, amely a mai időkben párját ritkítja, mert csak milyen korok gondolatmenetén rághatta eddig keresztül magát! És ha kellő formában még szavakat is találna erre, lehetőleg oly módon, hogy kirívó egyénisége a háttér homályában maradjon, s pusztán vélekedései nyerjenek alakot megfogalmazásában, ahogy egy okkultista szeánszon menne végbe mindez, szinte bekötött szemmel: valóságos Alexandriai Könyvtár lekedzhetne a tudatából, főnixmadár kihullott, újra felfénylő farktollaként libegve elő a hunyó napszak vonulása nyomán. Egy ilyen, az este mélynyomatába sajtolt kép, eredendő vázájának szent körvonalával, amelyet egy napon azonban össze fognak majd törni idegen kezek, meggondolatlanságból vagy merő virtusból, és mindez hulladék lesz, szemét lesz, a homorú felükön festett és zománczott cserépdarabok törmeléke, s ezzel Kis barátom végleg eredetének gubója nélkül marad, csak a tárgyaltan honvágy ködölése lebeg majd át a szeme előtt a tőle függetlenedett illumináció pusztulásával, amit csupán a feledés hosszú folyamataként lenne képes megélni. „A tárgyak vége némiképp a mi végünket is jelenti” – ám e szentencia mégsem tartalmaz enyhülést a számára, mivel nem közönséges tárgyról volt itt szó, hanem a világ tárgyiasult többértelműségéről, amely véglegesen magához kötötte, és önmaga lehetséges rejtekeinek további fölkutatására serkentette.

Ekkor, gyenge öntudatra ébredve, üregéből mintegy kiöntve általa, Kis B. Ábránd végre nevének nevezve érzi vagy inkább találja magát, és arra vár, hogy megjöjjön valami Tavaszy, nyilvánvalóan hozzá hasonlós, a létezés bugyraiból előugrasztott teremtmény, akiről még csak nem is sejti bizonyossággal, hogy kiféle, hogy vannak-e közös vonásaik; és Júliuska ezt követően nekilát majd rámolni, középre perdülő, elveszettnek hitt asztalkát terít le kétségkívül vörös, de világosság híján inkább mégis feketének tűnő, fényszította abrosszal, ahogyan egy szemfényvesztőhöz tartozó asszisztenskisasszony tenné, csupán nem oly ledér hatású öltözékben, bár nem lenne meglepő az effajta viselete sem: úgyszólván végezetül mégiscsak összeáll majd a társaság, s e folyamat akként halad, mintha valaki zsöllyéből figyelné, rezes karikájú s időnként a szeméhez emelt messzelátón keresztül, ami úgy fest, miként a sötétből fürkésző bagolyszempár: Júliuska meg merne rá esküdni. Kis barátom Ábránd nevezettel történő átültetése ide, akár valami dohos vidéki színpad szögletébe, mindenképpen új fordulatnak számít, már magában az, hogy odahagyni kényszerülven a raktár tágas és magas, hideg, túlságosan hideg, rémes termeit, e hozzá sehogyan sem illő, szinte a tyúkszemére hágó szűkösseget választotta a maga akaratán kívül, a szinte közszemlére tett zugot, ahol mozgása egyvégtében nyomon követhető, akár egy színházi komédiásé, aki épp Tavaszy végszóra történő esetleges betoppanására, degeszre tömött zsákként való behuppanására vár, ahogyan ez történni szokott az unalmas felvonások kellős közepén, még a raktárnál is mennyivel, de mennyivel kétségbeejtőbb vagy égbekiáltóbb helyen. No meg itt van még Júliuska – számára is újdonságú név, a ráosztott szereppel; korábban pusztán kialakulóban levő, minden vonatkozásban érzelmes teremtés, aki talán e sehová sem illő helyen tenne kísérletet arra, hogy föllobbant egyéniségét érvényesítse, talán éppen Kis barátom elméleti rovására, vontatva magát általa e semmirevalóként értelmezett földi pályán, egyszersmind reáakaszkozva. Hogy Kis barátom előtt nem tárult föl eddigelé valami ennél jobbnak számító terep, ez még érthető is, de hogy egy egészen más szubsztanciájú, hogy ne mondjuk, valós homoid egyed, amilyenek elképzeli magát, efféle balfogásba keveredjen, ezt nem pusztán a balszerencse teszi, hanem már valóságosan is szerencsétlenség számba megy, és aligha lehetne rá magyarázatot találni. És még Tavaszy is! Hogy Tavaszynek pontosan mi

keresnivalója lehet itt, azt végérvényesen ne firtassuk: mert lehetséges, hogy ez itt épp Tavaszynak a rendes tartózkodási helye, s itt most erőszakos behatolás történt, afféle rátelepítés egy árnyalak nyakára, valóságos túlvilági rátemetkezés az ő egyszemélyes, merőleges hátterére! És így most kénytelen lesz megtapasztalni emezek minden mizériáját, rigolyáját, leendő hosszú ünnepét kétségesnek nevezhető hovatarozásuknak, és tűrni, hogy pórusaiba tartósan bevegye magát Júliuska bőrének idegen illata, olyannyira, mintha ingükként mindketten levette magukról legalábbis bőrt cseréltek volna. Ez mindenképpen meglepetés lesz majd Tavaszyszámára, aki talán még mindig valamely messzi időben éldegélhet, háborítatlanul növesztve harcsabajuszát, amelyre ugyan semmi szüksége, úgyszólván még mi szüksége lehetne Júliuska illatosított bőrére, egyáltalán bármilyen illatra?

Kis barátom nem ezen töpreng, Kis barátom egyáltalán semmi fölött sem töpreng, nem szokása a töprengés, inkább az elmélyülés szokta örvényébe rántani, miközben vad futamokat játszik le gondolati rendszerén, hátha ráhibázhatna eközben a keresett megoldásra. Illetve mi lehetne számára az a bizonyos megoldás, az a bölcséleti talppont, amelynek jelentőségét világi félreállítottságában, úgyszólván a sarokba támasztottan a kezdetektől fogva lélekben fölmérni szándékozik? Szerep semmiképpen sem, mert hiányzik belőle a hajlam bármiféle alakításra is, híján van ennek a vénának, kiölte magából még lehetőségének látszatát is, mielőtt beérkezett volna a nagy, összezilált térségű pókhálós öblökbe, iromba szobabelsőnek megfestett vászonkulisszák hátterébe, a mély minősíthetetlenység kelléktáraiba, a külvilágban viszont helységek sorát ismerve föl, amerre valaha is megfordult, Topolyákat meg Szenttamásokat, Zentákat, Kishegyeseket és Zomborokat, nemkülönben Bajsákat, Tornyosokat és Temerineket – de most egyidejűleg mindezen a helyeken, egy árva szó nélkül, vagyis hol marad a végszó, amelyet Tavaszysz jelenése követne?

Tavaszysz azonban ezeknek a helyeknek egyikén sem fog föltűnni, a maga múlt időben feledett gazdatiszt jellemével, bizony, Kis barátom; elképzelhető, hogy rozsdás és sokszor foltozott gumijú kerékpárt hajt, vagy vékonydongájú, farolós motorkerékpárt, olyképp helyezkedve el rajta, mint aki agarat vagy struccot nyergel, és erősen verejtékezve a pusztai forráságban valamelyik félreesőnek, de legalábbis félrevezető-

nek tűnő, mindig göröngyös, bácskai dűlőúton, mert alapjában itt szeret lenni, hol máshol is szerethetne lenni egy ilyen fantom, meg hol másutt is lehetne bármi igazán a kedvére való, majd épp a Júliuska bőre! A légellenállás színtelenre fakult, kockás ingét púposra feszíti a hátán, úgy ereszkedik lefelé a lejtős úton, mint aki kocsmát keres magának, a mostani délidőhöz illően kellőképpen kihaltat, frissen föllocsolt padló-jút, olyan fekvésűt, ahol már egy hónapja formán nem történt semmi sem, vagy még régebb óta, csak arra mostanra senki sem emlékszik, és a jelenleg belátható időn belül bizonyára nem is fog lejátszódni semmi említésre méltó. Úgyhogy ennek a látképnek a közepében remegni délibábként – ilyen alkalmakat nem szokás elszalasztani, az ilyen szeltnyi érintkezési felületeket a még föloldatlan realitással, miként ha napfogyatkozás peremén haladna végig valaki, hogy erről az oldalról még javában a világosság és a fény, emitt viszont a hirtelen elsötétedés, maga pedig mintha kocsonyás, sárgás színű ragasztóba dermedve iparkodna előbbre és előbbre törtetni, s mindvégig mézként ömlene rá a gumiarábikum anyaga, hogy a rá váró átmeneti jellegű elsötétedésből mintegy borostyánkőbe foglalva kerüljön elő, immár színét változtató fénytöréstől körülremegve, de még mindegyre haladva, ahogy a szitakötő szárnya. Tehát erről a Tavaszról volna szó, aki alumínium kutyabilétát hordoz zsinigre fűzve a nyakában, mint valami érvényes dögcédulát, vagy csak egyszerűen a zsebében, és nem hajlandó tudomást venni (valójában nincs is tudomása) Júliuskáról, aki Kis barátom semmitmondó oldalán senyved a világ eme drámájában, amit megátalkodottságukban játszanik rendeltetett, de ha egyszer a vendégművészként hirtelen messzire vetődött, idegen tónusú kocsmái csendéletek dércsípte krizantémszíne előtt hasonlóan lila orral örökösen csak részegeskedő vagy magát legföljebb váltig ilyennek tettető Tavasz nélkül nem megy! A tökéletes, régi vágású bohém falra kent vagy falvédőre hímzett mintaképe, aminek az utóbbi időben képzelheti magát. Ha hiányzik, majd elboldogulnak egyedül is, valahogy ekként vélekedhet. De nemigen tudnak azok ketten boldogulni. Mindeddig legalábbis tapodtat sem haladtak még előbbre, Kis barátom inkább folyton csak mélakórosnak tűnő, Júliuska viszont várakozó testtartásban. Hiába is kezdik újra, valahányszor az elejéről, egyvalakinek mindig híján vannak:

ÁBRÁND: Mintha belelógna a lábam, úgy érzem. Vagy mindenestül itt heverne a lábam előtt, őstetemként. Még csak nem is csiklandoz, inkább hűvös. Sőt, kimondottan hideg. Olykor . . . Mikor? Valójában nem is ismerem ezt a szöveget.

JÚLIUSKA: Ez nincs is benne. Hogy valójában nem is ismerem . . . Csak addig van benne, hogy „Olykor” . . .

ÁBRÁND: Tudom. De nem volt türelmem végigolvasni. Különbön lehet, hogy jó szöveg. Vagyis felőlem lehet akár jó is. De lehet egészen rossz is. A lehetségesnek úgy sincsenek korlátai. Ha azt vesszük, hogy mindketten egy-egy ilyen lehetségesnek a külön-külön függvényében létezőnk . . . Miközben összefüggéstelen, pontosabban egymástól éppen függetlenedett szavakat mondunk meg intézünk egymáshoz, olyasmiket beszélünk, amiket valaki más gondolt össze helyettünk, ha egyáltalán gondolt közben valamire.

JÚLIUSKA: Hányunk helyett? Mert itt mindvégig ketten beszélünk, de a harmadik hiányzik. Nem is ismerjük a harmadikat. Szerintem még senki sem látta. Őt aztán még ennyire sem érdekelheti ez az egész, mint kettőnket. Mi legalább itt vagyunk, mintha megértünk volna arra, hogy a pusztába kiáltunk.

ÁBRÁND: Nekem például nem is ez volt az elképzelésem erről az egész kiteljesedésről. Nem tudom, hogyan kerülhetett rá sor, de valahol nagyon durván keresztülhúzták a számításaimat, az ilyesmi egyszerűen elviselhetetlen. Rettenetes helyzetbe hoztak, amely fölödsésként most ezt a szöveget kínálják cserébe, szerepként. Egy számfüles, fiktív szöveggönyvet, amelyről azt sem tudni, hogy ugyan ki és milyen megfontolásból írhatta . . . Különbön sincs szándékomban senki előtt sem mutatkozni, teljes valómban megjelenni, ugyanúgy, miképp hivatalokat sem szokásom járni. Ez az egész máris olyasformán hangzik, mint valami hivatalos szöveg vagy hivatali utasítás.

JÚLIUSKA: Kezdetől úgy tudtam, hogy a tehetségre figyelnek csupán. A szerzőnek ezért tehetségesnek kell lennie, különben kutyába sem vennék.

ÁBRÁND: Ahogy itt lógatja bele a lábát, abból ítélve . . . És ez a világítás is, a csupasz, ernyőtlen villanykörtével . . . Mi ez, ha nem utcai világítás? Valami csendes, örült éjszakán.

JÚLIUSKA: Az azért mégsem lehetséges, hogy ilyen könnyen az utcán találhassuk magunkat. Az utcát mindig is a legkülönbeknek tartották fönn, akiknek már végleg nincsen merre fordulniuk. Az utca, az valójában egy sajátságos rezervátum.

ÁBRÁND: Ez most benne van a szövegben, vagy csak úgy, kötetlenül van mondva? Igaz, legalább egyszer már mindent leírtak a világon, valahol, valamely nyelven, mindent apróra átgondoltak, és csak akkor következünk mi, akiknek az egész egyszeriben újdonságszámba megy, sőt, megkísérel hatással lenni ránk.

JÚLIUSKA: Ide figyeljen, maga! Azt azért nem hiszem, hogy azzal a céllal gyűrték ide, akárkik is tették, hogy bölcséleti vélelmeit fejtegesse. Lehet, hogy a korábbi helye megfelelt erre a célra, de itt most egészen másba csöppent. Itt megadott témára kell beszélnie, nem lehet csak úgy összevissza.

ÁBRÁND: Mértéken felül tartom magamat a leírt szöveghez, már amennyire így, olvasatlanul, el tudom képzelni. Még a beleéléssel is próbálkozom, érthetetlen, hogy ez egyáltalán nem érződik a hangomon. Talán azért, mert oly ritkán szoktam beszélni, hogy a hangom egészen gépiessé uniformizálódhatott. A néma párbeszéd nemigen fejlesztheti a szónokiasságot . . . Az ember nem vet fel önmagának szenvedélyes, szónoki kérdéseket. Ha legalább valaki sűgő lenne a fülem közelében, hogy pontról pontra kisegítsen ebben az akadozó mondanivalómban.

JÚLIUSKA: Azért mégis valami célja lehet annak, hogy itt találtuk magunkat, így, ketten. Nem képzelhető, hogy mindig minden a végtelenségig csupa tévedés legyen. Valahol úgylis véget érnek a tévedések, a véletlen játékaik, és kezdetét veszi az igazi játék. Erre is gondolnia kellene.

ÁBRÁND: Épp azt teszem. Amint egyáltalán rögtönzésre adtam a fejemet, a lelkem mélyéből ezt teszem, magamra kényszerítem a másvalaki által indukált helyzetet, amelyhez azonban aligha van közöm. Hogy ezen függeszkedjem, miként ha trapézon lógnék, ahonnan bármely pillanatban várható a lezuhanásom, habár az egész csak merő formalitás: ugyanis kívül esek a nehézkes érőnek, nem ehhez vagyok méretezve. Inkább vagyok megadott irodalmi példa, bármely más, lényeginek tekinthető szerepben elképzelhetetlen. Lehetetlen engem itt táncba kény-

szeríteni, ahol magam vagyok a központi egyéniség, a nap csak az én árnyékomat nem mutatja.

Júliuskának végül tudomásul kell vennie a nemláthatóságnak ezt a magas szinten kiteljesedő drámai színvonalát, hogy a közöttük – közte és játékbábu jelenségű Kis barátom lehangoltsága között – lefolyt párbeszédnek mintha csupán ő maga lett volna az egyedüli aktora, amaz pedig, akinek válaszolgatott, pusztá visszhangzás és képzelődés, amelyet valaki legföljebb a naplójába írhatna bele, kék színű vegyíróval, mert mi mással vezethetnék manapság a naplók, és kapkodó folyóírással; Júliuska itt partra van téve, érezhetően beleillesztve a maga sajátos korába, amelyben, úgy érzi, fölnőtt, felnötté lett, annak tekinti magát, és csak elnyomva él benne a gondolat, hogy a valóságban lehetetlen elfogadható felnötté válni, keresve sem találni igazi felnötteket, valamiféle soha el nem ismert, szakadatlan gerillaharc folyik a gyermeki öröklétért, s ezt az állapotot mindenütt elkészerítő fölényességgel kezelik, senki sem hajlandó tudomásul venni a valós helyzetet. Pedig egyszerű lenne, ha a világ végleges gyermekkora következne, miként a sejtések alapján következik is, nem a kiskorúság időszaka, hanem igazi, felszabadult gyermekkora, amelyet mindenki úgy tölt el, ahogyan kedve tartja. Ez a teljes utópia, és ebből kell csupán valamennyit engedni, és a dolgok előbb-utóbb a helyükre fognak rázódni, semmibe véve a hatalmas méretű kényszerítő gépezeteket és az állítólag leáldozó hatalmak zsoldosszervezeteit. Júliuska naivitása tehát gyermeki, és ha nem kifejezetten, de szinte az éretlenségig gyermeces. Különben is miért nem férfiakon jár az esze, valós, durva és szőrös, rengő léptű férfiakon, akik nem szellemalakokként tengnek-lengnek egy, csupán általuk jobbnak vagy ismertnek talált, nem is létező világban, amelyet semmiből sem áll letörölni, akár a krétával írott írást a tábla lapjáról.

Végül ezt sikerül a jelen időből mint eszmét vagy megszállottságot kimaradni, vagy inkább semmiként belemaradni a levegőbe, habár a feltételezések szerint, csodák csodájára, mintha ott is lakoznának valakik, mint valami áttört, halvány szirmú csipke mintázatára körvonala-zottan, itt feledett gobelinek rejtekeiben, afféle magukat befészkelte rossz ómen gyanánt, kitartva véleményük mellett, ami egyáltalán nem jó, sőt, ha lehet így fogalmazni, kifejezetten rossz, a kedvük pedig mennyire morózus! Ilyen kedvvel már nem lehet valami messzire jutni,

valahol itt lehet a végállomás, ahol majd le kell szállniuk, mintha hiába mentek volna velük eddig a vonatok, mert a viteldíjból sem futja tovább: tartósabb szállás után kell nézniük, legalább bezsúfolódniuk valami menedékhelyre, régimódi gazdasszonnyal, amilyent Tavasz is tarthat valahol az isten háta mögött, annyira szent életűt, mint aki régebben papoknál szolgált, és tőle telhetően még zarándokutakra is járt. De hát mióta nem mennek már a zarándokvonatok!

Ennek az elült vonatkattogásnak a hangjára szorítja most szinte elkeseredetten tenyerét a fülére az itt, ugye, már javában tartó este partjára vetődött Tavasz, s mintegy jeleként a benne gyakorta még mindig föl-fölötölő, korábbi társasági hajlamainak, végül mégiscsak oda-szerénykedik a világ hosszú kísértetasztalához, teljességében átérezve azt a fagyos léghőmérsékletet (emellett a nőknek, mint könnyűvérű egyedeknek az itteni mindenkori mellőzését intonáló hangsúlyt), még abból az időből, amikor mindkét kezén kisujjának körmét hosszúra növesztette, ezzel operált, vonta magára és hívta föl a figyelmet, miként egy valódi külön, tüntetve ezekkel a vámpírkörmeivel, s mint sírmélyi jelenség, viszolygást váltva ki, pedig hite szerint imponálni akart velük, hogy majd divatot teremt és követőkre talál, de, persze, soha nem talált, csak értetlen pillantásukat látta, anélkül, hogy bármi megjegyzést is tettek volna. Körbetekintve e régi társaságán, akár valami titkos páholy lassanként feledésbe merülő, fényképként a síkba merevülő tagjain, a hely szellemét kutatva közöttük, fürkészszerűen egyre valami utolérhetetlent – idővel rá kell döbbsennie, hogy mindez akár múlt időben is történhetne vele, sőt, példátlan módon immár történik is: a mennyire elévült gondolataikat és mondandójukat tán szóról szóra ismeri, akár csak körülményeik alakulását, mintha máris azt venné számba, ki hogyan és miként végezte közülük, akár a genius loci elakadt szarkacserregése, és most egyszeriben innen lehet e berekedt csönd. Mintha azonban máris fájlalná, hogy e helyszínen fölébredt benne a más emlékek utáni vágy, mintha egészen más emlékekre vágyott volna, ahogyan vágyott is, hiába nem hatott egy cseppet sem érzélgősnek, itt mégis tetten érte valami, ami mintha a bőréből szándékozná kiugratni, hogy égnek meredő hajjal meneküljön a kényelmetlen emlékezet e tett helyéről, futtában még a kerékpár pedálját is elvétele lábával. Azok pedig maradnak ott, ültő

helyükben és továbbra is szótlanul, végleg elborult vagy csak elmerengő képpel talán föl sem figyelve távozására, belemélyedve önmaguk látszólag immár mit sem érő dolgába, közletről sem hevülékeny vérmérséklettel, inkább végleg, mint gonosz hegedű, lehangolódott és éterivé lett szív működéssel, hogy ezzel kapcsolatban már a kérdés is szinte csodálatra méltónak tűnhetne: vajon legbelül mi éltetheti őket?

Szóval, azzal az égnak meredő, sörteszálú hajjal és a sötétben futtában az orrára illesztett, fémkeretű pápaszemmel, mint aki épp olvasáshoz készülődne, ám ebben régi démonai hirtelen megzavarták, úgyhogy semmiféle nyomtatványt nem is tart a kezében, hanem valami szellem-szövegen lovagol: közönséges vesszőparipa, kérném szépen, amelyen még senki sem jutott valami messzire; legföljebb a falusias jellegű utcára kanyarodhatna ki lóhalálában, mint titkon újra edző, egykor dicső napokat látott futóbajnok, habár az utóbbi években mintha csak most figyelne föl erre, mennyire elvékonyodtak alatta lábszárai, akárha gólyalábakon futna, kész csoda, hogy össze nem roppannak testsúlyának nyomása alatt. Tehát nyakába kapva az esti terepet, azt a csupasz villanykörtével hiányosan megvilágított utcát, amelynek létezéséről az imént már Ábránd és Júliuska is szót ejtett, denevérek szárnyaként pormacsák közt csapongó szavakkal, kettejük ez idő szerinti, tettetett rejtekében – ő meg, akár egy futóbolond, csak még visszalohol eldölt kerékpárjáért, miként ha testi tartozéka lenne, levált rudimentuma, egy érző szerve, amely fektében már valamennyit odébb is mászott az egyenetlen talajon, mind lassabban forgó kerekeivel segítve magát, s Tavaszynak az idő szűke miatt meg sem fordul a fejében, hogy ezen voltaképpen csodálkoznia kellene. A régi társaság pedig megül a szokott helyén, még csak olyasmire emlékeztető mozdulatot sem tesz egyikük sem, mintha a kalapjáért nyúlna: időzik csak tovább, végeérhetetlenül, történelmileg elfeledtetve magát, beéve, valósággal berágva jelenségét a háttérbe, a túlteljesített időbe, személyükben olyan egyének módján, akik már véghezvitték jelentősnek mondható tetteiket, vagy még mindig azon méláznak, miféle jelentősége is lehetett az általuk nevezetesnek tartott tetteiknek? – Ők voltak azok, akik a maguk egybehangzó megállapítása szerint mindvégig állták a sarat, és miként látható is volt még az imént, nem merültek el benne, nem fúltak bele, még géppisztollyal

sem sikerült senkinek sem levakarni őket, megmaradtak lelkiviláguk örök bérlőiként.

Tehát félig-meddig ennek az örökös bérleménynek az alvadékonnyá vált hatása alatt, immár árnyalaknak tetszve, belemerülni egy, a szűkös sötétség alatt tenyésző utca ellengő képzetébe, amely jelenlegi megnevezéssel vagy a *tavaszi* Május 1-je, vagy inkább a sokkalta ide illőbb, őszi és hervatagabb hangulatú November 29-e címet viseli – az utca-táblákról mostanra egészen lekopott az egykor tartósnak szánt festés, és fémlemezüket is kikezdte a rozsdá –, és ekképpen jutni föl a kitárulkozott hazátlanság lehetséges csúcsára, ami Tavasz számára mégis többet jelenthet pillanatnyi állapotnál, mivel ez már-már elmeállapotával azonos, ez az utcák sarkán a falra föl vitt és a meszelések során végigcsorgatott, magas korrózió: ha másért nem is, hát ezért már mindenképpen megérte élni, az avíttság e kitartó fokán vagy szintjén való tovaszüremlésért, ahogy látomás enyészne el. Ám hogy igazából is beleélhesse magát üvegszilánkokon járó látomás jellegébe, abban több irányból is akadályozva van: először is jelentős mértékben gátolja elgondolásait korpulens mivolta, melynek folytán legfőljebb testes kísértet válhatna belőle, ha errefelé egyáltalán vannak testességükkel tüntető kísértetek, mindenkor kaphatók a dühöngésre, tombolásra és a gonoszkodásra, a sötét őrzöngésekre, hirtelen támadó szélvészhez foghatóakra, amilyeneket a természetben csak nagy ritkán ha tapasztalni; ezzel szemben ő meggondolt, szelíd, tartózkodó, szinte visszahúzódóan méltóság-teljes minőségben kívánna mutatkozni, amilyené magasztosabb környezetek képezik ki és alakítják a közjük tartozókat, és még életük is egyvégtében valami másnak a szakadatlan idegenkedő alakítása, némi rosszmájúsággal azt is mondhatnánk, hogy nagyképű utánzása, úgyszólván a saját igazi kvalitásaik és indulataik elpalástolása: „Más vagyok, mint aminek gondolsz!” Hogy ez a számára mennyiben lehetne véghezvihető, hogy valahová, egyelőre még el sem gondolt helyre vonzó és titokzatos, magabiztos egyéniségként fokról fokra bevehesse, lassanként beépíthesse magát, mint aki egyszerűen *megkerült* vagy *előkerült* valahonnan, az évszázad eseményeinek letarolt térségeiből, régi vagy még régebbi emigránsként, kőkemény bujdosóként, kiebrudalt disszidensként vagy valamikori körözött spionként, nyoma veszett szökevényként, a szerb háborúban rég elkallódott hadifogolyként, balkáni geno-

cídiumok tanújaként, koronatanújaként, vagy egyenesen a Nemzetközi Vöröskereszt nyilvántartásából kiásott vértanúként, úgyhogy most itt van, a megszolgált, újdonszerű papírokkal, új és imponáló személyazonossággal, de lelkében azért még mindig az a valamikori, akire emlékeznek, ha egyáltalán akadna még valaki, aki emlékezhetne rá, lévén teljes valójában a modern, semmi folyamatba be nem sorolható, mögöttes idők terméke, akinek okmányai azonban jóval a 2000. éven túl is érvényes hatályúak.

Érdemes-e egy ilyen kerékpározó medvének a sötétedés beállta után ily alaposan félrecsapnia a mindenkori fantáziáját, hogy jómaga is meglepődjön tőle, hogy burkoltan miféle affinitások lepték el és szállták meg mindedig üresnek ható tudatát: az önmaga megszállott átalakításának ez a föltornyosuló és idültté váló reménytelen szándéka, a más-hová való odamásolódás és illeszkedés elérésének e kimagasló foka, pedig eszében eddig jobbára a meghasonlott szeretők és a vidéki helységekből való, bomlott házasságú nők pucér altestű szertelenkedései játszódtak le, túl nagy garral történő, heves összefekvések sodrása és az ezekhez méltó lábak köze, duzzadónak vélt keblek, meg az ilyenkor fölcsapó, ám jószerével mindig inkább csak fölidézettnek számító, egykori érzelmek, amikor még érzelmek is léteztek, melyeknek mindenkor titkolt szomorúság a végük, mind megrögzöttebbé váló kiábrándulás, csak hogy miből, talán a múltékony alakváltásokból, amelyek sohasem bizonyulnak tartósnak, inkább csak meghatóan bevégzettnek, derékba törnek, mindörökre ugyanazokkal az öltésekkel beszegett, magányos horizontúnak. Erre a horizontra telepedett most rá valamiféle bánat, amely egykori folyamatok érvénytelenségét vonszolta végig maga után, csupa düledéket, amely alól a résztvevőknek majd tetemes és derekas erőfeszítésükbe kerül kiszabadulni, miként nemiségük tévesnek talált fogdájából, miféle létet alapozva meg ezzel a maguk számára, és máris micsoda fergetegesen fölhangolt kedvű, frenetikus jövődőt, amelyet nem lesz mód egyszerűen faképnél hagyni.

No de hogy ekkora pojácát, példátlanul kétesnek talált, egykori szeretőt! Csak így, az útfélen, mintha nyomban akaratlanul is a nyakára hághatna valaki, tévedésből arrafelé járó, vagy azonnal elgázolhatja egy robosztus, elkóborolt jármű ebben az általános elsötétítésben: hát nem éppen ezt akarja? Ott pusztulni egy kész semmiben, ahogyan véleménye szerint meg

is érdemli, azaz hogy minek is kellene lennie tulajdonképpen ennek a semminek, akárhol is húzódjon a határa . . . Amikor minden valós lesz, és épp ezért egyben kifejezetten ördögi is, túljutva fölfoghatósága korlátain, amikor váratlanul érvényesülni kezd a pusztta tények befolyása, mintha ez egymagában képes lenne bárminek is az irányítására.

Hogy Tavaszyt mégsem kellett volna annyira komolyan venni, ahogyan Júliuska és Kis barátom tette, voltaképpen hiányolniuk nem kellett volna – ebben Júliuska volt az elszántabb, Kis barátom ugyanis nem volt híve semmiféle kiegészülésnek sem, eleve birtokosa lévén egy csonkábbnak felfogható teljességnek, ami számos tekintetben töredékes volt ugyan, ám az ő szempontjából mindenképpen kerek egésznek számított –, mert Tavaszyt valahonnan való hiányzásának e tudata, annak fölemlített lehetősége, hogy ővele valami híjával lehet, jószerével megbabonázhatta, nyomban visszanyert fontosságot kezdett tulajdonítani fantázialétének, és mi lehetne rosszabb egy lábra kapott idegen fantáziánál? Eddig azonban nem jutott el Júliuska és Kis barátom eszmemenete, előbb fogytak ki a szóból és fáradtak el a megterheltségtől, ami az általuk használt kifejezések hosszas megválogatása nyomán szakadt rájuk: inkább tartották volna magukat az eredetileg adott szöveghez, egy ideig még lebegtetve a semleges térben eszményire preparált alakjukat!

A NAGY MERÉNYLŐ

DUDÁS KÁROLY

I.

Matuska Szilveszter hirtelen felriadt. Durva darócöltözéke egészen átnedvesedett, a feje kibírhatatlanul fáj, azt hitte, menthetetlenül szétrobban, mintha gyorsvonatok dübörögtek volna az agytekervényei között, éles fénycsóva hasított a pupillájába, bele egészen az agyába, éktelen robbanások zaja, csörömpölések és fémes sikongások odakinn és odabenn, mintha az egész égbolt leszakadt volna, s most hatalmas zajjal zuhanna valami feneketlen mélység felé, vele zuhan ő is priccses-tül, cellástul, mindenestül. Imádkozni kellene, gondolta erőtlenül, az imádság talán most segítene, lecsendesítené ezt a dobhártyát tépő, lelket tépő túlvilági zajongást, még tán a kibírhatatlan zuhanást is megállítaná, de nincs ereje hozzá, csak reszket a teste, minden porcikája, nyüszítve lucskos párnájába temeti arcát, máskor oly finnyás orra most még a párnahuzatra kövesedett savanyú izzadságszagot sem érzi. Vinnyogva zokog, majdnem kiszakad a szíve, a nyelőcsöve, a tüdeje, ítéletnapig nem lehet már lecsillapítani ezt a zokogást. Éjszaka van még, vagy már a hajnal közelít?, a szemernyit enyhet adó, mert az ő nyugtalanságára igazából már nem képes semmi enyhet adni, csak majd a jó csantavéri sárga föld ott a nagytemetőben, ha ugyan lesz még alkalmá rá, hogy akár vízszintes és hullamerev állapotban is, a Szent Mihály lován még egyszer eljusson Csantavérre.

Fekszik Matuska Szilveszter a váci Királyi Országos Fegyintézet keskeny és kényelmetlen börtönpriccsén, egész testét rázza a zokogás, oly hangosan és oly szívet tépően zokog, hogy indokoltan attól lehet tartani: felébreszti a szomszéd cellákban békésen szendergő rabtársait.

Tegnap este pontosan hét órakeresztmondták ki felette a halálos ítéletet.

Látja magát a Pestvidéki Törvényszéken, leperreg előtte az elmúlt tizenöt nap, remegő szemhéja könnyáztatta vetítóvásznán egymásba folynak az események, némelyek indokolatlanul elhalványulnak és a semmibe vesznek, mások pedig ugyancsak teljesen indokolatlanul kiélesednek és előtérbe tolnakodnak, legalábbis számára teljesen indokolatlanul, mert lehet, hogy mindenre van pontos magyarázat, ám az ő homlokcsontjai mögött szünet nélkül itt dobol, dübörög és sistereg valami, itt lángol nagy fénnel és az agya legérzékenyebb részeibe hasít, kaján vigyorgásával még mindig itt akadékoskodik Leó, s mindez bizony jócskán összezavarhatja a kinti világban érvényesnek tartott viszonylatokat. Látja magát, ahogy frissen vasalt sötétkék öltönyében, ragyogó lakkcipőben – „seggre esik rajta a napsugár!”, hallja nagyon messziről, boldog fényű csantavéri gyermekora mélyéről a tréfás kedvű harangozó nagyapa huncutkás hangját – áll a bíróság előtt, elvégre ha csak valamiképp is ad magára az ember, nem állhat oda akárhogyan ekkora sokadalom elé, ráadásul itt még az életére is megy ki a játék; a terem telis-tele érdeklődőkkel, különleges belépőjegyekkel lehetett csak bejutni, a kíváncsiskodók a törvényszék folyosóit is megtöltötték, hogy legalább egyetlen pillantást vethessenek a biatorbágyi rémre; lám, mégiscsak híres ember lettél, Matuska Szilveszter! Ha ez volt az ára, akkor hát ez volt, most már végig kell csinálni, mégpedig nem is akárhogyan, nem hagyhatja cserben előkelő barátait, még ha néhanapján meg is fordul a fejében, hogy azok bizony alaposan cserbenhagyták őt, egészen az akasztófa tövébe juttatták, de nem hagyhatja cserben önmagát sem, úgy kell ezt a hosszadalmasnak ígérkező bírósági tárgyalást végigmanővereznie, hogy a befejezés után legalább a feje megmaradjon, amelyben az emberiség számára annyi, de annyi értékes gondolat van elraktározva. Most nemcsak ezzel a nagy sokadalommal kell farkasszemet néznie meg doktor Márton Albert tanácselnök úrral és doktor Götz Károly ügyésszel, a riporterekkel és a többi léhűtővel, akik mind az ő vesztét lesik, hanem a gonosz heherészésű Leó luciferpofájával is; lám, a maga álnokul

rejtőzködő módján már itt is szuszog szorosan mellette a vádlottak padján, úgy alakoskodva, hogy őrajta kívül a teremben senki észre ne vegye, s mint már annyiszor ebben az életben, megpróbál majd most is gáncsot vetni neki, seppөгő tanácsaival csapdába csalni és tévútra vezetni. Résen kell tehát lennie, s úgy állni az ügyész meg Leó rohamait, hogy a legvégén legalább az élete megmaradjon. Hála istennek, nincsen egészen egyedül ebben az életre-halálra menő küzdelemben, az előbb is megérezte karján drága emlékü jó felesége, Irénkénének gyöngéd és alig érzékelhető szorítását, lám, a jótét lélek már több mint egy eszten-deje a jobb világba költözött, a szó szoros értelmében behalt, hogy őt Ausztria kiadta a magyar hatóságoknak; a humanizmusukkal kérkedők még azt sem tették a számára lehetővé, hogy utolsó útjára, a bécsi központi temetőbe kikísérje. Megbocsáthatott-e neki az utolsó pillanatban ott a halálos ágyán, abban az idegen kórházban, nem csupán a huszonkét emberéletet kioltó végzetes tévedéséért, hanem a közönséges emberek által egyszerűen csak kicsapongásnak nevezett mérhetetlen szomjúságáért, amellyel a nő lélek és test rejtelmes kútjai után áhítózott, a csúnya betegségekért, amelyeket messzi és a maga számára is rejtélyes útjairól a hitvesi ágyba hazahurcolt, az elbitangolásaiért, amelyek, hiába is fogadkozott és esküdözött éveken keresztül, ha nincs az a fénybe és dübörgésbe vesző végzetes biatorbágyi éjszaka, a halála pillanatáig nem értek volna véget. Kisleányát zsenge korára való tekintettel nem engedték be a tárgyalóterembe, de tudja ő jól, a vastag falakon keresztül is tisztán látja, hogy Gabika minden porcikájával itt reszket mellette, mint ahogy drága jó édesanyja és édesapja is, apus, a világ legnemesebb lelkü tanító bácsija, Feri sógor, s mondjon bármit is ez a gonosz lelkü világ: a csantavéri rokonok és ismerősök mind egy szálig. Mennyire szereti őket, istenem, mennyire szereti! Maradt volna közöttük mindhalálig, akkor nem ott tartana, ahol most tart. Néhányan valóságosan is itt vannak a tárgyalóteremben, milyen jó érzés ismerős és kedves arcokat látni, de még tán ellenszenveseket is, nincs mást tenni, mint erősen markolni a fényezett asztal szélét, hangtalanul imát mormolni, nehogy ekkora sokadalom előtt kicsorduljon a szívtelen biatorbágyi rém könnye.

Még valaki nincs itt, nem lehet itt, aki pedig biztosan mellette vallana, legalábbis így szemtől szemben, hiszen tudja ő jól, hogy a háta mögött

a nagy pénzjutalom reményében ellene vallott, tele vannak az újságok vele, pedig milyen szép éjszakákat és hajnalokat töltöttek együtt Nagytétényben, az Export Szállóban, s még a biatorbágyi völgyhíd közelében megbújó csöszkunyhóban is. Lehet, hogy valaki most azt mondhatja: Habli Júlia közönséges utcalány volt, ráadásul az angyalföldi elmegyógyintézet ápolója is, s nem kimondottan Matuska Szilveszter részvénytársasági igazgatóhoz illő, de amikor duzzadt melleivel, selymes bőrével egészen hozzábújt, ezt mind el lehetett felejteni. Istenem, milyen jó is volna még egyszer megismételni azokat a nagytétényi bódult éjszakákat és hajnalokat! Csak hát Habli Júliával ezt már nem lehet, sok mindenki mással talán még igen, de vele már semmiképpen, mert még tavalyelőtt szívhűdésben meghalt szegénykém az elmegyógyintézetben, igazán kár érte. Leó keze lehet benne az ő halálában is, meg merne reá esküdni.

Beszólítják Márkus Miksa nyugdíjas torbágyi vasutast, csapott vállú, vékonyka ember, a jeles esemény tiszteletére simára borotválta arcát, a nagy igyekezetben még egy csúnya mély vágást is ejtett rajta, s fehér inget húzott, ő igen, ez az az ember, akinek a házában azon az emlékezetes biatorbágyi hajnalon lemosta magáról a kormot, s miután rendesen megborotválkozott és megreggelizett, Bécs felé továbbutazott; a vasutas felismeri, készségesen vagy inkább alázatosan válaszol a tanácselnök kérdéseire, az ügyészére és a védőkére, őt is elhalmozzák kérdésekkel, válaszol: igen, nem, nem egészen, s amikor előhozakodik Leóval, mármint hogy Leó és Leó mögött a sátán vette rá a merényletre, meg hogy Leó nem hagyta békén egész életében, a tanácselnök ráripakodik: „Még nem tartunk itt, lesz még ideje Leózni eleget!” „Igen – mondja ő erre, mert mi mást is lehetne mondani –, tiszta vizet kell önteni a pohárba.” Szólítják Kovács Sándort, a pesti politikai rendőrség detektívjét, az egykori katonatiszttársat, aki őt a merénylet színhelyén annak idején felismerte és igazolta, valami olyasfélét mondott, hogy ilyen rendes ember tán csak nem lehet a tettes, most kényelmetlenül a vállát vonogatja, mérhetetlen csalódottságának ad hangot, de Matuska Szilveszter már rég nem őt figyeli: a riporterek széksorában felfedez egy ismerős arcot, milyen jó érzés ebben a nagy zűrzavarban ilyen ismerős arcba belekapaszkodni, ápoló és finom vonalú férfiarc, Istenem, ez nem lehet más, mint a Dezső, a Kosztolányi, a híres szabadkai költő. Hogy szereti és hogy tiszteli, noha ragaszkodása teljesen egyoldalú,

hiszen amikor Szabadkán vagy Budapesten néhányszor összetalálkoztak, a költőről minden alkalommal leperegtek az ő rajongó pillantásai. Vajon most miért figyeli őt ilyen szúrós és hideg tekintettel, akár valami visszataszító hullót az állatkertben, már-már ellenségesen, ő nem értené, a bonyolult idegrendszerű világhírű költő, hogy mi lakozhat egy másik bonyolult idegrendszerű világhírű nagy ember lelkében és elméjében? Mit ír majd vajon a tárgyalásról és róla a Pesti Hírlapban, elegendő megértést tanúsít-e majd cikkében Matuska Szilveszter, önmaga és az egész emberiség iránt? Elvégre ezért költő. Hangtalanul máris a versét mormolja, a remegve szeretett nagy kedvencet, mintha kizárólag az ő számára írta volna.

Mint akinek bekötötték szemét
s elvitték a rablók egy éjjeli autón
a szörnyű szobába,
a vésztörvényszék elé,
hol gyertyavilágnál vallatták zsviványok,
aztán szemét bekötve, újra bekötve
cepelték az éjben,
rosszvégű kalandra,
ordítóan-iszonyú
sorsa felé:
úgy jöttem én is e furcsa világra,
bekötött szemmel,
s úgy megyek el innen,
bekötött szemmel,
nem tudva honnan, nem tudva hová.
Csak téptem a kendőt síró szememről,
örökre csak téptem. De a végső percben,
ha leszek s nem-leszek, ugye, majd föloldod,
Isten?

Mint amikor gyermekkorában drága jó édesanyja vattát tett fájós fülébe, úgy értek el most is hozzá a hangok, valahonnan nagyon távolról, talán már nem is erről a világról, a tanácselnök alig hallható kérdései,

pedig látta, hogy az elnök úr arca kivörösödött az ordítozástól, még a nyakerei is kidagadtak:

– De hát maga nem azzal védekezik, hogy elmebajos!

– Nem, méltóságos uram, Isten mentsen meg tőle, ha azt tenném, akkor mókákat kellene csinálnom.

Matuska Szilveszter zokogva térdre emelkedik a börtönpriccsen, égő szemmel mered a vaksötétbe. Éjszaka van tehát még, messze a hajnal, ugyanaz a vaksötét fogja most is marokra, szorongatja, mint az 1931. szeptember 13-ára virradó éjszakán ott a felrobbantott biatorbágyi völgyhídnál, még a jajveszékeléseket és a halálhörgéseket is ugyanúgy hallja, talán még bántóbbak és elviselhetetlenebbek, mint annak idején ott a helyszínen voltak. Akárcsak a halottak látványa is a rövid időre előbújó holdsugárnál: a megbicsaklott testű tizenhétéves-forma szőke hajú lányé és a kisfiúé, aki mintha csak aludt volna ott lent a mélyben az összeroncsolódott harmadosztályú kocsni törmelékei között, jaj, én nem ezt akartam, jajdult fel akkor, nekem tehervonatot mondtak, Leó, mit tettél már megint velem!, ez a följjajdulás most is itt van benne, karnyújtásnyira tőle csöppnyi lány sír keservesen mozdulatlanul fekvő édesanyja mellett, parányi kezecskéivel hiába rángatja, ébreszgeti, távolabbról angol nyelvű segélykiáltásokat hall . . . Fülére szorítja a tenyerét, tömné be vele, mint hajdanán édesanyja a vattával, zárná el hallócsatornáit a külvilág durva zajai elől, mindhiába, hiszen ezek a zakatolások idebentről jönnek. Ott a tárgyalóteremben akkor valahogy erőt kellett vennie magán, legyűrni kétségbeesését és zavarodottságát, hiszen nem sodorhatta veszélybe az ügyet, amelynek az elmúlt hetek aprólékos előkészítése során a részévé vált maga is, még ha abban a pillanatban már nem is volt annyira meggyőződve róla, hogy az emberiség boldogulását szolgálja. Mindig magánál hordott csantavéri bicskájával sebtében néhány könnyű sebet ejtett az arcán, a kézfején, s már el is vegyült a helyszínre érkező emberek között, segédkezett, s alibijét igazolandó igyekezett minél többüknek elmesélni, hogy jómaga is az egyik mélybe zuhant harmadosztályú kocsni utasa, aki csodálatos módon megmenekült. Észrevétlenül megpróbálta eltávolítani a felrobbant polgárgép gyújtósinórját, hogy minél kevesebb áruklódó nyom maradjon a helyszínen, de egy vonatfékező ebben megakadályozta. Miután egy közeli házban rendbe tette magát, a reggeli gyorssal továbbutazott

Bécsbe . . . Vagy csak később?, napokkal, hetekkel később, ki tud ennyi idő után ebben a nagy zűrzavarban eligazodni . . . Háborgó lelke felesége és leánya társaságában némiképp megnyugodott, s már kezdett benne elhalványodni a borzalom, már csak rejtőzködő sötét titokként bujkált a lelke mélyén, s egyre többet imádkozott, nehogy fellebbentse róla valaki a fátylat, mert mit szólna hozzá angyali szelídségű felesége, a reá mint példaképre feltekintő kisleánya, amikor egy ködös októberi hajnalon osztrák rendőrök verték ki az ágyából, és rögtön vattatőre is fogták. Ettől kezdve többé nem hagytak békét neki. Tudta, hogy előkelő barátai végleg elfordultak tőle, most már Leóval szövetkezve igyekeznek őt törbe csalni. Erről akkor győződött meg végérvényesen, amikor az újabb kihallgatásra Budapestről Bécsbe utazott maga Schweinitzer rendőrtanácsos is, aki a merénylet színhelyén még egészen emberi hangot ütött meg vele szemben, és a kifaggatása után gondolkodás nélkül útjára bocsátotta, most pedig se szó, se beszéd, kíméletlenül lecsapott rá, nem hagyott a számára semmiféle egérutat. Kőkemény szavai itt csörömpölnek most is a fülében, ezt már sohasem tudja elfeledni.

– Mesélje csak el részletesen, mit csinált azóta, hogy eltávozott Csantavérről!

Ő pedig sokáig beszélt, s érezte, hogy egyre idegesebb lesz. Úristen, Csantavér, visszakerül még valamikor szülőfalujába, Csantavérre?

– Magának van egy kőbányája Tradingenben. Mivel termelik ki ott a követ?

– Robbantással, ekrazittal . . .

Schweinitzer megragadta mellén a kabátját, és ráordított:

– Ember, az ekrazit nem alkalmas erre a célra! Túlságosan is erős hozzá. Maga egészen másra használta!

Teátrálisan kirántotta aktatáskájából a halottakról készült borzalmas fotográfiákat, a gyújtózsínórt és a lámpaelemeket, és az asztalra csapta őket:

– Szóval te vagy a huszonkétszeres gyilkos merénylet, te vagy az, Matuska Szilveszter!

Erre már egész testében remegni kezdett, bólított is talán, alig hallhatóan igent rebeghetett, mert itt már igazán nem volt mit tenni, s azóta is tart benne ez a leküzdhetetlen remegés.

– Kimondom a halálbüntetést – hallja most valahonnan nagyon megszűrő a tanácselnök hangját, s noha tudja, hogy az osztrák hatóságokkal való megegyezés alapján és megbízói ígéretének értelmében nem hajtják rajta végre a halálos ítéletet, testét előnti a forróság, s még jobban remegni kezd.

Tegnap este pontosan hét órakor mondták ki felette a halálos ítéletet, gondolja a vaksötétben Matuska Szilveszter, aztán a tenyerébe temeti csuromvíz arcát, Istenem, egészen megbolondultam, hiszen három éve is megvan már annak, de azóta szinte minden áldott éjjel . . . Jaj, mikor lesz már vége ennek a borzalmas dübörgésnek, ennek az éktelen csöröpölésnek és fémes sikongásnak, mikor kezd el végre oszlni az éjszakai sötétség. Összekuporodva ül a börtönpriccsen, lassan csillapuló lélekkel várja a virradat első erőtlen fényeit, amikor a köréje kövesedő sötétségbe robbanásszerűen belehasít egy mindent elárasztó fénysugár, s a gyorsvonalat dübörögve átrobog az éjszakai börtöncellán.

*

Három éve is megvan már annak, hogy a váci Királyi Országos Fegyintézet lakója, ám az is könnyen meglehet, hogy jóval hosszabb vagy éppen sokkal rövidebb idő múlt el azóta, hiszen szétválaszthatatlanul egybefolynak benne az ausztriai és a magyarországi börtönével, a végénincs nappalok és ezek a förtelmes kavargású éjszakák, a fejében gomolygó füstök és gőzök miatt, amelyek szürke hályogként néha a szemére is rátelepednek, azt sem tudja már pontosan megkülönböztetni, hogy odakinn ősz van-e még vagy már elkezdődött a tél, hisz idebenn oly gyakran elkezd hullani a hó, amely mintha nem is hóesés volna: a csantavéri Nagymalom tetején áll egy hatalmas termetű ember, kalapja a felhőket súrolja, innen messziről képtelenség a vonásait kivenni, közvetlenül aratás után lehet az idő, mert a keservesen nyikorgó szekerek zsidózsákokkal megrakottan fordulnak be a malomudvarba, a ménkü nagy ember óriás szitájával pedig mindegyre szitál, szitál, szitál, mint porhó, hull alá a nullás liszt, s anélkül, hogy azok ügyet vetnének rá, belepi a szekeret vontató lovakat, a zsákokon ülő parasztokat, a hóesésben lebegő falusi házakat, az aranyragyogásban ázó hegyes süvegű szép sárga templomot, amelynek karácsonyi fénybe borult oltára előtt

karácsony tájékán még mindig az ő messze földről hozott betlehemje pompázik, a liszthulláson át is tisztán látni, milyen jóságos a kis Jézus arca s a föléje hajoló Máriaé, az ő jóságukhoz nem ér fel Leó gonosz hatalma, Leó csak őt gyötri és gáncsolja szünet nélkül, a nullás liszt pedig egyre hull, hull, hull, hull, rég belepte már az egész falut ott a tőle oly távolra került Délvidéken.

Odakinn végre virrad, szemben vele a falon kirajzolódnak az ablakrács elmosódott körvonalai, az így támadt réseken behatolnak most már a kinti zajok is: döngő ajtócsapódások, a fegyőrök rekedt kiáltása, távolabbról autók bufogása, a Duna felől hajóduda hangját hozza a szél: nincs már annyira egyedül. Ökölrel verik a vasajtót, a biztonság kedvéért az ör bele is rúg néhányat bakancsával, visszhangzik az egész folyosó, nemcsak az ő ajtajának dübörgésétől, hanem a többiekétől is, ez az, amit ha halála napjáig is itt tartják, képtelen lesz megszokni, ezek a durva zajok, amelyek a belső zakatolással összekeveredve szinte fizikai fájdalmat okoznak nekik. Erős fejfájás gyötri, a szeme is ég, pedig most igazán tiszta fejre lenne szüksége, kipihent szervezetre, hisz a mai napon kemény munka vár rá. Az utóbbi hetekben elhanyagolta a találmányait, valahogy nem volt kedve hozzájuk, a gondolatai egészen másfelé kalandoztak, a végén még azoknak lesz igazuk, akik mindegyre azt állítják, hogy egy bomlott elme haszontalan szüleményeiről van csupán szó, nem pedig az emberiség sorsát előbbre vivő korszakalkotó felfedezésekről, ahogyan ő gondolja. A mai napon tehát mindenképpen vissza kell térnie a találmányaihoz, mégpedig mindjárt a reggeli ima és a reggelizés meg a szokásos orgonálás után haladéktalanul. A soha nem halványuló aranytinta tökéletesítésének hetekkel előbb félbehagyott eljárását folytatja majd egész délelőtt és az ebéd meg a pihenés után, a lehetőségek szerint délután is, minő szerencse, hogy a nevelőtisztje Riba A. Hugó börtönlelkész úrhoz hasonlatosan igen jóságos ember, lehetővé teszi számára a találmányaival való elmélyült foglalkozást, valóságos jóság-oázisok ebben a gonoszságtajtékos emberóceánban, mindenképpen megérdemlik, hogy alkalomadtán, ha majd újból szünetelteti a felfedezésekkel való bíbelődést, fessen a részükre két nagyobb méretű képet. Haszton állítják az örök és még maga az igazgató úr is, hogy a soha nem halványuló aranytintát, az oxidálódásnak meg a múlt időnek tartóan ellenállót képtelenség előállítani, amennyiben az Úr Jézus kegyelmes

akarata ajándékoz még számára néhány esztendő, be fogja bizonyítani a világnak, hogy Matuska Szilveszter nem közönséges ember, mint ahogyan azt a biatorbágyi robbantással, még ha oly balul sült is el, egyszer már bebizonyította. A fehér és vörös véresejtek ügye is reá vár, ezzel még Koch Róbert is adós maradt az emberiségnek, akármilyen zseniális tudós hírében is áll, Ausztriában kellett volna őt hagyni, szegény Irénkéje mellett, az osztrák és a német hatóságok adtak volna ott-tartózkodási engedélyt, sőt támogatták volna tudományos kísérleteiben, s ott ő is nagyobb ambícióval végezhetné a kutatásait; van közöttük sok korszakalkotó, mondjanak bármit is a rosszakarói, és gáncsoskodjon akárhogyan is Leó, ha szószátyár volna, akár azt is állíthatná, hogy már kereken száz van belőlük, de néhány még nincsen egészen befejezve, nyolcvanhatot azonban már részletesen leírt, a találmányi hivatal tudós szakemberei sem írhatták volna le különül, így most már nem lophatja el őket tőle senki, itt maradnak letétben, 1937. március 6-ai dátummal bizonyítva isten és ember előtt, hogy ezek mind Matuska Szilveszter találmányai. Ezekben a napokban ugyan szinte kizárólag gépek rajzolásával és festésével kénytelen foglalkozni az igazgatóság részére, tegnap fejezte be a Csepel traktor jobb és bal oldaláról készült rajzait, lopva azonban újabb és újabb találmányokat szerkesztget, elsősorban persze gőzgépeket, hiszen ezeknek a legnagyobb szakembere, de minden más gépnél is van találmánya. Ismeri a MÁV összes mozdonytípusát, nem dicsekvésképpen, de számozás szerint is, nagy dolgokra lenne ő hivatva, igen nagy dolgokra, ha a sátán álarca alatt a Leó folyton el nem gáncsolná . . . Legkésőbb karácsonyra értékesíthető lesz gőzmozdonytalálmánya, s ez már biztosítja Gabikája jövőjét, ha már ő jó apaként másképpen nem tudja biztosítani; a legtekintélyesebb szakemberek véleményét kérte ki e találmányáról az igazságügy-minisztérium, s ezen urak előzetes szakvéleménye alapján külön leiratban engedélyezte a szabadalmi hivatalhoz való beküldését. Ott pontról pontra megjelölte azokat a részeket, amelyeket a Leó Schabensky tőle ellopott, az a nyomorult sátánfajzat; úgy látszik, őt már minden Leó igyekszik megkárosítani, rútul elgáncsolni.

Közben egészen reggel lett, ha ezt itt benn a cellában nem is lehet pontosan érzékelni, de hát az ember ennyi idő után már behunytt szemmel is, a rácsoknak háttal állva is észreveszi; indulnia kell a közös reggeli imára és a börtönreggelire, minden bizonnyal most is valami

íztelen híg lötytöt löknek majd elé, mióta fújdogálni kezdett a háború szele, már ez csak így van, aztán menetrendszerűen – Úristen, ezektől a menetrendektől már élete végéig nem lesz képes megszabadulni! – következik az egyórás orgonálás, amely, bárhogyan is szeretete korábban, most már igazán kezd az idegeire menni: a harsogó éles hangok mintha az agyvelejét darabolnák, s a lehangolódott ócska hangszerből hasztalan próbál lágyabb hangokat előcsalogatni, mindegyre csak mozdonyfüttyre és fékcsikorgásra emlékeztető bántó sikongások kavarnak a levegőben. Igen, egészen reggel lett már, de ezt nem a külvilág fényviszonyainak jelentős megváltozásából tudja, hiszen ide sohasem süt be a nap, de még ha be is sütne, most hetek óta már utálatos, nyálkás az idő, alig van világosabb nappal, mint éjszaka, pedig nem is egészen biztos, hogy már itt az ősz. Pedig a dinnyét, legalábbis a görögdinnyét kizárólag a nap felé, a délre hajló oldalakra szabad ültetni, máskülönben nem sok haszna van belőle az embernek. Ez a görögdinnye meg most honnan jutott hirtelen az eszébe, töpreng magában Matuska Szilveszter, amíg négyezervalahány börtönnapja egyikének megkezdésére készül, hiszen nemhogy görögdinnyét nem látott az utóbbi években, de semmiféle gyümölcsöt, még közönséges almát sem kaptak a rabok, akkor meg honnan ez a görögdinnye?

Vasárnapi misére kellett volna indulni, a diákmisére nyilván, korán útra kellett hát kelniük, hogy nagyapja tanyájáról idejében a faluba érjenek. Öten lehettek, legfeljebb hatan, innen messziről már nem lehet pontosan megállapítani, csak azt, hogy nyár van, ragyogó napsütés már így kora reggel, s valami nagy ünnepség bent Csantavéren, mert mind az öten vagy hatan fehér ingben meg sötétkék pantallóban feszítenek. Valami nagy-nagy ünnepség volt akkor Csantavéren, de nemcsak Csantavéren, hanem az egész világon, ahogyan azt a másik nagyapja, a mindentudó harangozó mesélte, aki onnan fentről, a templomtornyból talán még a világ végéig is ellátott. Igaz, amikor őt rengeteg kunyerálás után nagy nehezen felengedte, legfeljebb a szabadkai, a topolyai, a zentai meg a szegedi tornyot látta, ha azok a távolba vesző plajbászformájú hegyes valamik ott valóban templomtornyok voltak, de hát ő még a hóna aljáig sem ért akkor a nagyapjának, ezért záródhatott be előtte sokkal korábban a látóhatár. Sose bánkódj ezen, vigasztalta a nagyapja, mire eléred az én koromat meg a magasságomat, sokkal messzebbre

eljutsz, mint azok a tornyok ott, és nemcsak gondolatban. Eljutott lám, valóban sokkal távolabbra, bár ne jutott volna, maradt volna mindvégig Csantavéren. Amelyet beragyogott a nyári napsütés azon az ünnepszágú reggelen, amikor diákmisére indultak, s nemcsak ennek a napnak volt ünnepszaga, hanem az év minden egyes napjának, hisz a századfordulót ünnepelte akkor a világ, lám, ezt is megértük, mondogatta egyre harangozó nagyapja; 1900 júliusa vagy augusztusa lehetett azon az emlékezetes reggelen. A diákmisére mégsem értek oda, illetve hát csupán a végére, mert a földeken átvágva az egyik dohánytábla szélében, pontosan a mezsgyén a némán bólogató dohánylevelek árnyékában megpillantottak valami titokzatosat, tükörfényeset, zöldet és óriásit, először azt hitték, hogy sütni való tök, amiből korábban is már számtalant láttak, de aztán kezdtek ráeszmélni, hogy ez bizony nem sütőtök, hanem álmaik netovábbja, vérvörös vagy éppen aransárga bélű görögdinnye, amelynek mézédés leve oly ritkán csurrant oda az asztalukra. Az ő fejében mindjárt az fogalmazódott meg, hogy ezért még pénzt sem kell adni, de nyilván a többiekében is, meg persze az, hogy ahol egy ilyen van, lesz ott még több is. S már ereszkedtek is négykézláb a tömött dohánybokrok tövében, a mezsgyén, mert noha a kíváncsi tekintetektől hátulról elrejtette őket az embermagasságú haragoszöld kukorica, az alacsony dohánytábla felett bárki észrevehette őket: nekik pedig ezúttal nemcsak a szőrös szívű mezőőröktől lehetett tartaniuk, hanem a gazdától is, aki bizonyára nem hagyta volna annyiban féltett kincsének megdézsmálását. Torkukban dobogó szívvel kúsztak a dohánysorokban, onnan letről, szorosán a földre lapulva pontosan olyan volt, mintha valami mesebeli őserdőben törtettek volna, szemükbe, szájukba csapódtak a marón keserű húsos levelek, de megértel!, még mennyire megértel!, hiszen az első görögdinnye után hamarosan ott volt a második, a harmadik, aztán a többi is, a mezsgyekaróhoz csapkodva alig győzték őket feltörni, később az ő nadrágzsebéből előkerült a kisbicska is, amelyet lopva a tavaszi nagyvásárban vett, s amelytől azóta a világ összes kincséért meg nem vált volna: most már igazi úri módon lékelhették és vagdoshatták fel a ropogós héjú, egyre szaporodó dinnyéket. Nem volt ugyan mind-egyik érett, de a legtöbb mézédésen ropogott egészséges fogaik alatt, a leve pedig végigcsorgott az arcukon, az állukon és a nyakukon le egészen a köldökükig. Jaj, de jó is volna most megállítani és idecsem-

pészni a cellába ezeket a pillanatokot, ebbe a dohos és áporodott félhomályba, azt a feledhetetlen nyarat ebbe a kinti és benti örökös ősziidőbe, de jó is volna kitörölni az emlékezetéből és a történelemből mindazt, ami ezután a századfordulós nyár után történt, valamelyik világra szóló találmánya révén visszarepülni Csantavérre, egészen addig a görögdinnyefalásos vasárnapi nyárregelig, és szegény jó szülei őszinte örömeire soha többé el nem mozdulni onnan!

A diákmisének persze csak a legvégére értek oda, már jóval áldoztatás után, el lehet képzelni, milyen állapotban, hiszen a ragadós színes lé meg az eltüntethetetlen nyomokat hagyó dohánylevél nemcsak az arcukat változtatta meg alaposan, hanem vakító fehér ingüket is, úgy vonultak be a mise végén a templomba, mint a szabadságharcban megtépázott és az ellenség vérétől pirosuló öt vagy hat nemzeti lobogó; ám hőiesen bevonultak, mert csekélyke élettapasztalatuk ellenére pontosan tudták: ha meg sem jelennek a diákmisén, szülek meg a plébános úrék utána menthetetlenül agyoncsapják őket.

Igen, a dinnyét, legalábbis a görögdinnyét kizárólag a nap felé, a délre hajló oldalakra szabad ültetni, gondolja cellájában elábrándozva Matuska Szilveszter, máskülönben nem sok haszna van belőle az embernek. S botorkálva, a távoli emlék vasárnapi sugárkévéibe, kukorica-száraiba, dohányleveleibe és fényes héjú görögdinnyéibe minduntalan beleütközve elindul a közös reggeli imára és a semmi jóval nem kecsegtető börtönreggelire.

A HATÁROK LÉGIESÍTÉSE FELÉ II.

JUHÁSZ ERZSÉBET

A hatvanas évek elejétől kezdve Patarcsics Gábor, János fia egyre sürgetőbb leveleket küldött Szabadkára Endrének, Patarcsics Miklós fiának, hogy mielőbb látogassanak el Pozsonyba. János, Gábor édesapja súlyos beteg, és utolsó kívánsága, hogy találkozzon Endrével, ha már bátyjával ezt az alkalmat nem adta meg a jó isten.

Endrét minden hosszabb utazás akaratlanul is hadifogságának meghurcoltatásaira emlékeztette. Csak húga, Cili sejtette, milyen mélységes belső vívódás húzódik meg bátyja folyamatos halogatásai mögött. Nem hivatkozott örökös elfoglaltságaira, pontosan érezte, hogy ez hamis, sőt becstelen dolog lett volna, de nem is emlegette az esedékes utazást. Cili pontosan tudta, hogy Endre nem képes megfeledkezni arról, hogy ezzel az utazással apja emlékének tartozik, hogy soha nem tudna lelkiismeretével számot vetni, ha nem szánná rá magát. Oroszországi hadifogságának éve folyamán számtalanszor érezte úgy, hogy sohasem fogja már viszontlátni szülővárosát, s hogy mégis hazakerült, s itt teszi a dolgát, a kegyelem állapotaként élte meg szinte naponta. A lelki üdvösségénél is jobban ragaszkodott Szabadkához. Csak Ella kedvéért utazott el egyetlenegyszer a tengerre, egyébként csak hivatalból hagyta el a várost. Ha olykor Újvidékre vagy netán Belgrádba kellett utaznia, még aznap hazautazott, még abban az esetben is, ha másnap úgyszintén Újvidéken vagy Belgrádban volt hivatali teendője. Másfelől viszont nagyon is el tudta képzelni nagybátyja állapotát, noha őt magát sohasem látta. Belső vívódásait az tette oly gyötrelmessé, hogy akarata és szándéka ellenére

olyan emlékei elevenedtek meg megboldogult apjával kapcsolatban, amelyeket annak idején meg sem jegyzett. Sztoikus nyugalommal vette tudomásul apja furcsa képzelődéseit és szorongásait. Igyekezett megnyugtató, de sohasem akart s nem is tudott volna eltöprengni azokon a jeleneteken, amelyek most egyszeriben hihetetlen elevenességgel és részletező élességgel elevenedtek meg benne. Az emlékezés útjai valóban kiszámíthatatlanok, s Endrében mind sűrűbben valóságos emlékéradás játszódott le. Maga előtt látta a szoba félhomályát, ahogy ül megszokott foteljében, mellette a dohányzóasztalka, rajta egy üveg vörösbor megszokott talpas poharával. Apja is hallgatag volt, akárcsak ő. Rendszerint estefelé kezdett borozgatni. S ettől kezdve végképp nem igényelte többé, hogy bárki is szóljon hozzá, vagy hogy bárkinek is mondjon valamit. Nyilván azért raktározódtak el öntudatlanul is Endre emlékezetében azok az esetek, amikor mégiscsak megszólalt. Valamit ki kellett hoznia a szobájából, halkán nyitott be, abban a hitben, hogy apja tudomást sem vesz majd róla. S amint benyitott, apja valami váratlan öröm hatására felugrott, s kitárt karokkal indult felé: – János! – kiáltotta boldog felindultsággal, aztán megtorpant, egész teste elernyed, össze-ment. Fejét lehajtva motyogta fakó hangon maga elé, enyhe nehezteléssel: – János, János! – Endre odament hozzá, és gyengéden átkarolva a vállát, visszavezette foteljéhez: – Jól van, édestata, jól van. – Most arra is pontosan emlékezett, hogy hányszor hallotta a másik szobából apja nyöszörgésbe fulladó rimánkodását: János! János! S amikor bement hozzá, hogy megnyugtassa, apja semmibe révedő tekintettel suttozta: – Itt vagyok a Rogina baráiban, egyedül nem tudok kitalálni, hiába szölgatom Jánost, hogy húzzon ki innen, nincs sehol vagy nem hallja . . . Nem is csoda, a Rogina barát rég betemették. Ott van a Mária Valéria-park alatt. Réges-rég betemették.

Végül is Cili érzett rá arra, hogy Endre valóban nem tudja tovább halogatni az utazást. – Szombaton indulunk, jó? – mondta ki a végszót. Endre megkönnyebbülten bólintott. Ő döntött afelől is, hogy Emit és Emilt is magukkal viszik. Hogy mi minden játszódott le e látogatás alkalmával, arról Emi és Emil valójában csak jó húsz évvel később szereztek tudomást Cilitől. Annyira más volt az, amit ők láttak és tapasztaltak 1964 nyarán Pozsonyban, mint Endre és Cili élményei, benyomásai, mintha nem is ugyanakkor és ugyanoda látogattak volna el valamennyien. Endre és Cili Pozsonyba szakadt nagybátyjuk család-

járól az apjuknak írt levelekből elég sok mindent tudtak. Apjuk mintha e levelek alapján akarta volna nemcsak fenntartani, de övéi számára is megerősíteni a rokoni szálakat. János leveleit rendszeresen felolvasta családjának. Ilyen alkalmakkor mindig ünnepélyes volt, ám sohasem mert felnézni egy-egy levél sorai közül, amit ki-ki a családból Miklós furcsaságai közé sorolt. Évtized múltán döbbsen rá gyerekei, hogy apjuk pontosan tudta: felesége önfegyelemből, gyerekei esetleg szeretetteli szánalomból hallgatják végig, de mindhárman alig várják, hogy a felolvasása befejeződjék végre. Sose fordult meg a fejében, hogy egyszer, sok-sok évvel azután, hogy ő már nem lesz az élők sorában, gyerekei egyre közelebb kerülnek hozzá, s hogy leendő unokái úgy próbálják elviselhetővé tenni saját magányosságukat, hogy önmegerősítő családi hagyományként újra meg újra kitalálják távoli, sosem látott nagyapjukat. E levelekből tudta meg Cili és Endre, hogy Otterbein Kálmán apja az Apponyi grófok kulcsára volt a lengyeli kastélyban, ősei pozsonyi német szőlőművesek. Tizenhárom éves korában kovácsinas, ám egy véletlen folytán fény derült eszességére, s Apponyi Sándor saját költségén a pozsonyi líceumba küldte fel. Pozsonyban a németül beszélő kisfiút komáromi gyerekekkel együtt helyezték el egy Konvent utcai kvártélyon. Apponyi Sándor aranyai, a pozsonyi líceum, a komáromi kisfiúk, kedves ifjúkori írójának, Jókai Mórnak világa, tanárainak patronáló gondoskodása nevelték észrevétlenül, lassan, természetesen magyarrá azokban az esztendőkből, amidőn körülötte ugyanilyen észrevétlenül és lassan változott meg Pozsony is. Megkezdte vándorútját az értelmiségi pályán Pozsonyban és Budapesten, a magyar emlékek, történelem és szellemi fejlődés két gócpontjában. Mindez a természetes nehézkedés erejével határozta meg egyénisége kialakulását. Anyagi támogatást, műveltséget, humanitást, barátságot kapott magyar környezetétől. Szellem, szeretet, emberség, türelem nevelték magyar polgárrá. Egy ízben magához hívatta az akkoriban magyar tannyelvű evangélikus líceum félelmetes tekintélyű német igazgatója, Michaelis, s négy szemközti beszélgetésben zord modorban figyelmeztette, hogy német származású és anyanyelvű, vonja le tehát a következményeket, és viselkedjék ennek megfelelően. Ez a szerencsétlenül bizalmaskodó, a faji szolidaritás kötelékei felől érdeklődő, erőszakos, zord és idegen beavatkozás, persze, épp ellentétes irányban hatott. Tudatossá tette Otterbein Kálmán magatartását, mely a kétnyelvű ember ironikus távlatából, mindennemű

fanatizmustól iszonyodva, türelmesen szemlélte az emberek hovatartozásának kérdését.

Patarcsics János Kálmántól tanulta meg mindezt, életre szóló példát és önmegerősítést kapva általa a maga számára mind kétnyelvűsége, mind magyarsága tekintetében. A honvágy érzervekkel le nem küzdhető ostromain túl talán mindenekelőtt azért vágyott vissza Szabadkára, hogy az Otterbein Kálmántól tanultakat bátyjával, Miklóssal az élőszó erejével és közvetlenségével valóban megoszthassa. János pontosan tudta, hogy Miklós soha életében nem tudta felszámolni belső bizonytalanságát. Minden hazagondoláskor ez sajgott benne a legcsillapíthatatlanabbul. S mindez gyógyíthatatlan göcként lappangott benne hosszú évekkel Miklós halálát követően is. – „Nem tudtam tőle elbúcsúzni” – mondta önmarcangolóan. Mintha az, hogy 1914-től Miklós 1944-ben bekövetkezett haláláig kerek harminc éven át egyetlenegyszer sem találkoztak – csak amolyan mellékes körülmény, egyszerű pech lett volna csupán. Cili és Endre azt is apjuktól tudták meg annak idején, hogy az erőszakos határmegvonás a szlovák nemzeti felszabadulással egy időben olyan színmagyar és nagyrészt ősi településeket csatolt Csehszlovákia testéhez, mint a Csallóköz, a Mátyusföld, a Palócföld vagy a Tiszahát egy része, s olyan magyar jellegű és nehézségű városok sorsa felől határozott a lakosság megkérdezése nélkül, mint Kassa, Komárom, Érsekújvár, Léva, Losonc, Ipolyság, Rimaszombat, Munkács vagy Beregszász. A német–magyar többségű Pozsony, Magyarország egykori fővárosa, rendi országgyűléseinek székhelye, a magyar királyok koronázóvárosa Bratislava névvel a szlovák tartomány fővárosává neveztetett ki.

Amikor apjuk öccse, Patarcsics János Pozsonyban letelepedett, az új fővárosnak magyar–német többsége volt, mintegy húszszázalékos szlovák kisebbséggel. János Kálmánnal együtt látta e helyzet teljes abszurdumát, ám magától értetődően Szabadkáért vérzett a szíve megannyiszor beleborzadva abba az aljasságba, ahogyan megszervezték, hogy a szabadkaiak népszavazással döntsenek, hogy az újonnan alakult SZHSZ Királyság kötelékébe kívánnak tartozni. A megfélemlítés eszközeit találhatta, és rettenetesen féltette bátyját, aki mindig is jobban rászorult a gyámolításra, mint ő. S akit egyre inkább az öccsének érzett, minthogy alaptermészetükből eredően így alakult ki egymáshoz való viszonyuk, így cserélődtek fel szerepeik. János igyekezett osztozni Kálmánnal abban a súlyos veszteségérzetében, amelyben mély depresszió fogta el,

amikor a „prebrat” utáni időkből napról napra, hétről hétre, hónapról hónapra látnia kellett a magyar hivatalnoki kar nagy részének önkéntes jogfeladását, az új körülményekhez való alkalmazkodás patrióta indoklású megtagadását, s a nyomában következő exodust. Ennek a végzetes hatású önkéntes kivonulásnak keretében javarészt a magyar középosztályhoz tartozó embereknek százezret jóval meghaladó száma hagyta el Szlovákia területét. Kálmán se, senki sem tudta, mennyi lehetett a kivonulók száma. Ez csak azon volt lemérhető, hogy helyüket ugyanennyi, illetve ennél is számosabb, városba költöző szlovák foglalta el. Így változott meg közel negyedmillió lélekkel az 1918-as etnikai színvonal rövid néhány esztendő múltával. Megkezdődött a magyar kisebbség folyamatos zsugorodásának, a volt magyar vagy többségében magyar felvidéki városok nemzetiségi színváltásának folyamata, a vidékről városba irányuló modern népvándorlás kora.

Kálmán pontosan látta e történéseket. Azt is, hogy e változás üteme jóval gyorsabb, mint amilyenel egykor a magyar elem szötte át annyira-amennyire az ország német jellegű városait. Másfél évtized múltán az egykori koronázóvárosban a magyar ajkú lakosság száma már nem érte el a magyar nyelv hivatalos használatához szükséges húsz százalékot. Mindennek ellenére Kálmán és családja elsősorban pozsonyi volt, s ezt a kötődést nem befolyásolhatta még az a sorsfordító körülmény sem, hogy országhatárokkal választották le az anyaországtól, s az sem, hogy a város etnikai összetétele alaposan megváltozott. Otterbein Kálmán 1920-ban folytatta orvosi magánpraxisát, és János, még mielőtt feleségül vette volna Esztert, Kálmán lányát, társult hozzá. Eszterrel való találkozására döntötte el végképp a sorsát. Azt, hogy Pozsonyban marad, nem tér vissza Szabadkára. A családi emlékezet elevenen őrizte mindkét részről Patarcsics Miklós és János különös kapcsolatát, azt, hogy az első világháború egyszer s mindenkorra elválasztotta őket egymástól, a másodikba pedig Miklós belepesztult, így már a másvilág is közénk ékelődött végső mezsgyéként, mindennek ellenére János megtört öregemberként, számos gyógyíthatatlan betegséggel testében és lelkében egyre inkább már csak bátyjával foglalkozott gondolatban. Nem is magamagával, hanem vele folytatott belső párbeszédet. Cilinek, Eszternek és Gábor feleségének, Annának volt köszönhető, hogy minderre fény derült, mielőtt Endre belépett volna nagybátyja szobájába. Oly magától értetődő természetességgel tárult fel a két, egymást sem ismerő, de

Miklós és János révén mégis oly eltéphetetlen kötelékkel egybefűzött család sorsa, amelyet csak nők képesek megteremteni. Eszter és Anna részletesen elmondták, hogy János súlyos szívbeteg, emellett erős depressziók vesznek rajta erőt időről időre. Ilyenkor különös révületbe esik, s úgy tűnik, megzavarodott az elméje. Mindig Miklóst hívogatja. Anna mesélte el, hogy fogalmuk sincs, mi lehet az a Rogina bara. Apósa ugyanis nagyon sokszor azt képzeli, hogy ő ott van a Rogina barában. – Miklós! Miklós! – nyöszörög rekedten, a végső kétségbeeséssel alig hallhatóan: Miklós! Miklós! Itt vagyok a Rogina barában! Segíts! Nem tudok kitalálni innen . . . – És ami még furcsább, rendszerint azzal fejeződik be ez a kétségbeesett hívogatás, hogy apósa, mint aki révületében egyszeriben magához tér, fakó, de higgadt hangnemben hozzáfűzi: – Nem is csoda. A Rogina barát rég betemették. Ott van a Mária Valéria-park alatt. Réges-rég betemették. – Olyan hangon mondja mindezt, mint aki minden e világi eséllyel leszámolt, csak nem találta meg hozzá a megfelelő szavakat . . . Mint aki pontosan tudja, mennyire nem a szavakon múlnak – fűzte még hozzá elgondolkodva Anna. Endre és Cili azonban tudták, hogy kevés embernek adatik meg az életben, hogy ennyire megtalálja a megfelelő szavakat. Olyan szavakat, amelyek egymással rímelő párbeszéddé szervesülnek abban a két személyben, akik között a tényleges párbeszéd mindennapi valóságban fél évszázada kényszerűen félbeszakadt.

Emi tizenhét éves volt e pozsonyi látogatás alkalmával. Számára ez a korszak a nagy lobogások, lelkesedések és a megvető elutasítások időszaka volt. Az utazást megelőzően éppen az utóbbi érzések tetőztek benne. Megvetette osztálytársait, tanárait, eltávolodott legjobb barátnőjétől, kibírhatalannak tartotta fiúismerőseit, hogy aztán hirtelen szökelléssel Pozsonyban minden az ellenkezőjébe forduljon át benne. Elragadónak tartotta Esztert és Jánost, Gábort és Laurát, a világ legszébb városának Pozsonyt, és mindenekfelett a legrokonszenvesebb és legszeretettelőbb lénynek másod-unokatestvérét – Patarcsics Gábor és Anna fiát –, Zoltánt. Hamvas fiatal lánysága minden túlzási hajlama talált méltó tárgyára a pozsonyi rokonokban. Eminek mindedig nem sok fogalma volt a rokoni összetartozás érzéséről. Anyja halálát csak évekkel később élte meg a kamaszkori árvaság és általános szeretetlenség nagy fájdalomként, azt viszont, hogy nagynénjével, Cilivel minden gondját-baját megoszthatja, hogy neki köszönhetően mennyi szeretet

és törődés veszi körül – ez idő tájt –, szinte észre sem vette, úgy élte meg a pozsonyi Patarcsicsokkal való találkozást, mintha tizennyolc évi árvaság után most talált volna rá családjára, egy ámulatba ejtően tökéletes családra, amely még a legmesésebb álmokat is túlszárnyalja. Zoltánnal pillanatok alatt úgy összebarátkoztak, hogy ott-tartózkodásuk alatt mindenhova együtt mentek. Zoltán akkor fejezte be a prágai képzőművészeti akadémia első évét, festőnek készült, tele világmegváltó gondolatokkal. Emi feltétlen csodálattal hallgatta Zoltán minden szavát, vele szárnyalt az ifjúkori megiramodások hamisra festett egeibe, s amikor Emil a köztük lévő korkülönbőség minden fölényével a fülük hallatára odaszólt Cilinek, hogy nézd, két hólyag, Emi tüntetően elfordította fejét, s nem is szólt hozzá többé egy árva szót sem egész ott-tartózkodásuk ideje alatt. Emi, Zoltán és Márton eljártak a Duna-uszodába, a Ligetbe. Nagyokat sétáltak a Duna-sétány árnyas jegenyéi alatt, felmentek a várdombra, felsétáltak a barlangkápolnáig. Rendszeresen körbesétálták a Dóm teret (Námestie 4. aprila), s kötelezően megálltak egy kicsit a Roland-kútnál. Majd felmásktak a Mihály-kapu erkélyére, ahonnan annak idején János igyekezett megismerni és megszeretni a várost, mondogatván, hogy itt úgy érzi, ha bensőleg nem is, de legalább külsőleg a „helyzet magaslatán” van. Néhai toronyőrök ivadékának tekintve magát, akik valaha innen „kiáltottak meg” egy-egy új esztendő – ő viszont itt beszélte meg magamagával az idő múlását, mely szinte nem is az időben, hanem a térbeli távolságban nyilvánult meg számára, s a szabadkai gyermek- s ifjúkori szintértől, a szülőföldtől való távollétben számolódott. Csak évtizedekkel később, amikor már rég nem járt fel a Mihály-kapu erkélyére, rémlett fel benne, hogy talán öntudatlanul is azért szerette meg ezt a helyet, mert még gyerekkorából emlékezett egy Mihály-kapuról készített rajzra, illetőleg Pozsony számára ezt a rajzolt kaput jelentette, s ekkor döbbsent rá, hogy a megotthonosodás küzdelmes éveiben intíme magamagát is rajzoltnak, nem pedig valóságosnak érezte, apró karcolásnak egy rajzolt levelezőlap vonalainak együttesében.

De legfőképpen kiskocsmákban üldögéltek, és a hely szelleméhez illő szeszes italokat fogyasztották. Már első alkalommal társult hozzájuk Zoltán legjobb barátja, Wolker Márton, akivel együtt jártak a prágai akadémiaúra. Márton szlováknak, németnek és magyarnak vallotta magát, Zoltán pedig még büszkébben magyarnak, bunyevácnak, németnek és szlováknak. Ezen hatalmasakat lehetett nevetni. Emit azzal ugratták,

hogy ismerje be, csörgedezik benne szerb vér is, meg persze török, „ha alaposabban visszaszámlálunk”. Emi állandó túlsrófoltsága magától éretődően abban érte el a maga tetőfokát, hogy szerelmes lett Mártonba. Mindez olyan hirtelenséggel játszódott le, hogy szinte nem is érkezett tudomásul venni. Alig hogy reggel felkeltek, Márton máris ott volt Zoltánéknál, s az esti kocsmázások után hazakísérte őket, sőt nemegyszer hajnalig beszélgettek hármásban a „cselédszobában”. Emi is, Márton is mindent elkövetett, hogy megérintse a másikat. Márton folyton átkarolta Emit, megsimogatta a kezét vagy az arcát, s bámulták egymást téren és időn kívüli önfeledtséggel. Annyira történőben volt ez a bontakozó szerelem, hogy csak átélni lehetett, teljes mélységében tudomásul venni, átérezni nem. Erre csak az utolsó napon lehetett gondolni, kapkodva, lépten-nyomon elhárítva maguktól azt, hogy másnap már nem találkoznak. Hogy alig-alig a bennük torlódó súlyos sejtetemre, amely szerint e szerelem arra kárhoztatott, hogy magányosan érje el a maga tetőfokát, magányosan tomboljon s csillapuljon el. Hónapokig leveleztek Emi hazatérte után, aztán elmaradtak a levelek, nem volt semmi tényleges alapja egy esetleges újabb találkozásnak. Emi azonban évtizedek múltán is a legesztelenebb szárnyalások és a legmélyebb zuhanások élményeként emlékezett az egészre, s nemegyszer döbbsent rá későbbi szerelmei során, hogy azok csak árnyékai ennek az egyetlenegynek.

Míg a fiatalok a jelen idő vitrinében égtek, s egy virtuális jövő idő igézetében, addig az idősebbek keresztül-kasul bebarangolták beszélgetéseik során az elmúlt ötven esztendő. Eszteren előrehaladott kora ellenére is látszott, hogy mindig határozott volt, találékony és szívós. Francia–magyar szakos tanárnő volt a Klarisszák utcai gimnáziumban. Fia, Gábor szerint anyja lelkiereje mindig mindenkiét felülmúlta. Jutott belőle mindannyiunknak még a legnehezebb időkben is, anélkül, hogy észrevettük volna. Apa sohasem tudott volna visszatérni Szabadkára, hiába érzett s érez a mai napig is honvágyat; anya nélkül egyszerűen nem lehetett volna önmaga. Anya sohasem tudta volna elhagyni Pozsonyt, pedig ez a csökönös ragaszkodása majdnem mindannyiunk életébe került. Nem tudom már, hogy én nagyapám és anyám hatására vagy már gyerekfejjel is így gondolkodtam, de teljes mértékben azonosultam az ő döntésükkel. – A legnehezebb idők 1938 októberében kezdődtek – mesélte Eszter – lassan, tűnődve –, álomnak tűnő öröm és

szorongás között vacilláltunk heteken át: Ha a város határa a somorjai mezőkkel mégis megnyílna Pest felé! Tájak, könyvek, emberek, városok jöttek felénk, nyájasan szabad özönlésben, hogy (ország)hányatott életünk furcsa sebeit, traumáit gyógyítsák. A kettős életét, a száműzöttséget, a leszorítottságot, hogy levegyék rólunk a terhet, melyet viselni már nem bírunk... Mégis volt e reményteljes várakozásban és vágyakozásban valami mélységes szomorúság is, mert az is újra meg újra eszünkbe ötlött, hogy az emberek, a környezet, az eszmények, emberi és társadalmi meghatározottságunk, mely az elmúlt húsz év során kialakult bennünk és körülöttünk s a tőle elválaszthatatlan neurózisunk is, egyszóval minden, ami a külső és belső tájat jelenti: modor, fellépés, hanghordozás és fogalmak, emlékek, sebek és élmények, holnap talán értéküket veszítik. Mint akik húsz éven át hiába tanulták meg – keserves tapasztalatok árán – mindazt, ami nemcsak pusztá lét volt, de valamiféle forma és tartalom is hozzá. Nem is a döntést, miszerint az új határ a városon kívül fog húzódni, nem is azt volt a legnehezebb tudomásul venni (azon csak zokogni lehetett), hanem amikor az elkövetkező néhány napban megindult a távozó diákok háromszázas tengere. A hétszázból egyszerűen háromszázan távoztak a visszacsatolt területekre, és sietni kellett, mert a határ két-három napon belül lezárul. Háromszáz gyerekekkel fogtam kezét. Búcsúzni nem volt idő, csak a kézszorítás maradt, és a zavart, sírás és nevetés között ingadozó arcok. Talán még ennél is megrendítőbb volt látni az itt maradottak összetörtségét. December elején kaptam meg az elbocsátásomat a gimnáziumban. Írásban értesítettek, hogy a távozó diákokkal felesleges lettem én is.

Apám és János éjt nappallá téve dolgoztak. Alig találkoztunk. Minél többet dolgoztak, annál jobban feltűnt, milyen rohamosan szegényedünk mégis. Két szóba sűrítettek mindent: horror vacui. Ha kicsit hosszabban üldögéltek ebéd vagy vacsora után, egyiküknek bizonyosan eszébe jutott, hogy máris sarkukban az irtózás az űrtől, s csak annyit mondott a másiknak: horror vacui – s máris fölkeltek, s mentek a rendelőbe. Legtöbbször elég volt összenézniük, s máris indultak. Mindannyiunkat fojtogatott az irtózás az űrtől, csak nekem erre több időm jutott – bár sokat dolgoztam magam is. Amellett, hogy elláttam a háztartást, francia és német nyelvleckéket adtam úgyszólván ingyen, de nem számított. Csinálnom kellett valamit. Apámmal együtt másodszer értem meg, hogy megváltoztatták az országhatárokat. S noha mi nem kerültünk bele a

visszacsatolt zónába, az életünk újra gyökeresen megváltozott. Most úgy tűnt, Pozsony sokkal de sokkal távolabbra került az anyaországtól, mint eddig bármikor. A legszörnyűbb ezekben a hónapokban mégis az volt, hogy naponta hallottuk, ki mindenki költözött el közelebbi vagy távolabbi ismerőseink közül. Egy-egy ilyen hírt nehezen lehetett megemésztetni. Természetesnek tartottuk, hogy még közeli barátaink sem hozzák tudomásunkra eltávozási szándékukat. Nem lehet ilyen körülmények közt búcsúzkodni. S magyarázkodni sem. Nem lehet meggyőzően megindokolni a távozás okait azoknak, akik maradnak. Mégis tudathasadt volt ez az egész. Benyitsz egy ismerős kapun, ahová történetesen kisgyerekkorod óta rendszeresen, s látod, hogy üres minden. Vagy szembetalálsz magad egy vadidegennel, aki úgy néz rád, mintha megtévelyodtál volna, s körülötte már belakva az egész ház, s amikor eszedbe villan az ismerős függönyök mintája, egy kerti szék díszpárnájának színe, vagy odébb egy hinta, amelyen te hintáztál valamikor, egy pillanatra az a súlyos, kibírhatatlan érzésed támad, hogy mindaz, amire emlékezni vélsz, csak kitalálsz, mert nem emlékszel, egyre s mindenkorra elfelejtetted önmagadat. S amikor magadhoz térsz, elfog a szégyen: tehetetlennek, gyámoltalannak érzed magad. S ez a szégyen nem válthat át büszkeségbe, elégedettségbe, hogy lám, a gyávák menekülnek a süllyedő hajóról, te viszont mégiscsak különb vagy: helyállsz azon a poszton, ahová sorsod rendelt. Effajta érzés nem kárpótolhat, pontosan tudod, valóban süllyedő hajó az, ahol vagy, nincs kiért, nincs miért helyállnod többé. Horror vacui. Rettegés az úrtól, rettegés a jövőtől. Mindenki, aki elment, hiányzik. Még azok is, akiket nagyon nem szívesen láttunk azelőtt. Mi értelme már amit utolsó reményként vallottunk. „Ha lealáznak és megvetnek, ott tegyék, ahol értelme van, hogy vállaljam.” Van-e, lehet-e még itt ez az ott?

János nem másodszori honvesztésként élte meg a határok újbóli átrendezését, mint felesége és apósa, hanem valahogy úgy, hogy újból kihúzták lába alól a talajt. Kis híján húsz éve élt Pozsonyban, s még ekkor sem érezte igazán hazájának se a várost, se az országot, de Eszternek és Kálmánnak, meg persze fiának, Gábornak köszönhetően kezdett megothonosodni. Úgy érezte, végképp beigazolódott, hogy az ő sorsa a számkivetettség. „Nem lehet véletlen, hogy minden ennyire ismétlődik.” Mire beleringatta magát abba az illúzióba, hogy biztos talaj van a lába alatt, rendre bekövetkezik a földcsuszamlás. Ő is úgy érezte,

hogy Pozsony távolabb került, csak e távolodást nem az anyaországhoz, hanem Szabadkához s mindenekelőtt Miklóshoz viszonyította. Méretlenül vágyott a bátyja után, s egy esetleges találkozás esélyének vesztét siratta könnytelenül, tágra meredt szemmel nézve álmatlan éjszakáinak sötétjébe. Ha tudták volna valaha, hány földcsuszamlás rendíti még meg őket, hánszor válik romhalmazzá mindaz, amiben éltek, ha nem is otthon, de otthonosan, mégis!

Endrét éveken át, sőt minden valószínűség szerint halála órájáig kísértette pozsonyi nagybátyjával való első s egyben utolsó találkozása. Amikor belépett szobájába, minden visszafogottsága, fegyelmezettsége ellenére elhatalmasodott rajta az a képtelen érzés, hogy húsz éve halott apja ül a fotelben. Mintha még ugyanazt az öltönyt is viselné, mint néhai apja, mintha fél évszázad materializálódott volna gomolygó ködfátyollá a szeme előtt e pillanatban, s ezen át látná nagybátyja ellágyult tekintetét, amely – pontosan érzi – nem rá szegeződik, hanem feje fölött valami imaginárius távolba, mégis fölkel, s tárt karokkal indul felé alig hallható rekedt hangon suttogva: Miklós! Miklós! S mire ölekezésükből bontakozva megpillantja arcát, már egy szeretetteljes tekintet pásztázza végig tetőtől talpig: Édes fiam – motyogja, s ügyetlenül, még egyszer magához öleli. Endre azonban minden belső ellenállása ellenére újra meg újra maga előtt látja nagybátyját, aki rég halott bátyja felé botladozik: a tér és idő földcsuszamlásai folytán maga alá temettetett személy és hely felé. „Itt vagyok a Rogina baráiban, egyedül nem tudok kitalálni.”

Örvénylően visszhangzik benne egy sem térben, sem időben össze nem egyeztethető, mégis pontos, összerímelő párhuzamos monológ: itt vagyok a Rogina baráiban, egyedül nem tudok kitalálni. Egyetlen örökségként benne csendül össze ez a más térben és más időben felhangzó párhuzamos monológ, s elborzadva érzi ilyenkor, hogy maga is süllyed, egyre süllyed, már benne áll a Rogina baráiban, ahonnan nem lehet egyedül kitalálni.

MAGYARORSZÁG

(elejétől fogva)

K O N T R A F E R E N C

. . . hogy egy téli estén értem jön apám, most késett negyed órát a busz, aztán nem szólunk egymáshoz hazáig semmit, a kapu kitámasztva két téglával, a hátsó udvaron a fényszórók ahogy csapódnak, forduláskor keresztülvágják a kutat, az almafát, a konyha párás ablakán lebben a függöny, a lépcsőn macskák dideregnek, várják, hogy kikerüljön a tányérjukra a maradék, az asztalon sült krumpli, apróra szelt saláta sokféle zöldségből. Milyen kevés ez a hely, mennyire nem lehet beszélni, mintha a rímektől kellene megszabadítani minden mondatot, annyira számonkérő és elfogult lesz, ahogyan kezdem, mintha nem is otthon lennék, még nem álltam át erre a másik hangfekvésre. Még nem nyúlok a késhez, mielőtt elmondom apámnak, mit akar a félkezű.

Mindenki kerülte a félkezű kollégiumigazgatót, ötvenhatban vitte le egy gránát az alkarját. Ünnepekkor vörösben csillogó érdemrendet viselt ezért a mellén. Mű végtagja fekete bőrkesztyűben végződött, amit úgy formáltak meg, hogy egy poharat meg tudjon tartani vele. Kicsit keskenyebbre sikerültek az ujjak, szűkre és szimmetrikusra szabták a tenyeret, ettől az egész kézfej karvalyszerű lett, és ha nem tartott semmit, akkor is úgy kapkodtak előre az ujjak minden újabb lépéskor, mintha éppen meg akarnák markolni az első dolgot, ami kézre esik. Az igazgatót feszélyezte a saját torzsága, és szúrós tekintetével igyekezett útját állni annak, hogy beszélgetőtársa elkalandozzon, mert önkéntelenül is műkézére pillantott, akivel találkozott.

Lehívatott egyszer a hangosbemondón. Nem sok jónak nézett elébe, akit egyszer az igazgató leívat. Ez járt a fejemben, amikor mentem lefelé a lépcsőn, húztam az időt, hogy tovább tartson az út. Meg sem várta a kopogtatást, türelmetlenül nyílt előttem az ajtó. A szokatlan nyájasság még sátánibbá tette a szememben. Kizárólag feketében járt, és hasonló színű tárgyakkal vette körül magát. Leültetett a széles tárgyalóasztalhoz. Nekem is töltött Traubiszódát. Az egyik kezéből a másikba helyezte a poharat, ez volt a kedvenc testtartása, a műkezeiben enyhén ingott a pohár a félig töltött szörppel, és nem ivott belőle, csak színpadi kelléknek szánta. Hátradőlt a fotelijében, és egyfolytában az arcomat fürkészte, közben mintha állandóan kételkedett volna, úgy viselkedett, mint egy hazugságjelző készülék. Mint akinek az a dolga, hogy kételkedjen. Végigkérdezte, hogy van-e testvérem, hol lakom, élnek-e Nyugaton rokonaim, ki az apám, hányban született, mi a foglalkozása, van-e autónk. Majd a tárgyra tért: Jadran lakókocsi kellene neki. A barátaitól tudja, ezt úgy bonyolítják le, hogy valaki Jugóban megveszi, átvontatja a határon, itt pedig átíratja némi vám ellenében az új tulajdonosra. Fogalmam sem volt róla, mennyibe kerül egy lakókocsi, főleg hogy az mennyi forintban, ilyen nagyságrendekben én nem tudtam gondolkodni.

A legelső dolog, amit ebben az intézményben megtanultam, hogyan kell törülközővel verekedni. Tiszta erőből visszarántani, hogy csattanjon a vége.

Túl voltunk az első méricskélésen, nagyjából ugyanaz maradt egymás megítélése, és nem találtam valami szívderítőnek, hogy négy évig ugyanilyen lesz az összetétel. Amolyan szemforgató, elit osztályt tereltek össze, a Csemege igazgatójának a fiától az élsportoló úszólányig szinte mindenki számított valakinek. Mégsem az anyagi természetű rivalizálás jellemezte az osztályt, inkább a mesterkélttség. Csupa megjátszott fordulat és glamour, ami a kreativitás elképesztően alacsony színvonalával párosult. Diana volt a legkülönösebb lény közöttük, a kitűnők között is a színötös kategóriába tartozott. Az én szememben ő mindenben kivételnek és kivételesnek számított. Kedves volt és megközelíthetetlen. Nem dohányzott, és nem járt sehova senkivel. Órák után hamar eltűnt, még véletlenül sem tévedt be a szemközti cukrászdába, ami kihagyhatatlan helye lett egy magára szemernyit is adó gimnazistának. Egyszer

követni próbáltam, de olyan gyorsan szedte a lépcsőket, mintha észrevett volna, és le akarna rázni, ettől elszégyelltem magam. Még hogy én valakit megfigyeljek?! Csak néztem, ahogy átvág a túloldadra, lecsapott tekintettel tűnik el a hegyoldalba vájt sikátorban, mint akinek valami nyomasztó titka van.

Gombostűvel tűzték a hirdetőtáblára naponta legépelve, hogy kinek jött levele. A gondnok körültekintő volt abban is, hogy bármilyen listán csakis ábécérendben szerepelhetnek a nevek. De alig hittem, hogy bárki akadna, aki csak a feléig olvassa el, ahol a saját nevét kell keresnie, mert valójában mindenki az egészet végigfutotta, hátha mégis tévedett, aki írta. Csakis a gondnok adhatta át a leveleket személyesen. Végig-gondoltam, kinek írhatnék, aki majd válaszol, mert soha korábban nem éreztem annak fontosságát, hogy feltétlenül írnom kellene. Nemcsak a címetek jegyeztem a füzetembe, hanem egyéb adatokat is gyűjtöttem a családban: kinek mikor van a születés- és névnapja. Természetesen az újvidéki nagybátyámnak is írtam, Csapó Jánosnak hívták, hajóskapitány volt a Dunán. Ráírtam, hogy Október 23. sugárút. Ha postaládába dobom a levelet, akkor talán sohasem tudom meg, hogy ezt nem kívánatos így leírni. Ilyen utcában lakni nem lehet. Valami rejtély vette körül ezt a dátumot, és nem mertem visszakérdezni a posta tolóablakánál, hogy miért.

Mintha a falakat akarták volna kilökni ezzel a kilenc ággal, előbb csak a vakolatot verték le, aztán elindultak a rozsdás vaskorlátok befelé a falba, eljutottak egy-két centire, aztán megtorpantak, senki sem szeretett az emeleten aludni, mert ellenségei alulról egyetlen rügással kirepíthették, ez pedig mindennapos tréfának számított. A hálóterembe nem is fért volna más bútordarab, csak még egy fogast állítottak a sarokba a fegyelem pásztoraként, masszívat, kovácsoltvasból öntöttet, szintén radiátorfestékekkel bekenve. Négyen csimpaszkodhattak rá egyszerre. Kipróbáltuk, lehet-e így haladni vele keresztül át az ablakig, egyenes vonalban a kilenc ágy között. Már takarodó után járt az idő, mert mind a tizennyolcan bent voltunk. A többiek szurkoltak hozzá. Az első nekilendülésre a fogással ugrottunk egy félméterest, az egyik parkettaléc kipattant a helyéről; ekkor jöttünk rá, hogy végre megmozdult körülöt-tünk a világ, ahogyan Hermann Broch mondaná a Vergilius halálában, beleremegtek az ablakok, nagy üvöltéssel tettünk nyomban még egy

lépést előre, ez meg sem közelítette a korábbi távolságot, helyből ugrani egyet, mint az óriás nyúl, amúgy nem lett volna olyan nagy erőfeszítés, de a fogassal együtt ez sokkal nehezebben ment, az ötödik nekirugaszkodásra már csak egy helyben topogtunk, nem maradt erőnk hozzá, hogy megtegyük a tervezett utat. A röhögés alábbhagyott. Nem telt bele fél perc sem, amikor berontott a gondnok. Leginkább Uriah Heepre hasonlított, természetesen nem a rockegyüttesre, hanem a névadójára, Dickens Copperfield Dávidjának egyik alakjára, aki ugyanilyen gonosz öregember lehetett.

Ösztönösen az ágyunkra vetődtünk, a biztos menedékhelyre, a takaró alá bújva mindenki egyformán ártatlanná válik, a terep tiszta volt, csak a fogas állt meg félúton az ablakhoz vezető úton, négy lábát jó mélyen megvetve a szétzilálódott padlózatban. A gondnok hangja ilyenkor, ha nagyon méregbe gurult, leginkább a visító kismalacéra hasonlított. Végig tartotta ugyanazt a hangmagasságot, miközben megtudtuk, hogy az első dörrenésre leesett a lámpa burkolata, mivel éppen alattunk lankak, aztán a mennyezetet az egyébként is meglévő részből szitálni kezdett a habarcstörmelék. A felesége a másnapra készülő születésnap tortát vonta be vajkrémmel, de megállt a kés a kezében, mert a fehér mázon megjelentek azok a szemcsék fentről, és olyan lett a hófehér felület, mint amikor hangyák masíroznak át rajta, most újra kellene kenni az egészet, de nincs több vaj, és bezárt már a sarki fűszeres. A könyökünkre támaszkodva hallgattuk ezt a furcsa történetet, amelyet egyre fenyegetőbb hangsúllyal mesélt. Arra számítottunk, hogy idevonszolja csíkos pizsamájánál fogva az ügyeletes nevelőtanárt, és durva keresztkérdések közepette kiderítik, kik voltak a tett elkövetői, ennek fejében kik kerülnek oda a szégyenlistára, azaz kik lesznek büntetésből a hétvégén ügyeletesek. De nem, a gondnokot felbőszítette a közöny, sötét cinkoságot vélt felfedezni a hallgatásban, és mivel a részvét legkisebb jelét sem olvasta ki tekintetünkől a kárbavesztett torta iránt, odaszökkent a fogashoz. Mi az istent csináltatok? Ezt a fogast vertétek a padlóhoz? Megpróbálta felemelni, de nem volt olyan könnyű. Hogy a fenébe csináltátok? Egyszerre többet emeltétek fel? És mire volt ez jó? Hogy engem baszogassatok?

Nagyjából ugyanez volt az összetétel a tanulószobában is. Hat sor egyonkarcolt fedelű tanulóasztalból és egy táblából állt a berendezés.

A második évre már elég jól elkülöníthető csoportokra osztódott a társaság. Eléggé fanatikus, erős magot alkottak azok, akik súlyozták. Easy to be Hard, ahogyan a Three Dog Night mondta a Hair alapján. Meglepő módon erejüket ritkán fitogtatták a termeken belül, a falakon kívül szótkák elverni a szakközépiskolásokat, amúgy a legszelídebb természetű emberek közé tartoztak. Csupán egyetlen eset borzolta fel a kedélyeket, amikor Brumi aludni szeretett volna, és ököllel behúzott egyet a villanykapcsolónak, persze azonnal rövidzárlat keletkezett az egész második emeleten, és másnap láttuk, hogy az egyébként is előregedett, billenős bakelitkapcsoló helyén félnarancsnyi horpadás van a falban.

Mi négyen külön szellemi terepet jelöltünk ki magunknak, Lajos, Lajcsi, Fecó meg én. A poszterekről ismert zene világa csak a rádióból, lemezekről és magnóból szólt, a valóságban vajmi keveset láthattunk belőle. Az első nagy közös élmény az Omega volt, egy vidéki városban, hol másutt szervezett volna nekik koncertet az ORI, mint a Nemzeti Színházban. Csipkegalléros jegyszedő nénik kísérték bennünket az egyik oldalsó páholyhoz, ahova a jegyünk szólt, és lent is szabályos rendben ültek és tapsoltak a visszafogott nézők; és hömpölygött elő a zenekari árokból a szárazjég, az ördögöt alakító szintetizátoros Benkő, aki a villa rúdján játszotta el a Nem tudom a neved bevezető akkordjait. A negyvenéves könyvelőnek furcsa álma volt. Dübörgött valami belül, mint minden huszadik századi városlakónak. És a Mozdó világ arra kérdezett rá, hogy mit jelent, ha áll a folyó. Talán ez lett az első közös megegyezés, mondhatni, ez a másfél óra akkor a kor színvonalán állt, még egy csepp ital nélkül, tapssal a végén. És aztán jött a többi, mint valami egyezményes jel, közös nevező. Amit éppen a pillanat hozott, amiért lehetett rajongani akár. Rick Wakeman Arthur királya mindenképpen ilyen volt, különben talán sohasem tudjuk meg, mit keresett a lady a tóban, a kard az üllőben, és hogyan dőlt el az utolsó csata. A rockzene a mesék birodalmához tartozott, ahol fel kellett fedezni folyton valamit. A zene az ünnepi pillanatok szertartásaihoz hasonlított.

Meséltem nekik, hogy volt egy magyar énekesnő, a második világháború alatt igazi legenda övezte, zsidókat rejtegetett a lakásán, amiért a Gestapo keretlegényei kiverték a fogait, aztán elfelejtették, olyan szomorúan énekelt, hogy a katonák a szibériai fogságban zokogva hallgat-

ták, küldött a nagyapám is haza olyan tábori levelezőlapot, amely őt ábrázolta, margarétával a hajában. Hitetlenül fogadták, hogy valaha létezett ilyen furcsa énekesnő.

Legközelebb, amikor hazamentem, előkerestetem a nagyanyámmal Vörösmarton a két lemezt, a nagynéném akkor már Németországban dolgozott, a lemezjátszót gyors fordulatszámra kellett állítani, hogy meg lehessen hallgatni, sebesen forogni kezdett ez a félujjnyi vastagságú, agyonkarcolt lemez, átjátszottam egy szalagra, a Led Zeppelin másik felére. Megfelelő alkalomra vártam, nem hangozhatott el bármilyen körülmények között, egy dívának kijár a megfelelő belépő a köztudatba. Vártam a hatást, mivel kettőnknek is a névnapját ünnepeltük, túl voltunk már két félszázaz Cinzanón, most jöhetett az a bizonyos szomorú énekesnő, a „fehérről is haloványabb árnyék”, akit annyira el kellett felejteni valamiért, és elindult a távolból idegenek sorfala között, hogy megtörtén és recsegve elérjen hozzánk az Egyszer csak mindennek vége lesz majd, aztán pedig az Álltam a hídon. Arra is fel voltam készülve, hogy esetleg kinevetnek, mert szokásban volt cikizni a másikat amiatt is, hogy milyen kazettái vannak, miféle zenét hallgat. Érdekes, hogy ezt töprengő csend követte. Dermesztő és teljesen ismeretlen közegbe csábított az, amit ez a két régi kopott dal sugallt. Mintha a képzeletbeli túlsó partról szűrődött volna át. Engedély nélkül, kijátszva a birtokolható hangok óreit. Kétségtelenül nem tartozott bárkire. Olyan titok forgott át egyik orsóról a másikra, amit ismeretlen okból kevertek az emlékezés mélyére. A felszín alatt éreztük magunkat, ahol a saját végtagjainkat is más fénytörésben látjuk. Aztán ez is a szeánsz része lett, valahol a félrészegségnél mindig elhangzott ez a két dal az Emerson, Lake and Palmerek között, mint valami jelbeszéd, mint valami közös nyelv, amit csak mi találtunk ki magunknak, és senki más nem értheti, hogy miről szól. Csak nekünk van szótárunk hozzá.

Aztán sem tört meg a varázslat, amikor Lajos mondta, hogy az ő szülei is ismerik Karády dalait, emlékeznek rá gyerekkorukból; azon sem csodálkoztunk, amikor kiderült, hogy az Álltam a hídon című dal szövegét ugyanaz a Szenes Iván írta, aki később a Beatrice együttes Minek él az olyan? című daláét. Ugyanabba a világba tartozott ez is, az is: az elhallgatás szférájába.

Hosszú tombolásaink felfedező utakra invitáltak bennünket, fel a hegyre, a vaskereszthez, ahol a leghatalmasabb szakadék tárult elénk, és kellő távolságban hajnalodtak a háztetők.

Olyan ez a város, mint a takony, ahogy hosszan zöldes, folyik lefelé, és ragad, mondta Lajcsi.

Ha volt ok rá, hogy megünnepeljünk valamit, a szabadba mentünk, akár fel a tévétoronyig, mert tombolni bent, a falak között kevésbé lehetett. Akadt azért közelebb is alkalmasnak látszó hely, ahol kóbor állatok vertek tanyát. Megfértek egymástól tisztas távolságban a kutyák és a macskák összeverődött falkái. Inkább saját berkeiken belül marakodtak zsákmányaikon külön-külön a bodzabokrok alatt. De az első ágreccsenésre olyan csend támadt, mint a templomban az utolsó orgonahang után. A Kálvária a város szívében lepusztult romhalmazra hasonlított, beszótték a liánok mind a tizenkét stációt, mint a pókok, csak alakjukról látszott, hogy valaha szimmetrikus rendben azért emelték őket két sorban, hogy Krisztus szenvedéseit meséljék el, a megtett utat érzékeltette a domboldal, amelynek csúcsán kápolna állt, magas téglafalak és használt kotonok csüngő trófeáival díszített csipkebokrok vették körül ezt a dudvás Getsemáni kertet, még a görcsös, barázdált törzsek is emlékeztettek az olajfákra, csakhogy itt a hely szellemében mandulafák álltak, vagy inkább kapaszkodtak, mert mindegyik ugyanabban a szögben próbálta megtalálni az egyensúlyát a Mecsek lejtőjén. Lilás pára ködlött a lombok alatt, mint valami természeti jelenség. Talán a különös formájú gombáknak is közük lehetett a dologhoz, melyek alkonyatkor dugták elő a fejüket. A köröm nagyságú, rejtélyes növények messziről virágnak tűntek, soha nem mertünk hozzájuk érni, mert ibolyaillatuk volt. Ez lett a törzshelyünk.

Egyik délután új elemeket vettünk a Telefunken magnóba, betettük a Rhamsest, amit szintén mi fedeztünk fel, egyébként hajlamosak voltunk nem létező együttesnek tartani a Rhamsest, mert sohasem hallott róla senki. Volt egy csodabogár osztálytársam, aki Ausztráliából tért haza a családjával, pontosabban a családja hazavonszolta magával, pedig a világon semmi kedve nem volt hozzá, egész lénye felettébb rejtélyesnek számított, az aboriginalmintás ingektől kezdve a sohasem hallott zenéig, melyeket szalagokon egy hajókofferben tárolt. Vállig érő haját viselt és olyan ezüstcsizmát, mint a Slade. Tőle kaptam egyszer kölcsön a

Rhamsest, és átjatszottam. Ez a mágikus hatású, elbeszélő zene odailleszt a Kálvária tetejére felhőnek; arról szólt, hogy egy távoli szigeten élünk, és nagyon hangosan kell kiabálni, hogy elhallatsszon, kiszakította a hegyből azt a darabot, amely elválhatott a partoktól, távolodó csupasz hátukkal eltévedt teknősök lettek a hegyek. Végképp nem illettek össze a múlt szétdobált darabjai.

Biztosnak látszott, hogy minden így marad örökre, ahol az emlékezés csak akkor szakad félbe, amikor a viharban a szélrohamok miatt kialszik a villany. Vörösmarton, ahol valamikor a tízes években megállt az óra a peron fölött, és utána sohasem javították meg, csak régi családi legendák keringtek arról a mesés gazdagságról, amely igazi polgári házakat teremtett, gipszrózsákkal a homlokzatukon, vaskos és magas falakkal, közöttük kóválygó Krúdy-figurákkal és nemzedékeken át hagyományozódó részegséggel. A Ronczky nagypapa meg a Hajós különvonattal jöttek haza Pécsről, mert lekésték a rendes járatot. Minden disznótoron elmesélték a család messze földön híres anekdotáját. Távíróval jelezték, hogy különvonat érkezik Vörösmartra, ezért sebtében összetrombitálták a tűzoltózenekart, mint mindig, amikor hasonló szerelvény közeledett. Még ha nem is tudták pontosan, ki miért jön, azért a rezesbanda és a kíváncsiskodók tömege nem ártott. A gyerekek a levegőbe dobálták a sapkájukat. Az induló közepén letette a harsonát a tűzoltóparancsnok, és döbenten hápogta, hogy ez csak az öreg Ronczky, aki reumas lábával, szokás szerint négykézláb ereszkedett lefelé a vonat magas lépcsőjéről a földre.

Nem is jegyeztem meg pontosan, honnan rokonaink Hajósék, valahonnan apai ágról, kétségtelen, és jól jött, hogy a családunk egyik ága éppen Pécssett lombosodott tovább.

Ezentúl csak vendég leszel itthon, olyan tragikus pátosszal mondta a nagyanyám, mint aki régi idők csalódásait dédelgeti lelkének legbelső kamrájában, én pedig ebben nem találtam semmi szomorút, hiszen vendégnek lenni jó.

A három színt külön-külön vásárolták, még csak nem is ugyanazon a napon, hogy ne legyen feltűnő. A Ronczkyékkal és a Hajósékkal közösen vették, mert ez a három család összetartott jóban és rosszban. Nagyanyám hosszasan mesélte azt a délutánt, amikor elment a rőfösüzletbe: a boltos a pulton elé terítette egymás után a bálákat, szabadjára eresztve

a százszorosan összegöngyölt, bolyhos sötétséget, mintha a tízes évek óta elfekvő, kiszabaduló filcfelhő egy másik idő szagával árasztotta volna el a faburkolatú helyiséget, töprengő évek illatával, melyek megszámlálhatatlan rétegekben türelmesen rakódtak egymásra a hajdani tavaszok során; molyok rajzoltak ki a várakozásteli levegőbe, az egész boltban gyapjúpihék keveredtek a félhomályban, nagyanyám tétován simította végig a kezét a hamvas bársonyokon, végül keményen és határozottan kijelentette, hogy vörös selymet kér. Mert a magyarok bejövetelét feltétlenül zászlóval akarták megünnepelni. A nagynéném, aki akkoriban varrni tanult, fél éjszaka alatt bejárta biciklivel a falut, hogy a kelméket összegyűjtse, hazavigye a csomagtartóján, gondolatban kitarja az egymásba nyíló szobák ajtaját, végigterítse a padlón a színeket, mint valami hosszú, kéjesen hívogató lepedőt, mely a testhez érve megelevenedik, hosszú és élvezetes síkosság lesz belőle, mellyel a szél játszik húsvét reggelén, a padláslyukakon kidugott lobogók a házak homlokzatán a bevonuló magyar bakákat köszöntötték. A várakozás a nagynénémre különösen érzékletes hatást gyakorolt, mert még ugyanazon az őszőn feleségül ment az egyik magyar bakához, díszmagyarban esküdtek; a Sógor Karády-lemezeket hozott Mohácsról. Annyi bor termett abban az évben, mint a mesében, a lakodalom is hetedhét országra szólt. Másnap délig játszott a kertben a tűzoltózenekar a dáliák között.

A szomszédok azért megjegyezték: nem nekünk örülnek ezek ennyire, hanem a területeinknek. Az újonnan érkezett tisztviselők ténykedése csak alátámasztotta ezt a vélekedést, mert úgy jártak-keltek a faluban, mintha egy távoli gyarmaton lennének.

Laskó utca, micsoda véletlen, hogy egy utcát nevezzenek így éppen ebben a városban; mintha csak visszautalna arra, hogy a határ másik oldalán egy ugyanilyen nevű falu központjában áll éppen egy Zsolnay-szobor, egyedi és soha meg nem ismételt alkotása a pécsi zománccsal, amit én sohasem címnek tekintettem, hanem befejezetlen mondatnak. Törékeny harcos. Hiányzik a lábából egy rész, és a szobrokat nem szokták kiegészíteni, ami egyszer letört róluk, örökre pótolhatatlan. Milyen nevetséges is lenne, ha a szamothrakéi Nikének feje s karja nőne a Louvre-ban. Milyen szörnyen nevetséges lenne, ha magasabb lenne önmagánál, több, mint 2,75. Egy torzó

sosem lehet magasabb önmagánál. Elmosolyodtam, mert amikor erre elmentem, a portásfülkéből folyton a Rubettes Sugar Baby Love című dala szólt, errefelé minden csupa metafora. A bőrgyár cserzőanyagainak édeskésen rothadó szaga árasztotta el ezt a város széli utcát. Az öles fémcsövek fent a magasban télen-nyáron gőzölögtek. A patakban sűrű barna lé folyt, az apró hidak betonszegélyéről sohasem száradt le az alvadtvérszerű zuzmó. Akinek egyszer is elvitt erre az útja, megjegyezte és felismerte a gyomorpróbáló szagot. Ez a dohosság bevette magát a házakba is, mintha töltött káposztát főztek volna az év minden szakában.

Kiszáradt meggyfa állt a hátsó udvarban, az évek során sűrű hálót szőttek ágbogára a tenyéryni pókok, a gyártetőről lehömpölygő fényben a vékony szálak szivárványosan csillogtak, mint az angyalszárnyak selyme. Itt élt Hajós Eszter, csípőficamos volt és enyhén púpos, gyűjtötte az Agatha Christie-ket, mindegyik megvolt neki, egymás után kölcsönkértem, és elolvastam az Öt kismalacot, a Nemezist és a Holttest a könyvtárszobámban. Az ágyán ormótlan díszpárna állt, hatalmas békára hasonlított, évtizedek beszűrődő napsütése elhomályosította a színét. Amikor a szobába léptem, diadalmasan felemelte, és azt mondta: a miénk volt a zöld selyem. A nagyapjáról egy harcias-bajuszos képet őrizgetett az albumjában, a Monarchia katonája volt, elképzelttem, ahogyan leszáll a különvonatról a vörösmarti állomáson. Magába szippantja a gőzmozdony. A gyengék menedéke.

Az ablakok a térre néztek, a kék kupola olyan volt, mintha folyton eső áztatná, folyna róla a víz, éjszaka neonok égtek a dzsámi sárgászöld mozaiküvegei mögött, olyanok voltak az ablakok, mintha mögöttük véget nem érne a szertartás. Mindig ugyanazt a zenét hallottam kiszűrődni bentről; Alice Cooper cilinderrel hajolt meg az érkezők előtt: Welcome To My Nightmare.

Éppen olyan figura volt az osztályfőnök, akire apám azt mondta volna, hogy mennyire „magyarországi”. Nem emlékszem, hogy valaha is megfogalmaztuk volna egymás között, hogy ezen mit értünk, mégis ugyanazt gondoltuk. Félévente új ülésrendet talált ki az osztályfőnök, mindenféle pedagógiai szempontok vezérelték, hogy kit ki mellé kellene telepíteni, mert semmi sem ingathatta meg abban a hitében, hogy egy gimnáziumi osztályban még eredendően hatással vannak egymásra a tanulók, és befolyásolják egymás tanulmányi eredményeit. A harmadik év első fe-

leben az a kivételes szerencse ért, hogy Diana mellé kerültem. Az osztályfőnök mit sem sejtethetett arról a régi vágyakozásról, amit Diana iránt tápláltam, hiszen maga Diana sem tudott róla semmit. Olyan volt, mintha régtől fogva összetartoznánk.

Az addigi három év alatt már alig akadt osztálytársam, akinek ne ismertem volna legalább látásból a szüleit, ne mentem volna el hozzájuk lemezeket és könyveket csereberélni. De Diana természetesen ebben is kivételnek számított. Soha nem engedte, hogy a házukig kísérem. Megálltunk a székesegyház előtti gesztenyesornál, ez volt a megszokott végállomás, aztán egyikünk erre, másikunk arra.

Az orosz tanár volt a kedvencem, mindig Kolynos fogkrémet kellett hoznom neki. Persze senki nem tudott semmit oroszból. Amúgy amatőr könyvárus volt, ezzel lehetett elbliccelni az órát. Ügyeltünk rá, hogy azért akadjon néhány vásárló, és nem kellett mindjárt fizetni, a tanév végéig kellett törleszteni a tartozásokat. Ekkoriban vettem meg többek között Le Clézio Terra Amata, Musil A tulajdonságok nélküli ember, Heinrich Böll Biliárd fél tízkor, Dos Passos Manhattani kalauz, Henry Miller Légekondicionált lidércnyomás és Joyce Carol Oates Luxusvilág című könyvét, amely azzal az emlékezetes mondattal kezdődik.

A nagynéném a müncheni olimpia évében vált el a férjétől, aki hajdan a Karády-lemezeket hozta neki. Csak formáság volt a válás, hiszen évek óta külön éltek. A nagynéném akkor már ötödik éve vendégmunkáskodott egy németországi lemezzátszógyárban. Abban az évben, amikor szokásos nyári szabadságára jött, apámnak egy emlékérmét hozott az olimpiáról, nekem pedig egy eredeti, amerikai kordbársony Levist.

A Jeans mint a nemzedék márkaneve harsánylott a sarki áruház folyton pislogó neonreklámján. Néztem, hogy a téren a lovas szobor alatt kinyíltak az első virágok az ágyásokban. Mindegyik sárgászöld lett a dzsámiból áradó fényben. Egyedül voltam a hálóteremben, a többiek mind hazamentek április negyedikére, elgondoltam, hogy milyen könnyű volna ide becsempészni Dianát, együtt tölthetnénk az éjszakát az összes ágyon. A kollégium második emeleti részén az ajtóhoz sokunknak volt kulcsa, egyszerű kettes kulccsal át lehetett menni a gimnáziumba, onnan pedig az udvaron keresztül könnyen ki lehetett jutni az utcára.

Egy távoli tévéképernyőn ment az Egymillió fontos hangjegy. Valami mindig történik, énekelte Cserhádi Zsuzsa. Belakatoltam a folyosón a

szekrényemet. A folyosónak csak a forduló utáni részén égett egy csupasz hatvanas villanykörte. Az ügyeletes nevelőtanár lent nézte a tévét a klubban, egyébként sem volt szokása, hogy éjszaka járőrözzön. Tudtam, hogy nyolc után itt megáll az élet.

Elindultam Dianáék felé. Régi, polgári házban laktak, oldalt apró kerttel, fedett terasszal. A tető az apró kékesszürke cserepektől olyan volt, mint a habléányok teste. A csengőhöz akartam nyúlni, aztán megdöntöttem magam, előbb a kilincset nyomtam le, meglepődtem, hogy sötétedés után sem zárják a kaput, bárki besétálhat. Felmentem a lépcsőn, három lakás nyílt a lépcsőházból, a matt üveges, rácsos ajtókon az azonos méretű postaládákra kézzel írák rá a családok nevét, csupa nagybetűvel. Itt már csengetnem kellett, lesz, ami lesz, ha a szülei nyitnak ajtót, arra az esetre kitalálom a matekfeladatokat, még akkor is határos magyarázat, ha nem hiszik el, mert a tanulást minden körülmények között támogatni kell. A második csöngetésre nyitott ajtót Diana, az egyik keze csupa hab volt, mint aki tortát simítgatott éppen a konyhában. Tekintetében megdöbbenést és félelmet láttam. Ne félj, nem a rendőrségtől jöttem, próbáltam elviccelni a látogatást, de ő csak a fejét csóválta. Nem jöhetsz be, mondta idegesen, miközben a kezéről a habot próbálta eltüntetni, mint valami bűnjelet, és abból, ahogyan szétkente a tenyerén, láttam, hogy ez nem tejszín-, hanem borotvahab. Ahogy végigtekintettem rajta, ebből úgy érezte, mintha lelepleztem volna, mintha egy világ omlott volna össze benne, mert éppen így láttam, ettől kezdve kettőt erre, kettőt arra lépve, mint a csárdásban, behátrált a négyzet alakú előszoba közepéig. Ez annyit jelentett, hogy bejöhettek, gyorsan becsuktam magam mögött az ajtót, éreztem a hátamon, hogy Diana közben szemmel tart, és innentől kezdve minden mozdulatomra vigyáznom kell, mert különben sikítani fog.

A konyha ajtaja nyitva állt, égett a lámpa, mocorgás hallatszott bentről. Ő ment előre, megköszörülte a torkát, nem azért, mert mondani akart valamit, inkább jeladásnak tűnt, aminek hatására megnyikordult a szék, egy középkorúnak látszó férfi ült rajta, mintha enne éppen az asztalnál, lépteinket hallva sem fordította felénk a tekintetét, csak ült háttal az ajtónak mozdulatlan, mint aki ügyet sem vet a váratlan látogatóra, fehér szalvéta volt a nyakában, mintha vacsorázna, csak nem úgy kötötték meg, ahogyan étkezéskor szokás, hanem az inge a gallérijába tűrve, és

a szalvéta abrosznyi fehérsége is a borbélyműhelyre emlékeztetett, és akkor Diana felemelte a szíjat, az asztal lábához volt rögzítve, és élesíteni kezdte rajta a kést, olyan begyakorolt mozdulattal, mint egy fodrászinas.

Mondtam Dianának, hogy egyszer úgyis eljön valaki, hiába tiltja meg, nem kell mentegetőzni, amit tesz, az a világ legtermészetesebb dolga, erkölcsileg minden megítélhető, mondta a férfi.

Diana közelebb ment hozzá, egy pillanatig tétovázott, hogyan folytassa, aztán a frissen fent kést végighúzta az állán, nem mert szisszenni sem, pedig a húzás erőteljes volt, és a borosta sercegett a kés alatt; még csak egy tenyérsnyi hab maradt a nyakán, mint hóval borított sziget úszott le a sápadt bőrön.

Most már befejezem, ülj le addig, hangja közben beletörődő lett, inkább a munkájára figyelt, nem rám. Most már azt sem bánom, ha megtudja az egész osztály, az apám balesetben elveszítette a látását. Balesetnek szoktuk mondani, ami ötvenhatban történt, és nem is akarok erről mesélni neked, mert úgysem tudnád beleélni magad, ti akkor a másik oldalon álltatok. Amióta a bátyám megnősült és elköltözött, én gondoskodom róla. Holnap reggel a vakok egyesületének is ott kell lenni a téren, azért borotválom meg most, mert nem szeretek korán kelni.

Így van ez minden ünnepen, frissen borotváltnak kell lenni, ez íratlan szabály, mondta az apja.

A magnóban a Jethro Tull zakatolt, A gőzmozdony lehelete, elnyelte az írógép kattogását. Lajosnak, mint mindenhez, a gépeléshez is sokkal nagyobb türelme volt. Láta, hogy csak vacakolok vele. A kézzel írt szöveget próbáltam legépelni, tele melléütéssel, golyóstollal javítottam bele. Így nem lehet egy folyóiratnak kéziratot leadni, állapította meg. Negyedikes gimnazisták voltunk. A magyartanárom beajánlott az egyik folyóirathoz, muszáj volt produkálnom valamit. Természetesen novellákat írtam. Lajos megkönyörült rajtam, és vállalta, hogy legépeli őket. Azzal, hogy diktáljam, mert nem képes elolvasni a kézírásomat. Rettenetesen lassan ment, mert Lajos időnként csökönyszerűen megállt. Ha bármi zavarta a szövegben, akkor abbahagyta a gépelést, keresztbe tette a kezét és várt. Nem javította ki a rossz jelzőt, a fals fordulatot, egyszerűen csak leszögezte, hogy ez így nem lesz jó, találjak ki mást. Nem volt hajlandó leírni olyasmit, ami az ízlésétől távol állt, nem ismert

semmiféle kompromisszumot. Semmi manierizmus, semmi utánérzés. Így aztán előfordult, hogy új irányt vett a cselekmény, előbb fejeződött be, mint gondoltam, vagy éppen ellenkezőleg, még kanyargott egy darabig a kiásott mederben. A kézirat pedig ránézésre tökéletesnek látszott, sehol egy melléütés vagy belejavítás. Az első tiszteletdíjamat ünnepélyesen elittuk a szokásos módon a Kálvárián. Csak Fecó nem jött el, mert találkája volt a hajdani magyartanárnőjével. Ezt, hogy magyartanárnő, persze inkább csak bosszantásként mondogattuk neki. Egy főiskolás lányról volt szó, aki csak helyettesítette egy ideig a magyartanárnőt. Véletlen szerencse, hogy így Fecót is tanította.

Megéreztem a jellegzetes szagot, ahogy a bőrt cserzik iszonyú kádakban, melyeket sohasem láttam, csak elképzelve. Megéreztem, mielőtt közelebb hajolt. Hajós Eszti jól tudta, hogy tapintatlanság a közelebbi és távolabbi rokonságnak a tanintézményekbe látogatni, mert égés a többiek előtt, ezért sohasem keresett fel a kollégiumban vagy gimiben, kivéve ezt az egyetlen alkalmat. Ültünk a földszinten a sötétzöld porcelánkút szélén, ebben a városban megannyi törékenység vert tanyát, csupa szomorú majolika, azt hittem, meg kell vigasztalnom, mert hamarosan zokogásban tör ki. De határozottnak és erősnek látszott. Néztem rá, és elhittem, amit mondott: így volt neki a legjobb. Már mint az anyjának, aki felakasztotta magát a hátsó udvarban a kiszáradt meggyfára. Ahova nem láthatott be senki, mert a bőrgyár ablakai magasan álltak, oldalt pedig csalán nőtt, és mindig meghagyták, mint valami szép virágot.

Kipanaszkodtuk magunkat egymásnak. Elmeséltem neki, hogy napok óta járom a várost, hogy albérlet után nézzek. „Szobává” alakított liftaknákat és mellékhelyiségeket ajánlanak leginkább a diákoknak, a többi szinte megfizethetetlen. Hogy kirúgtak volna a kollégiumból? Dehogy, dehogy . . . Csak elmondtam az igazgatónak, hogy apám nem hajlandó belebocsátkozni a lakókocsi-vásárlás lebonyolításába, nagyon alázatosan adtam elő, mégis kocorogni kezdett a pohár a műkezeiben, még az arca is elfeketedett a méregtől, és ahogy végignéztem rajta, attól kezdve meg is voltam győződve róla, hogy a fekete nem a gyász, hanem a gyűlölet színe. Ez a láthatatlan kéz makacs következetességgel róttá a nevemet az ügyeletesek listájára egymást követő vasárnapokon. Dehogy rúgott engem ki onnan, önként mentem el.

Felmentünk a Kálváriára. Almbort vettünk neki ajándékba, mert fogalmunk sem volt róla, hogy az miféle ital lehet, Lajosnak ugyanis október 23-án volt a születésnapja, akkor ez cseppet sem tűnt véletlen egybeesésnek, hiszen folyton születnek emberek. A szalagon halkán Karády hallatszott, még hosszabban és szomorúbban elnyúlva, mert lemerülőben voltak a Telefunken elemei, el sem ért a szalag a Wish You Were Here-ig, kattant egyet a magnó, kikapcsolta egy ismeretlen kéz. Két férfi lépett elő a csipkebokor mögül, és emelt hangon megkérdezte tőlünk, hogy mit csinálunk itt. Azt mondtuk, hogy ünnepelünk. És mit ünnepelnek az urak? A Lajos születésnapját, na és? Azt mindenki mondhatja. A zsebükbe nyúltak, és előhúzták a karszalagjukat. Piros alapon aransárga betűkkel írták rá: önkéntes rendőr. No, akkor szedelőzködjenek a fiatalurak, mert bekísérjük magukat a rendőrállomásra, mondta a magasabbik. A társa nem szólt egy szót sem.

Elindultunk a gyalogúton mi négyen, lefelé a Kálváriáról, mint akiket kiűztek a paradicsomból, utánunk pedig a két önkéntes rendőr. Az orrunkban éreztük még azt a rejtélyes ibolyaillatot, melyet a túlsó partról hozott a szél, mert a Kálvária került a túlsó partra, akár a holtak szigete, ahova nem térhetünk vissza soha többé. Sétáltunk végig a gesztenyesoron, akkor már potyogott és lehetett rugdosni a termését, de most nem rugdostuk. A járókelők egy része mély részvétellel nézte néma vonulásunkát; ahogy hátrapillantottam, megértettem az okát: a két önkéntes rendőr olyan önelégült arcot vágott, megemelt állal, mintha nácikat kísérgetnének Nürnberg utcáin, pedig csak a székesegyház előtt mentünk el, két arra vetődő, csuhás papnövendék rémült arccal bámult utánunk, tanakodva egymás között félhangosan, hogy mit követhettünk el. Aztán amikor kiértünk a sikátorok közül, már fegyencnek éreztük magunkat, mert későn kapcsoltunk, hogy akár szét is futhattunk volna, csak gyávák voltunk hozzá, pedig a szűk utcákban könnyű felszívódni, és akkor bottal üthette volna a nyomunkat ez a két fajankó, aki legyőzhetetlen karhatalomnak képzei magát.

De nem, mi mentünk kettesével, mint a birkák, a két sörhasú önkéntes pedig bemasírozott velünk a rendőrség udvarára. Olyanok voltunk, mint Powys gyanútlan és büntudatos hősei a Wolf Solent című regényben. A váróteremben váltottunk először szót egymással, nem volt bennünk semmiféle terv vagy cinkosság, mert eszünkbe sem jutott, hogy mi helyett

kellene mást mondanunk. Beesteledett, mire egyenként behívtak bennünket, és egy nyomozótiszt felvette az adatainkat. Nyilván ugyanazt a kérdést tette fel külön-külön mindannyiunknak: mit ünnepeltünk valójában.

Szándékosan nem ugyanazt az útvonalat választottuk visszafelé, hanem egy kis kerülőt. Velük együtt rugdostam egy darabig a sétányon a gesztenyét, aztán kiváltam Dianáék előtt, mert el akartam neki mesélni az egészet. A többiek mentek vissza a kollégiumba. Diana kinyitotta az ajtót, csak állt, és végignézett rajtam, ahogyan szokta, a cipőmtől az arcomig, aztán azt mondta: na gyere, megborotvállak téged is . . .

SCHLEMIHL FATTYÚJA

V É G E L L Á S Z L Ó

1. FEJEZET

EVOKÁCIÓ, AVAGY ELMEFUTTATÁS BARÁTOM ÁRNYÉKAIRÓL

Hosszú vívódás után fogtam tollat, hogy írásba foglaljam Schlemihl Péter – nagy megszorítással nevezném így – személyes történetét. Elismerem, hogy sokáig halogattam ezt, azért, mert jól tudom, hogy olvasóim gyanakvással olvassák majd ezeket a sorokat. Nem az tartott vissza, hogy hazugsággal vádolnak meg, ez nem okoz gondot, hiszen tudom, hogy egyenesen elvárják tőlem a kitalált történeteket, amelyek ideiglenesen lekötik a figyelmüket. Olyasmit, amiről azt mondják, hogy „gyönyörű”, vagy „borzalmas”. Vagy azt, hogy igaz, holott tudják, hogy nem igaz, csak szeretnék, ha igaz lenne, s ezért még a legnagyobb képtelenséget is megemésztik. Sokkal inkább attól tartok, hogy a képzelet szüleményének tartják mindazt, amit elmesélek Schlemihl Péterről, de csak azért, mert saját titkos tapasztalataik birtokában felháborodnak azon, hogy sok igazság van benne, csakhogy erről nem ajánlatos beszélni.

Voltaképpen ezért, és elsősorban ezért, ez a történet csak feltételesen nevezhető személyesnek, nem is szánom rá magam ilyesmire, mivel ezeket mérhetetlenül megvetem. Annyi van belőlük, mint a csillag az égen. Rendszerint feltör belőlem a viszolygás, ha beléjük botlok, mindenekelőtt azért, mert az emberek személyiségüket fitogtatva rendsze-

rint sokat fecsegnek személyes sorsukról, élményeikről. Tele vannak élménnyel, élményvággyal, azt gondolják, ezzel bizonyítanak. Megered belőlük a szó, a legtöbbjük bátran döngeti a mellét, s kibírhatatlanul sokat fecseg önmagáról. Mindenki ravaszul sáfarkodik saját sorsával, éppen úgy, mint a piaci kofák. Ez teljesen megnyugtatja őket, elhiszik, hogy ezzel saját életüket élik: kirakják a sorsukat a piaci tezgára, hogy mindenki lássa, s máris elborítja őket a boldogság tudata. Akinek üres a feje, annak tele van a szíve, mert megtömi élménnyel, mint a turisták a szállodákat.

Dehogy vagyok embergyűlölő, szó sincs róla, csak némi távolságot szeretnék betartani, azért, mert tapasztalatom szerint a személyes sors a legnagyobb képtelenség. Senkinek sincs személyes sorsa, az úgynevezett színes, életteljes és magával ragadó, ne mondjam, eredeti élettörténetek pedig néhány egyszerű kaptafa szerint alakulnak.

Ha nem lennék rest, akkor megszámolnám a kaptafákat. De elég csak felkapott regényeket lapozgatni, hogy meggyőződjünk minderről, pedig a szerzők ravaszul rejtegetik a kaptafákat, mint a kígyó a farkát. Ezt bátran tanúsítom, hiszen jómagam is írtam néhány regényt, rejtegettem a kaptafákat, amennyire csak bírtam. Közben arra is rájöttem, hogy nem szabad teljesen elrejtennem őket, csak úgy kell tennem, mintha rejtegetném őket, ezt a képmutatást egyesek művészi bravúrnak, mások meg a képzelet hatalmának kiáltják ki, én azonban legszívesebben alamuszi cinkosságnak nevezném, alamuszinak, azért, mert az ember abban sem bizonyos, hogy mivel vállal cinkosságot, de ennek fejében kiérdemli azt az előjogot, hogy meghemperegjen a sok hazugságban.

Most mégis kivételt teszek, de nem Schlemihl iránti barátságból, hanem attól a meggyőződéstől vezérelve, hogy végre találtam egy érdekes embert, akinek nem volt személyes sorsa, végre jó nyomon haladok, és jó példát mutatok. Nincs bizonyítékom, legfeljebb az, hogy Schlemihlnek teljesen valószínűtlen körülmények között veszett nyoma, úgy is mondhatom, hogy a szemem előtt tűnt el, a legszívesebben így írnám le az eseményt: az árnyékai falták fel. Egyszerűen elfogyott. Utólag képtelen vagyok megmagyarázni a történetet, ha éppen akarnék, akkor természetfeletti erőkre hivatkoznék, hivatkoznék is, ha abban a pillanatban nem tartottam volna a világ legtermészetesebb dolgának a szemem előtt lejátszódó jelenetet, amely olyan volt, mint amikor teljesen kihalt téren

egy hangszerőből felcsendülő, szép lassan megszakadó mondat, amelyből azonban mégis érthetővé válik mindaz, ami utána következik.

Bármennyire is hihetetlennek tűnik, mégis megkockáztatom az állítást, nem a szemem káprázott, tehát eszem ágában sincs a történeteket meg-hökkentő eseményként előadni. Bizonyára sokan kételkedni fognak bennem, mert az árnyékokat azzal a képességgel ruházom fel, hogy felfaljanak egy embert. Az értelmesebbek azzal cáfolnák meg feltételezésemet, hogy az árnyékok mi magunk vagyunk. Ezt olyan ember mondaná, akinek a képzelete élénk, és aki töménytelenül sok regényt olvasott, tehát maradt benne némi kalandvágy. De legtöbben még eddig sem merészkednek, egyszerűen hülyeségnek tartanak állításomat, és azzal nyugtatják meg magukat, hogy ilyesmit még a televízióban sem láttak.

Pontosan ide lukadna ki mindenki, akinek csak egy árnyéka van. Ezek az emberek ugyanis biztosak abban, hogy az árnyék az ő részük, vagyis árnyékuknak nincs semmiféle hatalma felettük. Büszkén kapaszkodnak meg a valóságban, dölyfösen hivatkoznak rá azzal a rögeszmével, hogy személyiségük egy és oszthatatlan. Észre sem veszik, hogy közben a legfőbb érvük az őket majmoló árnyékuk, és semmilyen gyanakvást nem ébreszt fel bennük az a tény, hogy a valóság legfőbb bizonyítéka az árnyék. Árnyékkal pedig szükségszerűen rendelkezünk.

Legyünk tehát résen, ne feledkezzünk meg arról, hogy mindenekelőtt a szükségszerűség durva karjai gyúrnak belőlünk személyiséget. Csak kényszerből leszünk valakik. Schlemihl életében minden, ami a szükségszerűségre emlékeztet, teljesen elhomályosodott, így hát alig beszélhetünk személyiségről, habár élettörténetét nem nevezhetjük véletlennek, tehát szabadnak sem.

Az is téved, aki ezek után holmi kalandos történetet szimatol Schlemihl eltűnésében, avagy arra gondol, hogy elmenekült vagy valaki titokzatos körülmények között elrabolta, vagy valamiféle rejtélyes ármányra céloz, amellyel a zűrzavaros időkben általában szívesen magyarázzák az emberek saját belső zűrzavarukat. Titokzatos betegségről pedig szó sem volt. Torkig vagyok a rejtélyes élményekkel, amelyről idővel kiderül, hogy sorra hamisak voltak, és alantas érdekek hívták őket életre. Kimondom, ami a szívemen fekszik, az egyárnyékú emberek általában sok-sok élményszerű hazugsággal alapozzák meg tisztességüket. Meg az is igaz, hogy mindannyiunkban eredendően pislákol a

hazugság gyertyafénye, amellyel szorgosan pásztázzuk a zűrzavart, s magunkkal is, másokkal is elhítetjük, hogy csak szelíd gyertyaláng pislálkol a sötétségben.

A vészterhes villámfény miatt a katasztrófák után sóvárgunk. Legyen sötétség, csak hogy pislálkolhasson a törekeny gyertyafény. Vesszen minden, áldásunk a pusztulásra, csak tisztességünket őrizzük meg! Ezért jelenik meg lelki szemeink előtt a képzeletbeli gyertya, mert biztosak vagyunk benne, hogy a szentek módjára botorkálunk a szakadékban, gyávaságunkat tehát szívesen álcázzuk bátorságnak, boldogok vagyunk, ha kifejezéstelen arcunkra ráfagy ez a szerep. Ezért óvakodom azoktól a bátor emberektől, akik behúzzák fülüket-farkukat, de ha tiszta a levegő, vagy ha lőtávolon kívülre kerülnek, akkor nem tudják, mi az elég. Eldobják a gyertyát, és verik a mellüket.

Nem ez játszódott le, szó sincs áldozatról vagy mártírról. Schlemihl nem bántotta senki, egy ujjal sem nyúltak hozzá; hallgatott, ha fájt neki valami, senki sem üldözte, senki sem cipelte magával, a szemem előtt tűnt el; erre esküdni merek: percekén keresztül hallottam távolodó hangját, amikor már nem láttam, hangja fokozatosan halkult le, de utolsó mondatát pontosan emlékezetembe véstem: Megsemmisítem árnyékaimat!

Meg kell fejtenem, hogy mit jelentenek az utolsó szavak! Mit akart valójában mondani? Miért akarta megsemmisíteni az árnyékait? Miért? Hogy mindezzel tisztába jöjjek, elmondok és felidézek mindent, úgy, ahogy történt. Feltárom Schlemihl Péter életét, úgy, ahogyan láttam. Hátha akkor újra megjelenik a szemem előtt, és folytatjuk a beszélgetést ott, ahol abbahagytuk. Vagy pedig folytatok valamit, amit ő elkezdett. Sajnos, fennáll a veszély, hogy nélküle kell folytatnom, ami azt jelenti, hogy helyette is megvívok az árnyékokkal, de másként, mint ő, nemcsak én beszélek, hanem szóra bírom az árnyékokat. Mondják el, mi a szándékuk, mondják el, mit akarnak, mi végre vannak. Beszéljenek végre ők. Ezért minden árat megfizetek, és semmiféle áldozattól nem riadok vissza.

Nem nyugszom bele ebbe az eseménybe, amelynek egyetlen következménye barátom eltűnése; eltűnt, mintha sohasem is létezett volna, ez annyira nyilvánvaló, hogy pár héttel később még azok sem emlékeztek rá, akik jól ismerték. Ez rosszabb a halálnál is, hiszen a sírokra legalább virágcsokrot visznek ki, és időnként gyászos ábrázattal dicsérik a meg-

boldogultat. Ezért nem nyugszom bele az árnyékok győzelmébe, mert magyarázza meg valaki nekem, miféle erő az, amely az agyonmagyarázott halálnál is erősebb. Ez újfent felébreszti a gyanúm: a halál az egyetlen nyomorult, személyes ügyünk, de – ez aztán az alamuszi viselkedés – végtelen önzésünk személytelen bálványt, magasztos metafizikus jelképet faragott belőle, úgy is mondhatjuk tehát, hogy saját önzésünket koronázzuk vele, a pompás koronáért azonban végül is fizetni kell, akárcsak egy hamburgerért, mégis. Nem akarjuk tudomásul venni, hogy olyan zsugoriak vagyunk, remeg a kezünk, nem lehetne olcsóbban, részlefizetésre meghalni, töprengünk magunkban, miközben számolgatjuk az aprópénzt, amivel fizetni fogunk, igen, ez a számlálás a legundorítóbb, még akkor is, ha bölcselkedéssel ízesítjük a zsugoriságot.

Nem halt meg, ujjongok magamban, csak megszabadult a banális személyességtől. Tehát létezik. A halálhoz csak azok ragaszkodnak, akik el vannak telve önmagukkal, mert így akarják zsarolni az életet.

Azokban a percekben, amikor a szemem előtt eltűnt, az aszfaltról égre visszaszikrázott a ragyogó nap fénye, s minden olyan éles fényben tárult fel, megdönthetetlen bizonyítékokkal rendelkeztem találkozásainkról. De, mondjuk, az emlékek kevesek. Csalókák. Hivatkozhatok másra is. Leveleket váltottunk egymással, és közös fotóink is vannak. Közös barátainkat is meg tudom nevezni, habár ők most azt mondják, sohasem ismertek egy Schlemihl nevű egyént, tehát ezzel nem sokat érek el.

Esetleg nekem is nyomós okaim lehetnének, mégsem gondolok arra, hogy kételkedjek saját tapasztalataimban, abban, hogy a furcsa esemény előtt órákon keresztül üldögéltünk egy újvidéki kis kávézó árnyékos kerthelyiségében, kimerítően részleteztünk valamilyen jelentéktelen eseményt, azzal a lelki nyugalommal, amellyel rendszerint azok a férfiak és nők társalognak, akik már mindent elmondtak egymásnak. Akik már semmilyen titkot sem képesek felfedni egymás előtt, mivel belenyugodtak a dolgok állapotába, az események olyan menetébe, amely észrevétlenül, de annál konokabban meghatározza őket: ez a beletörődés olyasféle bűnös öncélúságot kölcsönöz életüknek, amely zárkózottá és sérülékennyé, de mindenekelőtt gyanakvóvá teszi őket.

Nem akármilyen gyanakvás ez, legkevésbé azon előkelő szellemek gyanakvása, akik mindig ironikus távolságot tudnak tartani a veszélyes helyzetekkel szemben. Ah, nem arról a gyanakvásról beszélek, amely

úgy feszül az emberen, mint az új, divatos öltöny, s manapság kötelező viselni az úri társaságokban, kötelezően a jó modorhoz tartozik, hanem olyan gyanakvás, amelyet szégyellni kell, mert betegségfélére emlékeztet, hiszen nem vonatkozik immár senkire és semmire, legkevésbé a világra, csak kallódik egymagában, mint a senki földjén a kóró. Nem kell senkinek. Céltalan, tehát nem irányul semmire.

Úgy éltünk, mint a senki földjén a kóró: feleslegesen; már mindent elmondtunk, amit egyáltalán el lehet mondani egymásnak, vagyis több kincset nyújtottunk át egymásnak, mint amennyivel rendelkezünk. Én legalábbis úgy voltam vele: az ő történetéhez hozzáadtam az enyémet, történeteink szorosan összefonódtak, ez viszont büntudatot ébresztett fel bennem, mert úgy éreztem, hogy nyavalyás túlélő létemre többet kaptam, mint amennyit nyújtottam.

Egyedüli vigaszom volt, hogy esetleg ő is ezzel a beletörődéssel élte át barátságunkat, tudta, hogy nincs új közölnivalónk egymásnak, hiszen minden megváltoztathatatlan. Erre egyébként nyomós oka lehetett, hiszen olyan elkeseredetten viaskodott a körülötte elszaporodó árnyékaival, hogy abból megértettem, helyzetéből semmiféle kiutat nem lát. Egyre többen szóvá is tették, ismeretlen emberek ujjal mutogattak rá, sokan szánakoztak rajta, de legtöbben legorombították, pusztán azért, mert egyszerre több árnyéka volt. Pusztta megjelenésével ellenséges érzelmeket gerjesztett embertársaiban, nemcsak idegennek tartották, hanem ellenségnek is. Egészen furcsa kommentárokat hallottam ezzel kapcsolatban. Egy kisváros környékén a jég elverte a búzát, mire az egyik népszerű helyi politikus azzal hozakodott elő, hogy az istenverés azért következett be, mert a városi kávéházban sokáig üldögélt egy többárnyékú ember. Egy népszerű író leköpte a város főterén, azért mert mételyt terjeszt. Volt olyan eset is, amikor a kerthelyiségekben a pincérek nem szolgálták ki, elkerülték asztalát, mintha pestist terjesztett volna. A rendőrök rendszerint eltátották a szájukat, s fejüket csóválva hosszasan igazoltatták. Bárhova lépett, mindenütt kellemtlenségei támadtak, ami azt igazolta, hogy az emberek elzárkóznak minden olyan esemény elől, ami velük is megtörténhet, és hogy a gyűlölködés a legtartósabb vonásunk. Mi több, megkockáztatnám a feltevést, hogy a gyűlöletre való hajlandóság azért olyan erős bennünk, mert titokban

mindannyian több árnyékot hordozunk magunkban, és egész életünket annak szenteljük, hogy ez ne derüljön ki.

Sokszor gondoltam arra, hogy legalább nekem feltárhatta volna gondjait. Érzésem szerint azonban velem szemben sem volt teljesen őszinte. Még azt sem tudtam kisedni belőle, hogy ellenségeinek vagy barátainak tartja-e az elszaporodó árnyékait, hiszen minden kitaszítottsága ellenére megbocsátott azoknak, akik megalázták, szemmel láthatóan megértést keresett mindenütt. Egyszer finom iróniával így fejezte ki magát: szülőházát keres, mert őszintén tartozni akart valahova, de sehol sem fogadták be. Az ilyen ember számára nem az árnyékok jelképezik-e a szülőházát?

A közhiedelem szerint a sokárnyékú ember előtt minden ajtó tárva nyitva áll, de azt senki sem fogja fel, hogy éppen az ilyen ember egyetlen küszöböt sem léphet át. Ő sem vette ezt tudomásul. Be akart surranni valahová, sokadmagával, vagyis az árnyékaival. Borzalmas helyzet ez, s nem kívánnék az ilyen ember bőrében lenni.

Ebből máris kiderül, hogy a tartást hiányoltam belőle. Miért habozik? Miért kelljen átlépni akár egyetlen küszöböt is? Szeretetvágyát sehogy sem igazoltam, s váltig bizonygattam, tartozhat az ember saját árnyékaihoz is. Ez pontosan olyan örömet okozhat, mint régen, amikor az ember egyedül társalgott a természettel és a madarakkal. Amikor még volt természet, és voltak madarak.

Akkoriban ugyanis azt vallottam, hogy nem kell sehová sem tartozni. Honnan gondoltam volna, hogy az árnyékok cibálják ide-oda, egyik részünket erre, a másikat arra, vagyis háború folyik értünk, s ezt csak akkor vészeljük át, ha olyan rugalmasak leszünk, mint egy nádszál a viharban. Egy alkalommal élesen kirohantam szeretetvágya ellen, de észbe kaptam, és abbahagytam a mondatot. Szerencsére nem értette, mire célzok, vagy talán nem akarta megérteni, hiszen olyan elkeseredetten viaskodott az árnyékaival, hogy bizonyos voltam benne, ki akarja sajátítani őket magának. Ezek az ő kincsei, és nem osztja meg őket senkivel. Nyilvánvaló tehát, hogy engem nem akart beavatni, attól félt talán, hogy engem is az árnyékok közé sorol, vagy pedig közéjük taszít.

Most már mindegy, hogy miért óvott, és miért féltett. Az sem érdekel, hogy jót tett-e ezzel, vagy pedig rosszat. Egyszerűen tudomásul veszem, hogy eltűnésével saját árnyékaimat is felszabadította. Kezdem tapasz-

talni, hogy engem is körülvesznek. Nem baj, felkészültem erre. Most meg kell mutatnom, mit tudok. Megmutatom, mire vagyok képes. Sorra kerültem tehát, én vagyok a következő áldozat. De nem hagyom magam.

Felkészültem a legrosszabbra. Még arra is, hogy Schlemihl Péter a legnagyobb ellenségem. Mindent aprólékosan ki fogok nyomozni. Fel-tárom, ki ő, nem fogom eltitkolni benne azt sem, ami a vesztét okozta. Mert végül is alulmaradt, én pedig nem akarok alulmaradni. Lehet, hogy a vesztemet kívánta. Hordjam a keresztemet, és hallgassak. Csak hát-ráljak, hátráljak a saját árnyékaimba. De nem fogok hallgatni. Világgá kürtölöm, mi történt vele, és mi történik velem.

Ha kell, leszámolok saját magammal is. Fulladjak bele ebbe a mos-lékba, ami körülvesz. Akkor is boldog leszek, ha nyakig benne leszek a szarban. Köztudott dolog, hogy az ember akkor boldog, ha csak egy árnyéka van, ez az egy pedig olyan megbízhatatlan és hűséges, hogy vele kiegyezik valahogy. Ha csak egy árnyékkal rendelkezik, akkor nagy kínnal összetákol magának valamilyen személyiséget. Ez az egyetlen magyarázata annak, hogy az utóbbi években elfordultam attól a régi, káros szenvedélyemtől, hogy egyáltalán foglalkozzam az emberekkel, vagy hogy róluk és cselekedeteikről, tetteikről és történeteikről bármi érdemlegeset feljegyezsek.

Hiába cifrázzuk őket érzelmekkel, valós vagy valószerűtlen helyze-tekkel, mind egyforma, csúsznak-másznak, alkalmazkodnak, a legszebb fényben állítják be magukat, pénzért mindenre képesek, ha csak alkal-muk adódik rá, meglopják egymást, gáncsot vetnek egymásnak, kitartóan gyűlölködnek, amire mindig találnak magyarázatot. Időnként lemészárol-ják egymást, időnként viszont szeretnek elérzékenyülni, ezért megtűrik a művészetet, amely legszívesebben a romlottak cégtáblája lesz.

Ilyen könyöradománynak köszönhetjük a művészetet. Fényűző men-helyet teremt. Amióta nincs természet, és nincsenek madarak, kényel-mesen berendezkedtünk a csillogó, összkomfortos menhelyen, és elkép-zeljük magunknak a madarakat meg az életet. Mindent elképzelünk magunknak, amit csak akarunk. Képzletünk felszabadul, mindaddig, amíg az árnyékok nem láznak fel. A nagy csillogás ideiglenesen eltünteti a fondorlatos árnyékokat, de csak ideiglenesen, azok előbb vagy utóbb bosszúéhesen megjelennek.

Schlemihlnek köszönhetően többé nem vagyok magányos, hiszen az árnyékait nekem hagyta örökségbe. Eszem ágában sincs tehát betoloncolni árnyékaimat csillogó menhelyünkre, nem vagyok magányos, nem is akarok az lenni, beszélgetni akarok az árnyékokkal, meg akarom tudni, kik ők, miért jöttek, mit akarnak, és mi a szándékuk.

Ahhoz, hogy szóra bírjam őket, s megtanuljam a nyelvüket, semmi esetre sem hallgathatom el, hogy barátommal Újvidéken ismerkedtem meg, vagy ha egészen pontos akarok lenni, akkor a Duna másik oldalán terpeszkedő péterváradi várban. Lehet, hogy már akkor több árnyékot cipelt magával, de nem vettem észre, mert túlságosan el voltam foglalva a környezetemmel és önmagammal.

Huszonevesek pazarló életkorában engem is szenvedélyesen foglalkoztatott a külvilág megváltoztatása, s ez a szenvedély olyan heves bennem, hogy mindenben ennek tétjét ismertem fel. Nem volt türelmem magammal foglalkozni, mivel teljes mértékben szenvedélyeim rabja voltam. Ebből fakadt minden elégedetlenségem és nyugtalanságom. Nem tagadom tehát, hogy ahhoz a nemzedékhez tartozom, amely elhítette magával, hogy nem ismer akadályokat, ez tette számára izgalmassá, hogy ne mondjam, titokzatossá és vonzóvá a világot, az önámítás olyan erőteljes volt bennünk, hogy észre sem vettük, milyen akadályokkal vagyunk körülsáncolva. Szabadnak éreztük magunkat, mint a madár, és az árnyékokra nem is gondoltunk.

Vagy nem is léteztek akadályok? Csak szenvedélyeink akadályoztak? Vakok voltunk, tehát szabadok? Nem láttunk semmit?

Ezeket a kérdéseket, sajnos, nem tettem fel időben, hiszen ha így cselekedtem volna, akkor bizonyára nem kísértettek volna meg az árnyékok, nem vonzódnám hozzájuk, tehát továbbra is szabad lennék, ami mára csupán azt tenné lehetővé, hogy tisztába jussak önmagammal. Ezzel azonban semmiképpen sem dicsekedhetek, sőt azt is bevallom, hogy egyre kevésbé tudom, tulajdonképpen ki vagyok, és mit akarok. A szabadság csak ennek árán kerülne sorra, ha ezek után továbbra is vágyakoznám utána. De alig hiszem, hiszen még így is, az árnyékoktól megkísértve, nemigen igénylem, hiszen annyian visszaéltek vele, hogy nem akarok még egy szégyenfoltot az életemben. Csak óvatosan tapogatózom, matatok a világban. Ide-oda tántorgok, és semmi sem világos előttem. Sokszor elképzelem, milyen jó lenne megvakulni, igazolt lenne

felelőtlenül a képzeletre támaszkodnom. De az a baj, hogy látok, és ezért tudom, hogy mi történik velem, nem válogathatok, a képzeletem görcsbe rándul. Gúzsba köti az emlékezet, a szemem fénye. Hát végre eltántorogtam ide, éppen ide, ahova nem akartam. Ülök a füles székben, és bámulok ki az ablakon. Sétálok az utcán, és motyogok magamban. Néha megállok a város főterén, amikor legjobban tűz a nap, s az emberek az árnyékba menekülnek. Ilyenkor érzem, hogy erőteljesen dobog a szívem. Mikor jelennek meg Schlemihl árnyékai? Mikor tűnnek el én is? Kitartás, biztatom magam, és körbe-körbe bámulom az aszfaltot.

Egy alkalommal, még a kezdet kezdetén, valószínűleg abban az időszakban, amikor az árnyékait Schlemihl is könnyen vette, esetleg csak játéknak tartotta, inkább szórakozott velük, utalt arra, hogy esetleg semmiféle akadály nem létezik. Igaz, ez csupán egy mellékes megjegyzése volt, a vár története ürügyén. Még mindig csak az ifjúságunk téveszméjét ismételte, vagy pedig már maga mögött tudta őket.

Nem is fontos, hiszen a kettő végeredményben egyazon következtetésekkel jár, hiszen meggyőződésem szerint az akadályok tagadásában rejlett a sokasodó árnyékok feltűnésének oka is. Aki tagadja, hogy a külvilág megtöri, azt saját árnyékai törik be. Ezért beszélt arról, hogy egy felesleges vár mered a városra, mert mire megépült, nem volt mit védenie, úgyhogy komoly hadműveletek nem folytak körülötte. Ez a város sohasem vívott meg semmiféle harcot büszkén és méltóságteljesen, mindig megadta magát, mint egy kurva, mindenkit kielégített, mint egy kurva, mindenkit kiszolgált, mint a legutolsó cselédlány, aztán duzzogva bevonult a cselédszobába, és azt álmodta, hogy grófkisasszony, vagy legalábbis úrinő.

Vagy esetleg nem volt miért harcolni, szaladt ki a számon a megjegyzés. Arra gondoltam, hogy nem tehattünk semmit. Mi is feleslegesek vagyunk, mint ez a vár, vele együtt tékoztunk el magunkat.

A következő pillanatban azonban megbántam, hogy ilyen könnyelműen kiszaladt a számon a fontoskodó mondat. Egészen mást akartam mondani ugyanis, ami semmiképpen sem hangzott volna ilyen nagyképpően, nem, semmiképpen. Sok dolog épül rosszkor, mint ahogy sok ember születik rosszkor, akiknek a feladatuk, hogy elpazarolják magukat. Csak azért fontoskodtam, mert attól tartottam, a sóhajszzerű vallomás személyes

hangsúlyt visz a társalgásba, s annál kötök ki, hogy én is elpazaroltam magam, mert nem észleltem akadályokat, és szabad akartam lenni.

Ki akartam javítani könnyelmű közbeszólásomat, de nem jutottam szóhoz. Hirtelen csapongni kezdett, kissé összefüggéstelenül beszélt, miközben le-föl sétáltunk a vár bástyafalai alatt.

Irigylésre méltóan szabad vagy, csak még egy kis önbizalom, némi művészi képzelet, továbbá a metaforák iránti szenvedély felkorbácsolása hiányzik, jelentette ki. Terveket szövögetsz és vádaskodsz. Ténferegsz a bástyák között, miközben a szabadságvágyból eredő lelki színvakság következményeként értelmetlenül állsz a körülötted levő világgal szemben. Sokan lesztek, egy napon nagyon megszaporodtok, annyian lesztek, mint a hangyák, jegyezte meg, majd egy lélegzetvételnyi szünet után folytatta.

Tudom, hogy mondandómmal meg foglak botránkoztatni. Erről még sohasem szóltam, de eljött az idő, hogy figyelmeztesselek: egy ember lelke kevés egy emberben. Nincs más választás, meg kell sokszorozód-nunk. Lám, a vár története is ezt bizonyítja. Volt miért, csak mindig minden máshol dőlt el, de mi nem voltunk ott, ezért nem harcoltunk. Csak áltattuk magunkat, hogy nem volt miért. Volt, csak nem tudtuk, hogy hol. Sohasem tudjuk, hogy hol a helyünk. Ezért kívánatos lenne, ha az ember feldarabolná magát: egyszerre több helyen, több alakban élne, ezzel rá lenne kényszerítve, hogy mindig kéznél legyen.

Ebben az esetben nincs kibúvó. Felaprózni magunkat, ezt mindenki megvetően teszi szavá. Azt gondolják, következetesen, tehát gerincesen kell viselkedniük. De valójában másra megy a játék. Az egy darabból faragott ember gyenge és erkölcstelen. Önimádó. Tudom, mire gondolsz, a makulátlan jellemre meg a következetességre. Meg az ártatlanságra, amelynek a következetesség a támasza. Az ártatlanság langymelege nagy divatban van, persze.

Ártatlanság. Ez a legundorítóbb szó, amit valaha hallottam. Mindenki a romlottsággal kacérkodik, aki ártatlannak becézi magát. Legyünk ártatlanok, mint a ma született bárányok, hallom mindenfelől. Erre megy a játék, hogy legyünk ártatlanok, büszke Pilátusok, jellemesek és hülyék. A jellemes embereket futószalagon gyártják. A futószalag neve család, iskola, vagy bármi ehhez hasonló bűnbarlang. Jól fejünkbe verték a leckét. Ezért mindenkinek szilárd meggyőződése van a jellemről mint az erények fészkeről.

Tegyük fel, hogy bekövetkezik valami borzalmas esemény. Tegyük fel, hogy a szemünk előtt játszódik le. Tegyük fel, hogy mindenről tudunk. Meghurcolnak egy ártatlan embert, ártatlanul elítélik, vagy éppen az utcán megvernek egy fiatal lányt. Mégis azzal áztatjuk magunkat, hogy nem voltunk ott, és nem tudtunk semmit. Már meg sem botránkozunk azon, hogy mindenki messze kikerüli a tett színhelyét. Később pedig mindenki azt fogja bizonygatni, hogy nem volt ott, de mégis jellemes volt, nevelte a gyermekeit, küszködött, meg így gondolta, meg úgy gondolta, nem éppen ott volt, ahol a rossz felütötte a fejét, nem tehetett semmit, meg volt kötve a keze, kényszerpályán szenvedett, semmi köze hozzá, semmiről sem tudott.

Ezért kell sokfelé szakadnunk, hogy felelősséget vállaljunk, tehát mindenhol jelen legyünk, ezért kell megszabadulnunk a jellemünktől, amelybe bezárkózunk, mint a komfortos panellakásba, vagy mint a szakmába, s onnan néha kikandikálunk, és elégedetten pöffeszkedünk. Elítéljük a világot, s borzalmasan tisztességesnek tartjuk a pesszimizmust. Becsületesen beleszédülünk a kilátástalanságba, mint a moslékba. Mindent előre tudunk, legfőképpen azt, hogy semmit sem érdemes tenni, minden hiábavaló. Ez jellemzi a következetes és jellemes embereket.

Bevallom, rosszul estek ezek a szavak.

Nem tudtam felfogni, miért pocskondiázza a jellemet, amelyet én akkoriban az utolsó szalmaszálnak tartottam. Hiszen, amint mondtam, általános elégedetlenség fűtött, csak még abban nem voltam biztos, hogy mivel kell elégedetlennek lennem, ezért jellemes embereket kerestem körülöttem, akik majd utat mutatnak. Szükségem volt valamilyen tekintélyre. Még a könyvekben is a tekintélyeket kerestem. Ha nem hivatkozunk a jellemre, gondoltam, akkor semmi reményünk nem marad. Minden porhanyós lesz, és minden összeomlik. Én is valaki szerettem volna lenni, ezért kellett a példaképek. Eszem ágában sem volt arra gondolni, hogy a jellem közönséges porhintés. Úgy is mondhatom, hogy bíztam az emberben, és fel sem merült bennem a gyanú, hogy a humanizmus milyen szar dolog, mennyi kétszínűség, szemforgatás, önzés kell hozzá. Ilyesmi meg sem fordult a fejemben.

Őszinte felháborodással tiltakoztam. Most már bánom, hiszen fogalmam sem volt arról, hogy akkoriban őt már körülfojták saját árnyékai. Utólag úgy találok, hogy ezek az árnyékok csalókák, először láthatatlanok,

sokáig még az sem veszi észre őket, akit körülvettek, hiszen ki foglalkozik ugyan azzal, hogy saját árnyékát figyelje.

Arról akartam meggyőzni, hogy ő éppen a jellemtelenségre hozott fel példákat. Akikről beszélt, azok jellemtelenek és haszontelenek, akik csak a saját érdekeiket tartják legfontosabbnak.

Válaszomra szelíden legyintett, és folytatta, mintha csak önmagával beszélne. Az volt a gyanúm, hogy jelenlétem megint nem volt fontos. A későbbi évek során gyakran megismétlődött ez a helyzet, beszélgetés közben egyszerűen megfeledkezett rólam, és biztos voltan abban, hogy másokhoz beszél.

Az érdekeket ne vádold, hiszen azoknak köszönhetően ússzuk meg saját kiválóságunkat. Nem akarlak megbántani, művészi becsvágyadat sem kívánom becsülni, de ha nem lettek volna a piszkos és alantas érdekek, ha nem lettünk volna oly alapvetően romlottak, mint amilyenek vagyunk, akkor itt ezeket a köveket megsemmisítették volna öncélú gondolataink. Meggyőződtem arról, hogy az ész nagyobb büntetésünk, mint a pokol, amelybe a hitetlenek kerülnek. Az érdek viszont olyan, mint a purgatórium. Ha nem törne fel ez a sok piszkos érdek körülöttünk és belőlünk, akkor purgatóriumra se lenne szükségünk. Akkor ránk sem lenne szükség. Akkor az árnyékunk is méltóképpen képviselne bennünket.

Megütötte a fületem az, amit az árnyékokról mondott. Csak évekkel később töprengtem el azon, hogy mit is akart ezzel mondani.

Az életrajzunk a börtönünk, s az lenne a legtökéletesebb művészi alkotás, ha nem lenne árnyékunk, mondta még a várban, és hirtelen elhallgatott. Most elárulok neked egy titkot, nekem sohasem lesz életrajzom. Megtaláltam a módját, hogy felszámoljam nyomorúságos életrajzom.

Soha nem volt ennyire nyílt irántam, mint akkor, barátságunk kezdetén.

Nem érzek viszont semmiféle hálát ezért. Mert megtörténhet, hogy már akkor félre akart vezetni. Valamilyik árnyéka, vagy éppen ő. Hiszen nem megy ki a fejemből, hogy ha mégis kiderül, hogy felruházható valamilyen életrajzzal, akkor nem volt tökéletes, akkor ő is hazudott, és akkor maradt még számomra is remény. Nem sok, éppen annyi, amennyire szükségem van.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

AZ ÉDENTŐL NYUGATRA

Két változat az emigráció témájára

Görgey Gábor: *A homár páncélja*. Magyar Könyvklub, Budapest, 1997; Aczél Tamás: *Illuminációk*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991

Nem csupán paradoxonkedvelésből a címparafrázis, indokolt is, funkciója van. Bár-mennyire a Nyugat tűnjék is az Édennek, miközben mi tőle (még mindig, sőt most csak igazán) keletre vagyunk. Vagy oda törekedve, illetve áhítva csak, netán annak felénk terjedéséért, ideérkezéséért fohászokodva – sajnos, a jelek szerint, ki tudja, meddig. Ámde bármi legyen is a helyzet, némi fogalomtisztázásra talán mégiscsak szükség lenne. Annyiban, hogy a Nyugat ilyen értelemben alkalmasint inkább az Ígéret Földje, miközben az Éden az a föld lenne, ahová eredetileg beleszülettünk (akkor is talán, ha ez nem feltétlenül paradicsomi állapotokat jelent), majd onnan kiűztünk.

Úgy, ahogyan az két egymást követő és tematikailag mindenképpen összecsengő olvasmányunk egyes hőseinek esetében is történik. „Történelemből”, azaz annak folyo-mányaként óhatatlanul, ám hogy egyúttal megérdemelten-e, az már szempont kérdése. Netán egyfajta árnyaltabb szemléleté inkább, olyané, amilyennel az általam eddig inkább drámaírónak ismert Görgey Gábor regényében, *A homár páncéljában* is találkozhatunk.

Úgy valahogy, ahogy azt az alábbi, mindjárt az alaptémát is megsejtető „szövegmintá” is illusztrálhatja:

„Ádám egyre inkább meghasonlott. (. . .) Lelke mélyén a letűnt úri világ megfélése, saját osztályát sújtó kritikája, fiatalságának türelmetlen lázadása egyre tompult a pergő időben. Hogyan tekintsen továbbra is haraggal és megvetéssel arra az aggastyánra, aki ugyan vezérkari főnökként vagy külügyéerként mindent elkövetett, hogy az ország belesodródjék a háborúba – de most maga mellett látta őt, amint reszketegen görnyed és gürööl a krumpliföldeken? S amikor Ádám egy idő után már nem is próbált védekezni elhatalmasodó ellágyulásai ellen, fokozatosan rádöbrent ennek az egész jelenségnek a személytől független, általánosabb érvényű tragikumára. Arra, hogy a sztálini birodalom rémuralma nemcsak mérhetetlen rombolásával és tömeggyilkosságaival követ el iszonyú bűnt, hanem méltánytalanul prolongál valamit, aminek történelmi megféléésében a mar-

xizmusnak véletlenül igaza van. Hiszen az úgynevezett úri Magyarországnak bőven megvolt az oka rá, hogy végre őszintén tükörbe nézzen, bevallja bűneit és mulasztásait, s ne feudális kövületként őrizze korszerűtlen ideáit a huszadik század derekán. Csakhogy az önmagával való szembenézés, illúziórombolás, öntisztulás, egyszóval a nagy történelmi katarzis helyett ennek az osztálynak a tagjait olyan igazságtalan brutalitás, a kollektív bűnösség jegyében olyan egyetemes méltánytalanság érte, hogy nem is volt módja és ideje a szembenézésre, hanem nyomban – önmagát fölmentve – az áldozat heroikus szerepébe kényszerült. Az elmaradt katarzis átalakult mártírglóriává.”

Amely nagyon is találónak tetsző gondolatmenethez talán itt kell hozzáfűzni, hogy a regény főszereplője, Paróczay Ádám, származásánál fogva szüleivel együtt maga is végigszenveti a fővárosból isten háta mögötti falvakba, tanyákra kitelepítettek kálváriáját – hogy aztán a fent idézettek jó néhány évtizeddel később Velencében gondolja végig.

Megalkotója megjelenítőkészségének köszönhetően a Mediterráneum hajdani kalmár nagyhatalma egyedülálló vízvárosának légkörében, úgy is mondhatni, általa megfertőzött, eddigi nyárspolgárián tisztességes ember voltából némileg kibillentetten. Megállapítása szerint „Velence a világ tudatalattija”, lelkünk föld alatti kazamatákba kényszerített vágyainak, vállalni nem nagyon kívánt hajlamainknak s még kevésbé elkövetni szándékozott vétkeinknek kiszabadítója – alkalmasint patinássá nemesedett bűnös múltjának köszönhetően, amiről meglehetősen gazdag kitérők révén szintén szó esik a regényben.

E szerepe által idézve fel bennünk dr. Aschenbach alakját is Thomas Mann *Halál Velencében*jéből. Nem minden hatás gyanítva nélkül, azzal együtt, hogy a nagy német író-varázsló kisregényének címe akár Görgey szintén nem túl terjedelmes művének is címe lehetne. Hiszen a halálba torkollás itt is jelen van, szerencsére alapvetően más végkifejlet következtében.

De talán a legjobb lesz itt Paróczay Ádám ifjúkora óta hön áhított, de csupán hatvanadik életévén túl megvalósuló velencei útját vezérfonalként nyomon követni. Éppen amiért múltjával és ennek során nyílik alkalmunk megismerkedni. Dióhéjban voltaképpen egész életrajzával.

Némiképp csele indítás után, hiszen a regény kezdetén néhány oldal erejéig azt hisszük, hogy egy XVII. századi velencei patríciuscsaládról olvassunk majd, illetve egy korabeli földrengésről, hogy aztán hirtelen kiderüljön: Ádám *déjà vu*-szerű álomélménye az egész, első velencei éjszakáján, régi ismerőseinél, Germanuséknál. Annál az idős emigráns házaspárnál, Gézánál és Bellánál, akiket korábban, hála a Kádár-korszak fokozatos felpuhulásának, régebbi lakhelyükön, Münchenben, már több ízben is meglátogatott, s bőséges „fogyasztói trakta” mellett sok mindenről vitakozgatott, többek közt az emigrációs lét értelméről is, olyan magatartásformákat ütköztetve, amilyen nem utolsósorban az otthoni rendszerhez sok vonatkozásban alkalmazkodó, olykor-olykor azt kiszolgálni is látszó, de befolyásával az országnak és népének sokban használó Illyés Gyuláé, avagy a „római jellem”-ként rendfihetetlen Márai Sándoré, aki tudvalevőleg semmilyen unszólásra sem engedélyezi műveinek magyarországi kiadását, amíg csak egyetlen szovjet katona is van Magyarországon, és amely magatartásnak egyébként Germanus Géza is híve és támogatója. Legalább annyira egyértelműnek látszón, mint amilyenek az idős házaspár gyermetegen szenilis, groteszkül évődő hitvestársi harmóniája is hat, egyelőre

mit sem sejtette a későbbi végkifejletből. Mármost a velenceiből, ahová a házaspár Bella egészségi állapota miatt költözik, illetve vásárol magának ódon palotát, közvetlen kitekintéssel a Canal Grandéra. Ide érkezik meg Paróczay Ádám, ám hogy vendéglátóit ne épp szieszta idején zavarja meg, előbb még tovább autózik Ravennáig, s itt, mindenekelőtt annak nevezetes dómjában, tölt el néhány órát, lehetővé téve megalkotójának, hogy kétségtelen leleményességre valló visszapergető technikájával, ne csupán a kitelepítettség éveit ismerhessük meg, méghozzá annak csak azért is derűs-humoros epizódjaival együtt, mindazt, ami itt az osztályellenséggé nyilvánítottak túlélőképességét, tartását is jelenti egyben. Vagy éppenséggel rejtett, talán önmaguk által sem ismert értékeik megnyilatkozását is, annak a szellemi-kulturális fölénynek a működésbe lépését, amit, földi javaikkal ellentétben, senki sem vehet el tőlük. Merthogy „A délceg, bokacsattogtató huszártisztról kiderült, hogy a katonai diszciplína a megpróbáltatásban értelmet nyer és erővé változik, snájdig a zsákhordásban is. Az őszi snepf vadászaton jeleskedő egykori földbirtokosról kiderült, hogy ugyanúgy képes dolgozni a földeken, mint valamikor a béresei. A magyar királyi belső titkos tanácsosról pedig kiderült, hogy rengeteg mindenféléhez ért, csak azért nem volt szüksége rá, hogy hasznosságát bizonyítsa.” . . . Amiképpen „kiderül” itt más is még. Azaz itt esik szó egyebek mellett Ádám viszonylag kései, de talán épp ezért boldognak mondható házasságáról, kislánya születéséről, valamint netán emberfeletti erőfeszítésének is köszönhető győzelméről éppen ez idő tájt támadó csontrákja fölött. Nem szólva szülei haláláról és egybekről, amiért is *A homár páncéljának* ez a vonulata voltaképpen egy életrajzi, illetve családregeény elemeit is magában rejt.

Egészen véve a dolgok olyan jellegű megközelítésében, amit bizvást minősíthetünk a túlélés dicséretének. Mennyiségileg is többet foglalkozva az otthonnal és az otthonmaradottakkal, mint az emigráns léttel, amiben mellesleg Ádámnak csak külföldi útjai során, a kintiekével sokban rokon értékrendje ellenére is inkább csak kívülről van lehetősége betekinteni. Alapjában véve „otthonpártiként” közelítve a kérdéshez, feltehetőleg magával a szerzővel együtt véve úgy, hogy az elkerülhetetlen és nagyságrendnyi erőfőlényben lévő rossz kényszerűen alkalmazkodó elviselésének nem minden fajtája számít elítélendő megalkuvásnak. Így valahogy, de nem egészen egyértelműen – mivel a meg leheteseen elgondolkodtató Kodály–Bartók-párhuzam akár a korábbi Illyés–Márai-féle szembeállításnak is ellentéte lehetne.

Immáron a velencei rész egy ugyancsak visszaemlékező kiterőjeként. Azt követően, hogy ekkor a végkifejlet baljós előjeleit is érezni kezdjük. Miután az Adria gyöngyének hedonisztikus miazmái kifejtették a maguk hatását. Nem utolsósorban a Germanus házaspár szklerotikusan roskatag idilljére, amit Ádám az első ott töltött éjszakát követő „rosszkedvű reggelen” nyomban megérez. „Ki ez a kis romlott őzike?” – kérdezi ugyanis a látszólag háztartási alkalmazotti szerepkört betöltő Terike, teljes nevén Kocsi Teréz első jelenését követően, jó érzéssel mérve föl a helyzetet, ami azonban nem lesz akadály annak, hogy az elkövetkezőkben ismételten fogadja a Géza bácsi szavai szerint a Rialtón megismert „szerencsétlen karcagi lány” éjszakai besurranását. Ámbár a végzetet nem is ez jelenti, hanem Géza bácsi pusztító aggkori fellángolása. Terikétől kellő módon szíftotan, de csak bizonyos feltételek teljesítése ellenében elolthatóan – ekképpen lesz Terike közjegyzőileg örökbefogadottá s még életében a palota tulajdonosnőjévé is egyúttal, miközben még azt is megtudjuk róla, hogy az öregember valójában nem is a Rialtón

szedte föl, hanem egy (feltéve, hogy hihetünk Terikének) titkos pesti útról hozta magával. Nem bizonyulván Máraira emlékeztetően „római jellemnek”, hanem mindössze azért állva ellen az ekkor már rég kockázatmentes hazaköltözés kísértésének, mivel kénytelen tudomásul venni, hogy bár a változások már előrevetítik árnyaikat, „nem következik semmiféle bevonulás fehér lovon”, sőt hogy oly sokat emlegetett egykori nagy színész nő szerelme sem emlékszik már rá. Nem, mert „túl sok idő volt ez a negyven év – hát még az oroszok és a szovjet karám többi nemzetének hetven éve! –, ennyi idő alatt annyi ember hal meg és annyi születik, annyi helyrehozhatatlan földmozgás zajlik egy országban, annyi mindent rombolnak le színi és annyi mindent építenek, hogy egyszerűen kicserélődik, meghozzá többszörösen az élet”. Vagyis a rendíthetetlenség pózába merevedő emigráns létet, még ha egy meghatározott értékrend őszinte vállalásából fakad is, értelmétől és méltóságától voltaképpen a történelem fosztja meg – bármennyire hasonlítson is ez a történelem Kocsi Terézhez. De hiszen ismerjük, ki máshoz is hasonlíthatna?

Úgyhogy ami a regény végén fizikai értelemben, tehát „kívül” vagy inkább a „felszínen” lejártszódik, voltaképpen cselekménybeli kifejeződése ennek a történelmi folyamatnak, része mindössze egy egésznek. Nevezetesen, hogy a környéken tett kirándulásáról hazatérő Ádám egy javában dúló családi botrány kellős közepébe cseppen be; azt követően, hogy a Terike-ügy kirobbanása folytán dührohámot kapó Géza bácsi félholtra veri különben is halálos beteg feleségét, minek folytán a már helyszínen levő rendőrséget nyomban követik a mentők is, valamint az ideggyógyintézet zárt osztályának emberei, kellőképpen felszerelve kényszerzubbonyal. Léván szó a lagúnák városáról, természetesen vízi közlekedési eszközök segítségével. Pár nappal a sérüléseibe vagy betegségeibe belehal Bella temetését megelőzően, melyet követően az úrnóként győztes Terikétől hasztalanul marasztalt Ádámnak egy nagy erővel utánahajított értékes váza telitalálatát szerencsésen sikerül elkerülnie. Amit követően Ádám meditáló látogatása a napjainkban csupán két elhagyott romtemploma által jelzett egykori városban, Torcellóban, már inkább csak elégikusan ellensúlyozó záróakkordja a dicstelenül viharos események disszonáns rondójának. Annak a végkifejletnek, amit nevezhetünk ugyan tragikomikusnak, ámde Dürenmatt nyomán „tragikus komédiának” is – feltéve, hogy nem éppen ennek fordítottját, a „komikus tragédia” megnevezést érezzük a leltalálóbbnak.

Nem is akármilyen regényt üdvözölve Görgy Gábor művében.

Akkor is, ha bonyolultabb képletről árulkodik Aczél Tamás *Illuminációk* című regénye.

Annak ellenére, hogy ugyanúgy írásunk összefoglaló címe alá rendelhető, mint Görgyé, léván alaphelyzetét tekintve szintén „emigráns fogantatású”. Ám ilyenként (vagy inkább másmilyenként) többretegűbb, befelé fordulóbb, ha úgy tetszik, enigmatikusabb, sőt hermetikusabb vagy éppen kaotikusabb, igencsak feladva a leckét olvasójának, kritikusanak. Alkalmasint csakugyan kalandregény, amint azt a jelenleg Amerikában élő szerző előjáróban minősíti – elsősorban akkor, ha kalandokon belső történéseket értünk. Nem mintha főhőse, dr. Feldheimer György, számos női rajongója által emlegetetten „Gyurika”, Budapestről elszármazott fogorvos-szájsebész, külsőnek s nevezhető kalandoknak éppen szűkében lenne.

Alkalmasint magával a szerző pályafutásával is összhangban. Hiszen ami engem illet, nevével még kamaszként rádióhírből találkoztam először, meghozzá az 1952-es esztendő Sztálin-díjasának minőségében, hosszú ideig egyebet sem tudva meg róla. Ám *A kortárs*

magyar írók *kislexikona* szerint pályafutásának kezdetéről olyan, kissé vérfagyasztóan ható verskötet címek is tanúskodnak, mint *Éberség, hűség* vagy *Jelentés helyett*, valóságos ismeretek nélkül is díjaztatást magyarázón. Elképzelhetően ennek ellenére, főleg ha dr. Feldheimer figuráját többé-kevésbé önéletrajzi jellegűnek tekintjük, nem is minden őszinte indítatás nélkül fogantan. Szerző és (feltételezett) alteregó esetében egyazon gyökerű pálfordulást feltételezve. Hirtelen bekövetkezett kiábrándulást, illetve hitből „antihitbe” való átcsapást, ami inkább csak a felületes külső szemlélő szerint feltétlenül azonos holmi ügyeskedőn köpönyegforgató pragmatizmussal... Mindenesetre számomra az Aczéllal való újbóli, illetve első tényleges olvasói találkozás a Méray Tiborral közösen írt s az 56-os magyar forradalom eseményeit és előzményeit tárgyaló nevezetes könyv, a *Tisztító vihar* esetében történt meg, hogy azután ismét hosszú időre szemem elől tévesszem. Egészen most elém került könyvéig, illetve annak magyar fordításáig. Léván az *Illuminációk*, akárcsak a szerző azt megelőző *The Ice Age* (Jégkorszak) című regénye, már angol nyelven íródott. Ami persze felvetheti bennünk a kérdést, hogy vajon a tárgyalt regény, illetve Aczél Tamás mostani pályafutása, egyáltalán a magyar irodalom részét képezi-e még, s ha igen, annyira-e csupán, mint Ionesco vagy Cioran a románét, s mennyire a franciáét, avagy kettévágható-e netán Beckett életműve angol és francia részre, nem mintha a rákérdező felsorolás lehetősége ezzel már ki is merülne. Hiszen klasszikus példaként ugyanúgy említhetjük Joseph Conradét, mint napjainkbeliként Kunderáét, de talán Koestler Artúrt és Fejtő Ferencet se kéne kihagyni – azon némileg rezignált feltételezés kíséretében, miszerint a nyelvcsere ilyenféle, főleg kicsiről nagyra való átváltásának példáival egyre gyakrabban találkozhatunk majd a jövő irodalmában.

Alkalmasint aszerint megválaszolhatóvá téve a hovasorolhatóság kérdését, hogy – nyelvtől függetlenül – valamely alkotás vagy egész életmű miből is táplálkozik, mit is hordoz magában.

Úgyhogy ha efelől közelítjük meg Aczél regényének anyagát, némely földhözragadt hűséget számonkérők szerint műve lehet akár „kozopolita” is, mégsem nevezhető gyökértelennek. Már pusztán a benne felvonultatott „emberanyag” miatt sem, hiszen szereplői túlnyomórészt hazájukból elszármazott magyarok vagy más, nyugatra sodródott kelet-közép-európaiak, nem úgy emigránsok, hogy emigráns voltak dominánsként jellemeznék őket, sokkal inkább apolitikus ügyeskedőkként, pénz- vagy kéjhajhászként, sznobként új környezetükbe (esetünkben Londonba) beilleszkedni kívánó újszadagként kísérelve meg részesévé válni a hatvanas évek jóléti-fogyasztói társadalmának. Mindenekelőtt ilyenként képezve részét dr. Feldheimer György – Gyurika történetének.

Feltéve, hogy Feldheimer története csakugyan történet, illetve hogy a regény, lineáris „jelenét” tekintve, hiteles-e, azaz akar-e éppenséggel az lenni, s nem csupán egy többé-kevésbé bizzarr eseménysor, amire a szerzőnek lehetősége nyílik a hősével, de nem csupán vele korábban történeteket, valamint az említett figurák népes menaszériáját felfűzőgetni. Mindazt, ami viszont már annál inkább hiteles, sőt számunkra úgy jelenik meg, mint Közép-Kelet-Európa baljósan ismerős nyomorúsága. Illetve a regény egyik szereplője csak részben megírt könyvének témájára utalón, úgy, mint „a kínzás története és a történelem kínzása”. Tekintve, hogy a neológ-felvilágosult, sőt hitéből kitérten hitetlen magyar-zsidó, mellesleg neves gyermekgyógyász apától és bigott katolikus anyától származó Feldheimer György egyik szép londoni napjának estéjén eredetileg is mellékesnek

számító, ám ötvenhatban disszidenstársként ráakaszkodó és azóta is egyre inkább unt, ám a maga részéről hozzá annál inkább ragaszkodó élettársnője, Lívia társaságában részt vesz egy szintén térségünkbeli elszármazott baráti házaspár házszentelő estélyén, ahonnan hazatérőben autóbalesetet szenved el, kezdetben szerencsésnek mondhatót – amíg csak szaruhártyaéleválás következtében egy idő után el nem veszi látását. Eleinte visszavisszanyerve, majd véglegesen, aszerint, hogy a szaruhártya átmenetileg vissza nem tapad vagy újra le nem válik (hogy ilyesmi lehetséges-e, ennek nyilván a szemészet tudorai lehetnének a megmondható), két sikertelen műtétet is elsz szenved, melyek után Bécsben kísérel meg apja neves szemész barátja, Abelin professzor segítségével bajára gyógyírt találni. Kilátásai szerint sikereset, ha a professzort egy parkban ismeretlen tettes váratlanul meg nem gyilkolná, ugyanúgy minden valószínűség szerint borotvával vágva el torkát, mint évtizedekkel korábban, nem sokkal az Anschlusst követően, imádott operaénekesnő feleségéét, illetve egyes állítások szerint az egykori császárváros újdonsült Gestapo-főnökének szeretőjéét. Ám a regény során az új gyilkosságra éppúgy nem derül fény, mint a régire, vagy éppen a kettő közötti, s a módszer azonossága folytán valószínűnek látszó összefüggésre. Úgyhogy a rejtély megoldása helyett mindössze az ügyben nyomozó Jacopus Grimm detektív főfelügyelő lép színpadra, aligha véletlenül a nevezetes mesegyűjtő testvérpár egyikének nevével (amiként a professzor holttestét felfedező rendőr is nyilván ugyanilyen céltudatosan hallgat a Blick, mint a főfelügyelő legügyesebb beosztottja a Fachmann névre), mivel a büntett sikeres felderítése helyett annál többet anekdotázik, nem csupán a régi Bécs és az elsüllyedt Monarchia világát idézve fel, nem egy helyen a regény legmegigézőbb lapjait hozva létre, hanem a szibériai Kolima munkatábor poklát is dermesztően eleven színekkel életre keltve. Lélektanilag talán nehezen megmagyarázható mesélőkedvvel, ámde a regény világát annál inkább gazdagítóan. Hasonlatosan magához a szintén mesélőkedvű, sőt filozofikus hajlamú Abelin professzorhoz, aki viszont ellenállóként lesz Mauthausen túlélőjévé.

Mialatt természetesen Feldheimernek is megvan a maga személyes emlék- és élményvilága. Apja, tizenkilencedik századian önhitt racionalizmusával s ennek megfelelő nevelői módszereivel együtt, ami sikeresen nyomja el ugyan a rózsafüzéres anyai hatást, ámde aki, bár kikerestelkedettségé és első világháborús vitézségi érme mentesíténé a sárga csillag viselésétől, s mindattól, ami főleg a nyilas éra bekövetkeztekor ezzel együtt jár, egykori hitsorsosainak tragédiáját látva mégis fejébe teszi a „jarmükkét”, azt a kis kerek, általam „sábeszdekli”-nek ismert jellegzetesen zsidó fejfedőt. Amelyet, régebben nem véve komolyan gyökereit („A tény, hogy – véletlenül – zsidónak születtem, itt alig számít”, véli hittel korábban), sokáig egyfajta nyegleségből egy Neander-völgyi koponya gipszmásolatán tartogat, s amelynek viselése végül hívó keresztény hitvesét is arra indíttatja, hogy osztozzon férje sorsában. Hogy csupán egyikét említsük itt mindazon múltbeli történeteknek, emlékeknek és epizódoknak, amelyek főleg Feldheimer véglegesnek tetsző vakságának beálltakor élevednek meg különös intenzitással. Emiatt is tűnik Feldheimer vaksága, túl fizikai értelemben vett világtalanság állapotán, egyben szimbolikusan is, egyszerre alá- és magába szállásnak, egyfajta kegyelmi állapotnak, mintegy arra hivatottnak, hogy a befelé fordulás kényszere révén belső látását sok mindent újrálón és -értékelőn kiéleltesse. Erre utal egyébként a regény Milntontól kölcsönzött mottója is: „Mi bennem sötét, / Világosítsd, mi lenti, óvd, emeld.” Így téve lehetővé, hogy több szem-

pontból a lelkiismeret-vizsgálat mozzanatai is beépüljenek a regénybe, nem utolsósorban a büntetőszázadból megszököve hazatérő regényhős hamarosan kiépülő kapcsolatai az Államvédelmi Hatósággal, annyiban legalábbis, hogy némi szorongattatás után a különben is osztályidegennek számító „Gyurika” aláír egy együttműködési nyilatkozatot, ami, bár az általa kötelezetteknek tőle telhetőleg megpróbál nem eleget tenni, paradox módon tulajdon meggondolatlanságaival, könnyen kihívónak minősíthető kijelentéseivel szemben is védelmet biztosít a számára. Főleg annak a nagy műveltségű és szabólegényből lett rettegett főnökét hülyének tartó és nevező Kadré ezredesnek jóvoltából, akit a szovjet légierő egy partizánkülönítmény parancsnokaként ejtőernyővel a német vonalak mögé dobna le, ám a pottyantás művelete a két frontvonal közé sikeredik, a senki földjére, amiért is az alakulatnak diverzáns akciók végrehajtása helyett mindössze egy kétszáz éve elásott boroshordó kocsonyává sűrűsödött tartalmától lesz alkalma a sárga földig lerészedni. És amelynek egykori parancsnoka a Feldheimerrel fenntartott kapcsolata idején az általa szolgált rendszert illetően rég hitevesztett már, titokban Münchenben hagyott régi szerelmét siratja, ámde 56 napjaiban már mindössze szolgálati fegyvere jelentheti számára a megoldást. Némileg terhesnek mondható örökséget hagyva Feldheimer londoni utóéletére is, mivel a vele fenntartott kapcsolatról tudomást szerezve, hősrünket időnként a brit titkosszolgálat emberei is „előveszik”, ki-kihallgatják, egyebek mellett nem egykönnyen értve meg, miféle szolgálatok révén érdemelte ki a jó nevű sztomatológus albániai, lengyelországi, sőt kínai útját, voltaképpen arról tanúskodóan, milyen nehezen is volt képes tisztába jönni a demokratikusságában naivan racionális Nyugat a totalitárius Kelet áttekinthetetlen mechanizmusának irracionális voltával, ha úgy tetszik, a logikátlanság logikájával. Emiatt is hatnak a titkosszolgálat ügynökei szemünkben kissé kétbalkesznek, ügyefogyottnak. Amennyiben jelenlegi mélypontunk kfűlálló és sok mindenre értetlenül rácsodálkozó megfigyelői is eszünkbe jutnak itt, némileg ismerősnek is tetszön. Függetlenül attól, hogy egyikük, az O'Marának nevezett, ugyanolyan kedélyesen csevegőnek bizonyul, mint a bécsi Grimm főfelügyelő, s így Feldheimert ugyancsak egy régi titokzatos gyilkosság történetével szórakoztatja, amelyre a maga idejében nem derült fény, s nincs is semmi esély rá, hogy ez valaha is megtörténhessen. Amiért is ez a mozzanat úgyszintén a homályban maradó részletek, az elvarratlan szálak számát növeli a regényben.

Amelyekből voltaképpen meglehetősen sokat találunk. Többet annál, semhogy ne tudatos írói törekvésként kelljen velük számolni. Amilyen pl. a Feldheimerhez eleddig oly odaadóan ragaszkodó, mondhatni terhes nőiséggel tapadó Livia váratlan és végleges bécsi eltűnése is, annak ellenére, hogy paranoid képzelgésai során a regényhős a feltehetőleg látását visszaadni képes Abelin professzor meggyilkolásával titokban őt gyanúsítja – csak hogy ezáltal gyámolftói minőségében végképp magához láncolhassa. Amely megmagyarázhatatlan eltűnést követően egy Odysseusként emlegetett, érthetetlen okokból újabban a gyertyaöntésbe belebolonduló óorkutató stílusosan Pénélopénak becézett dúsgazdag felesége veszi pártfogásába, azaz viszi vissza Bécsből Londonba, és helyezi el egy időre fényűző otthonába. Ámde ez a kapcsolat sem bizonyul tartósan harmonikusnak, úgyhogy Feldheimer újra csak visszakerül oda, ahol a regény elején is találkozhatunk vele: nem túlságosan előkelő és a világ igencsak különböző tájairól szalajtott különös figurákat egybegyűjtő külvárosi panziójába. Miközben látása visszanyerését illetően két

irányból is remény csillan meg a számára: egyfelől valamilyen, csak Testvéreként emlegetett titokzatos vallási közösség egyik tagjának állítólag csodatevő kézzátétele, másfelől egy újabb szemsebész szakavatott közbelépése, akit viszont korábban számára fogászati felszereléseket szállító cégének egyik tulajdonosa szeretne felhajtani számára. Azon az ünnepélyes esti fogadáson helyezze kilátásába ezt, amelyet a másik tulajdonos, Mr. Bernstein fiának hazatérése tiszteletére rendeznek – illetve rendeznének, ha a tékozló fiú csakugyan haza is térne. Csakogy a lassan oszladozni kezdő vendégek várakozása egyre inkább egyfajta Godot-ra várva helyzetre kezd emlékeztetni. Úgyhogy ha eddig nem támadnának kételyeink azt illetően, hogy „kerek” történetnek lesz-e minősíthető Aczél Tamás regénye, ehhez a ponthoz érkeve ilyen elvárásaink végleg semmibe vesznek. Azon sorok szerint is, hogy: „ha van sztori, Mark testvérnek ki kell piszkálnia és szép boccacciói elbeszélést kerekítenie belőle, ha pedig nincs, gondolta Feldheimer, ebben a házban várakozni (...) akkor is kellemes időtöltés, szívmelengető élmény, élvezetes *dolce far niente* . . .”, és hát csakugyan, a regény így is lebilincselő, élvezetes olvasmány. Függetlenül attól, hogy nemsokára ez után közlik az egybegyűltekkel, hogy „Godot”, mint ahogy sejtettük is, nem érkezik meg, mivel az atyai ölelésre hazavárt tékozló fiú útközben valami verekedésbe keveredett, s most élet és halál közt lebegve kórházban fekszik. Amely bejelentést követően a részegen botrányt okozó Feldheimert végül is a cég titkárnőjével fuvaroztatnák haza, ők azonban a lánnyal inkább a közös sétát választják, hogy ezután Feldheimer kedvenc panzió előtti padján egymásra találva regényhősünk váratlanul (vagy mégis inkább várhatóan?) újra visszanyerje látását. Hogy ezúttal végleg-e vagy csak időlegesen, azt már csupán találgathatjuk.

Akkor is, ha e kérdés nyitva maradása valójában nem kelt hiányérzetet, hiszen végső fokon nem a cselekmény lezártsága, illetve a tárgyát képező rejtély(ek) meg- vagy nem oldottsága minősít egy regényt, inkább csak jellegét, „műfaji” mibenlétét határozza meg. Esetünkben rokonítva, de elhatárolva is, mivel narrációját, asszociációs technikáját tekintve az *Illuminációk* kétségtelenül mutat bizonyos rokonságot Umberto Eco nevezetes regényével, *A rózsza nevével*. Azzal, hogy az Eco-regény, éppen mert benne a gyilkosságsorozatra végül is fény derül, olyképpen minősül bűnügyi regénynek, hogy közben a középkor világát (nemcsak külsőségeit, hanem szellemiségét!) prezentálja, Aczél Tamásé viszont, éppen nyitottsága, több mozzanatának megválaszolatlansága miatt, tekinthető valóban kalandregénynek. Nem utolsósorban, amiért megírása is kaland lehetett a szerző számára. Tudatosnak tetsző hanyag építkezése folytán némileg pikareszk jellegével is – azzal, hogy szeszélyesen és sokszor önkényesen tekergő vonalvezetése révén „elátkozott földünk”, Kelet-Közép-Európánk nyomorúsága történelmének pokolbugyra bontakozik ki, mindenekelőtt a nyugati, angolszász olvasó számára téve lehetővé annak behatóbb megismerését. Hol szórakoztató módon, hol viszont a filozófiai mélység szintjét is megközelítve. Nem maradéktalan komolyan vehetősége ellenére is párját ritkító mesterségbeli tudásról, káprázatos prózaírói eszköztárról is tanúskodva.

Emiatt is tekinthető az *Illuminációk* nem feltétlen remekműnek ugyan, de mesterműnek mindenesetre.

VARGA Zoltán

LEMÚR MIKI AZ ISKOLÁBAN

Garaczi László: *Pompásan buszozunk!* Egy lemúr vallomásai 2. Jelenkor Kiadó, Pécs, 1998

A lemúr egy afrikai félmajomfajta állat neve, ugyanakkor a szó hazajáró lelket, szellemet is jelent. Garaczi László önéletrajzi prózájának második kötetében, a *Pompásan buszozunkban*, az unokáját és tanítványait oktató nagyapa révén elmondásra kerül az alcímet magyarázó két összefüggő történet: a sírjából híveihez visszatérő Remus legendája („... Remus neve után Remuriának hívják a napot, amelyen az eltakarított ősöknek járó áldozatot bemutatják. Később lágyra változott a kemény betű, mely az egész névben az első volt”), valamint a Madagaszkár szigetét elfoglaló római legionáriusok esete az éjszakánként félelmetes hangokat hallató állattal: „Az ő rettegésük ajándékozta a lemúroknak a nevüket” (130. l.).

A *Pompásan buszozunk!* Lemúr Mikije az egyes szám első személyében megszólaló kamasz elbeszélő alteregója. Ez az elbeszélő maga konstatálja a hasonmás, az önmagát kívülről tükröző állapot létrejöttének pillanatát: „Úl mellettem a padban egy láthatatlan kisfiú, Lemúr Miki. Lemúr Mikinek egyetlen tanárt sem sikerül megszeretnie Erzsi néni után, aki írni tanítja elsőben. (...) Nem tudok tőle megszabadulni, hetes vagyok, kirázom az ablakon a törlórongyot, és ő ott áll . . .” (18. l.) Ugyanakkor az iskolás korú mellett egy emlékező, élete korábbi színtereit bejáró, annak eseményeit összegező elbeszélő, a „hajazáró lélek” ténykedése is kivehető, aki Lemúr Miki „feje felett”, az első személyű narrátor beszédét meg-megszakítva kommentálja az elbeszélteket, utal az elmondott történések idejénél későbbi – többször következményként megnyilvánuló – eseményekre. Az önéletrajzi jellegű próza első kötete, a *Mintha élnél* (1995), a kisgyermekkor eseményeit vetíti elének. Az időhatárok áthághatóságának jellegzetességét és a többszörös elbeszélői konstrukciót a szerző innen menti tovább a második kötetbe. Az általános iskolás kor eseményeit is laza időrendben, a hátratekintés és az előrelátás lehetőségének megteremtésével jeleníti meg előttünk.

A hatvanas évek sötét bugyrait, kommunista propagandagépezetét és önmaga torz képébe forduló ideológiai apparátusát kulisszaként felidéző diákéveket, ezek történetét keret fogja össze. A keretet egy diákcsínynek, a kontyos-rúzsos iskolai titkárnő „lelővésének” (csúszlival való megsebesítésének) és a várható szülői retorziótól való rettegésnek a leírása jelenti. Lefutási idejét tekintve egyetlen napról van szó. Sajátos metonimikus szerkezet jön így létre, hiszen egyetlen résztörténekből bontakozik ki nemcsak az adott egyéni életszakasz teljes képe, hanem a hatvanas évek magyar társadalmának természetrajza, valósága is: a bandázó, vezérszerepért csatározó gyermekévek, az első szerelmek ideje, focicsapat, kajakklub, asztalitenisz, énekkar, kirándulás, felelés, utált és szeretett tantárgyak, igazgatói megrovó, szülői büntetés, ballagás, baráti és családi viszonyok az egyik oldalon, kommunista párt, munkásmozgalom, szakszervezet, bizalmi állás, hatvan-nyolc és „paradigmatikus” bűnesetek a másikon. A harsány nevetés és az iszonyat konglomerátuma ez: a kinevetett tragédia egyenlő ironia képlete. Tulajdonképpen nem klasszikus eseménysorról és elbeszélésmentről van szó a regényben, hanem történés-mozzanatok egymásutánjáról, amelyek a megjelentett évtized diákzsargonjának, családi

pongyolanyelvének, ideológiai közhelyeinek és munkásmozgalmi szlogenjeinek szöveggé fűzéséből bontakoznak ki előtünk. „Anyu nagyon pipa, a maszek csal, szűken méri a málnát. Pult alatti kuncsaftkör . . .”, „Átok apád megint a szakiban. A szakai a szakszervezeti klub a Honvéd utca sarkán, csak megittunk egy kisfröccsöt a srácokkal, mondja apám, lukas duma, kitalálhatna valami mást is . . .”, „Te süket ágyúgolyó, mondja apám, mikor megtudja, hogy megsarcoltam a zsírt . . . Nagymama ilyenkor feddőleg így szól, haszontalan portéka. Vagy: kutyafejű tatár, majmit mondtam. Nagyapa viszont szépen magyarul: ládd-e, kisunokám” – idézhetünk a családon belüli társalgási nyelv bőséges fordulataiból. Nem kevésbé groteszk, blőd és ostoba az iskolai oktatás rendszere, nyelve: mindez a dolgokat kompromisszum nélkül közvetítő kamasz szemüvegén keresztül látható, követ-hető. Igazság néni nem szereti a gyerekeket („. . . másmilyen világban szeretne élni, mert Igazság néni nem egy kifejezetten kedves kommunista néni . . .”), Vera néni a napköziben nem kifejezetten népellenesség, de nem is népszerű („. . . gyűlöl mindent, ami gyerekszerű, de valahogy mégse a tipikus provokátor, hóbörgő ellenforradalmár, az a nyilasterror csőcselék, Mengele, akiről apu szok mesélni. Kicsit olyan, mintha nem is tudna államot dönteni . . .”), Próbáld Feri bácsi, orosz tanár, három csillagos ötöst ad jó feleletért. Anyu az eszemká (Szülői Munkaközösség), apu az Apák Szertárfejlesztő Munkaközösségének tagja. Emellett ott van a „követelményi rendszer”, az elektromos feleltetőgépről szóló rémhírek, Tapsi és a villanyrendőr, a kanyarójárvány gyakorlása, Mihin hadnagy sírjának gondozása és a Gólya hozza . . .? című „nemileg felvilágosító” könyv legendás passzusai a „nos, a pénisz”-kezdetű kiröhögött sorokkal. A retardált szellemiségű, de a jól működő diákos humorérzékkel és igazlátással abszorbeált hétköznapok szórakoztató történései mélyén ott működnek egy kevésbé látható, annál sötétebb és rémisztőbb rendszer erői, jelei is. Az egész diákkor történet- és szlogenrengetegét meghatározza a hatalom propagandagépezete, többek között az ellenségéről, amely nem tűnik el, csak álarcot ölt. Azt már Lemúr Miki is tudja, hogy „a szülőkön kívül lehet félni a rendőrtől, kéményseprőtől, a zsákos cigánytól, a rossz gyerekek nyelvét levágó Jézuskától és a fodrásztól”. Arról pedig már az emlékező-összegező felnőtt elbeszélő tesz – alig észrevehető, mintegy a szövegbe mellékesen elhintett – megjegyzést, miszerint a bandavezér Bütyököt tizenöt éves korában határőrök lövik agyon.

Garaczi László önéletrajzának második kötete azoknak a regényeknek, prózaműveknek a sorába illeszthető, amelyek Kelet-Közép-Európa térségének a hatvanas-hetvenes éveket jelentő szakaszába, az évtized történéseibe nyújtanak meghatározott perspektívájú betekintést. Garaczi ehhez a gyermeki látószög ironikus kifejezőmódját, szándékosan hevenyészett nyelvét választotta. Nemcsak az egykori „félelmetes oroszlán” ma már elnyúlt és nevetséges tetemét láttatja, de a szemlélődő közönség elé is tükröt tart.

BENCE Erika

„REGÉNYT FOGOK ÍRNI, VÉGTELENT, LASSAN BALLAGÓT”

Péterfy Gergely: *A B oldal*. Palatinus, Budapest, 1998

Péterfy Gergely *A B oldal* című kötetének egyik grandiózus hosszú mondatából származik a címbe emelt idézet. Valójában erről a hosszú mondatról kellene beszélnem a regény kapcsán, amely megmutatja a szerző világteremtő képességének jellegzetes jegyeit, s azért mondható grandiózusnak, mert mindezt egy mondaton belül valósítja meg. Szívesen idézném is, mert ebben olvashatók olyan érzéletes képek, amelyeknek atmoszférateremtő kisugárzásuk van, mint a költői alliterációval kezdődő: „bibliai bőrségben ballagtak haza a tehenek az úton, nyáluk sercenne csorrant az augusztusi kánikulától forró aszfaltra”, és itt van szó arról is, hogy „az egész világ csupa mágiikus összefüggés” – mégsem idézhetem. Az elején mondom el, mert bosszant a dolog: azért nem idézhetek a könyvből, mert ha ilyen sok helyesírási hibát látok kinyomtatott szövegben, ellenállhatatlan vágyat érzek arra, hogy kijavítsam őket, ez pedig ellentmond a szó szerinti idézés követelményének. Megnéztem, a kötetben föl van tüntetve, hogy ki szerkesztette, és ki a korrektor, mégis olyan érzésem támad, mintha hozzá sem nyúltak volna, a szövegben ugyanis olyan primitív helyesírási hibák maradtak, mint például: „extatikus, öccsök, koradélután, Melville-i, Erdélyi nyarak, Medárdi reggelek”, jó lett volna az is tisztázni, peronoszpórát mondunk-e vagy perenoszpórát, népiesen, és sorolhatnám még. Engem az is nagyon bosszant, ha a szövegemben nagyköjtőjel helyett kötőjel marad, a súlyosabb hibákat pedig egyenesen sértésnek szoktam venni. A dolog még visszasább, ha tudjuk, a regény elbeszélője egy majdani értelmiségi, ógörög és latin nyelvet hallgat az egyetemen „magyar irodalommal kombinálva”. Úgyhogy mélyen együttérzek a szerzővel, hiszen már a kötetének a hátlapján is négy helyesírási hibával szerepel a kis reklámszöveg, amiről viszont egyáltalán nem lenne ildomos beszélni. Tudom, milyen nehéz pár sorban világosan megfogalmazni egy kötet tartalmát, méghozzá úgy, hogy eladható legyen, kedvcsináló az olvasáshoz. Szükségessnek tartom ezt a „műfajt” is, és nem célszerű, ha a kritikus abból indul ki vagy vitatkozik vele. Egészen egyszerűen azért, mert nem neki szól, és különben sem a szerzői munka része. Arra tehát nincs is semmilyen megjegyzésem, hogy félrevezeti az olvasót, amikor tréfás, bulis-csavargásos élményekkel teli olvasmányként akarja eladni. Zárójelben és félve azonban annyit megjegyzek, hogy én nem mernék erről a könyvről tíz sorban olyan ordító közhelyeket leírni, hogy „alapmű”, „fontos” és „jó könyv”. Ennél minden fró több megbecsülést érdemel.

Nem tudom, mennyiben nemzedékregegy *A B oldal* – bár ezt készséggel elhiszem mindkét kritikának, amelyet olvastam róla, Csuha Istvánénak az *Élet és Irodalom* 1998. június 5-ei számában és Károlyi Csabáénak a *Holmi* 1998. októberi számában –, nem vagyok azonban benne biztos, hogy az az életérzés, az az érzelemgazdagság, amely a regény narrátorának sajátja, vagy akár az a zenei-irodalmi műveltség, amelyet felvillant, nem csupán egyetlen embernek a lelkivilágához tartozik-e. Annyi azonban bizonyos: a mai magyar prózának ahhoz a vékony rétegéhez tartozik, amely nem akarja minden bekezdés után kacagtatni a nagyérdeműt, és főként nem akar ironikus lenni, utólag

okosabbnak látszani, távolságot tartani és elhatárolódni, hanem vállalja önmagát, mindazzal az életanyaggal egyetemben, amelyet – bármilyen furcsa – nem írt le még senki. Nyilván ezért érezhetik kortársai nemzedékregeynek. Pontosan meghatározható korról szól: a nyolcvanas évekről. Egy helyen egészen konkrétan ez áll: az elbeszélő ezerkilencszáznolcvannegyben negyedikes gimnazista volt. Irigylem Károlyi Csabát, aki kulcsregényként is olvassa, és tudja, bár nem tartja fontosnak, hogy a valóságban kicsoda Sculptor és König, de még Csuha Istvánt is, aki kiemeli a szöveg referencialitását. Én sajnós „csak” szöveggént olvastam. És nem annyira nemzedékiségét, mint inkább korhűségét érzékelttem, amit már a könyv címe is sugall. Ha azt feltételezzük, hogy *A B oldal* valószínűleg a hanglemezzel B oldalra utal, nem nehéz valamiféle címmagyarázatot kitárlnunk: az A oldal a slágerek oldala, ezzel szemben a B oldal nem az olcsó, könnyen felejthető dallamoké, ezáltal válik utólag értékesebbé, újra meghallgathatóvá, mindig tartogathat valami újat. Feltevésünket csak erősíti az a tény, hogy a nagylemez a nyolcvanas években futotta ki igazi formáját, a hevenes években még forgalomban voltak a kislemezek, a kilencvenes években pedig már nem is gyártják őket. Gondoljunk bele: a CD-nek egyáltalán nincs A és B oldala, és hogy az a kifejezés, hogy „a lemez B oldala” néhány év alatt misztikus, régies hangzást kapott – ebben a kézzelfogható múltban és ugyanakkor vissza nem térően távoli világban játszódnak a regény történései is.

A regénynek áttekinthető szerkezete van, amely ugyanakkor kellőképpen bonyolult ahhoz, hogy el lehessen mondani: cselekményvezetése nem lineáris. Kerete: egy nap, a történetek a reggeltől éjszakáig tartó, fejezetekre osztott időszávon játszódnak, azon belül pedig a helyszínek váltakoznak, előbb a Frankel Leó úti lakás „reggele”, majd a Batrók Béla úti lakás „reggele”, azután a család nyaralóhelyén, Szentjánospusztán eltöltött „reggel” leírása következik, majd ugyanígy mechanikusan minden napszakban változnak a helyszínek, és minden fejezethez negyedikként egy-egy *Appendix* csatlakozik, ebben kapnak helyet a térnek és időnek ilyenfajta felosztásához nem ködődő elmefuttatások, történetek. És hogy a dolog még kissé bonyolultabb legyen, a fejezeteken, tehát az időbeni elosztáson belül nemcsak térbeli váltakozásra kerül sor, hanem időbelire is: mindig előbb kerülnek papírra az egyetemi évek történései, s csak azután, időben visszaugorva a gimnazistaévek eseményei.

Miközben ezeket a sorokat írom, nem tudok szabadulni a gondolattól, hogy Péterfy Gergely azért hozott létre ilyen világos szerkezetet, azon belül azonban kellőképpen elbonyolítottat, mert a kritikusaira gondolt: elegendő munkát adjon nekik, szerintem lelki szemei előtt egy-két grafikon is megjelent ide-oda mutató nyilakkal, mindez azért, nehogy véletlenül azt mondhassák rá, hogy hagyományos regényt írt. Még a számítógépes szövegszerkesztés diszkrét bája is megcsillan: vannak teljesen azonos, ismétlődő szöveg-egységei, nyilván ezeket is mint visszatérő motívumokat kiválóan lehetne elemezni. A korszerűség igényének megfelelni mindenekelőtt! Milyen ciki lehet, ha valakire azt mondják, „hagyományos”? Mindez azért jutott eszembe, mert nálunk hosszú évtizedeken át tartotta magát az a téveszme, hogy az, aki elbeszélőtehetség, tud történetet mondani, eleve „gyanús”, biztosan nem eléggé „művészi és elmélyült”. Zárójelben jegyzem meg, hogy vannak olyan nagyra becsült íróink, akik ma sem tudnak egy levelet megfogalmazni úgy, hogy világosan kiderüljön a szándékuk, mit akarnak közölni tulajdonképpen. Mindenféle technikákkal leplezni kell, ha valaki jól tud elbeszélni, gördülékenyen mesélni.

Nyilván minden író szembesül ezzel a kérdéssel, aki a történetészöveget mint kihívást állítja írói attitűdjének középpontjába.

Az ilyenfajta előre eltervezett, történeten kívülről hozott szerkesztési technikák a legtöbb esetben csődöt mondanak. Hogy Péterfy Gergely tehetséges író, az is bizonyítja, hogy a konstrukció alatt nem rogy össze a regény építménye, oly ügyesen helyezi el a motívumokat a kötetben, hogy a kezdeti utalások a regény végére kifejtett egészé állnak össze. A végsőig mechanikus, konstruált szerkezet a maga töredékességével paradox módon a feszültséget is képes hosszabb távon fenntartani. Közben van idő „lassan ballagni” is, kényelmesen irodalmi utalásokat helyezni el, vagy olyan rövid történetre-meket írni, mint a csúszkálás a Duna jegén. Az utóbbi időben még két történetet olvastam a jég alá csúszás veszélyeiről, az egyik Georg Klein írása, egy túlélő élménybeszámolója a 2000 szeptemberi számában (*Harmadik látogatásom Peter Nollnál*), a másik Gion Nándor egy régebbi elbeszélése *Az anyagi vigasságból*, amelyben egy kisfiú akar kimenteni egy kutyát a befagyott folyóból, és mondhatom, Péterfy Gergely leírása mindkettővel állja a versenyt.

De „semmis” történeteink is, amikor hétköznapi dolgokat sorol, megfigyeléseket közöl, átüt az, hogy neki különleges, erőteljes tudása van a világról. Az én olvasatomban a regény ennek a tudásnak a megszerzéséről szól: egy „budai úrifű” hogyan küzd meg a saját életéért, hogyan rombolja le a jó fiú, a jó egyetemista, az értelmiségi mítoszát, hogy megtalálja önmagát.

Az önkeresés igen nagy intenzitással zajlik – ebben kétségkívül van valami heroikus. A regény egésze pedig olyan világképet sugall, amelyben a töredékesség ellenére megmaradtak a biztos támpontok. Ezeknek csak az egyikére utalok, amikor az elbeszélő Erdély-élményét említem – kissé szomorúan is, mert nem tudom, mikor írható le majd valakinek a Vajdaság-élménye ilyen bensőségesen, s ha nem írható le ily módon, vajon miért, mindezek megválaszolása nyilván szociológiai vagy lélektani tanulmányt igényelne –, azon belül is a lelkész nagypapa *végtelen* Biblia-olvasására és a nagynya *végtelen* keresztrejtvényfejtésére: „keresztrejtvényt fejt, öt-, tíz-, húsz- és harmincéves Fülesek és egyéb rejtvényűjságok keresztrejtvényeit, külön csomóba gyűlnek a már megfejtettek, és amikor valamennyit megfejtette, megfordítja a stószot, előveszi a legrégebben megfejtettet, a megfejtéseket kiradírozza, és az egész stószot újra elkezdí megfejteni”. Az elbeszélő eljut addig a gondolatig, hogy „holnap akár kedvem is volna felkelni, ha történetesen kellene valamiért”. És ilyen biztos fogódzó a regényzáró jelenet is: hogy van még kit megölelni, és az ölelésnek van értelme. Ez az elbeszélő tehetségéről és finom arányérzékéről tanúszkodó, jól szerkesztett regény ennek a felismerésnek az artikulálásától válik izgalmassá.

TOLDI Éva

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Varga Zoltán: Az Édentől nyugatra (Görgey Gábor: *A homár páncélja*;
Aczél Tamás: *Illuminációk*) 1016

Bence Erika: Lemúr Miki az iskolában (Garaczi László: *Pompásan
buszozunk!*) 1024

Toldi Éva: „Regényt fogok írni, végtelent, lassan ballagót” (Péterfy
Gergely: *A B oldal*) 1026

E számunk megjelenését a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia,
a Szerb Köztársaság Művelődési Minisztériuma, valamint a budapesti Illyés
Közalapítvány támogatta

A FORUM KÖNYVKIADÓ ÚJ KIADVÁNYAI

- Mirnic L. Zsuzsanna: *Varázsbot fonákja* (versek)
Szűts Zoltán: *Versszelídítés* (versek)
Tari István: *Napszél* (versek)
Verebes Ernő: *Griff* (versek)
Juhász Erzsébet: *Úttalan utaim* (próza)
Kontra Ferenc: *Gyilkosság a joghurt miatt* (novellák)
Szabó Palócz Attila: *Trium(f)virátus* (kisprózák)
Végel László: *A nagy Közép-Kelet-Európai Lakoma bevonul a Pikareszk Regénybe* (regény)
Bányai János: *Hagyománytörés* (tanulmányok, kritikák)
Bori Imre: *A jugoszláviai magyar irodalom története* (negyedik, bővített kiadás)
Bori Imre: *Hétről hétre* (tanulmányok)
Burány Béla: *Szakad a part!* (tanulmányok)
Gerold László: *Drámakalauz* (tanulmányok, kritikák)
Harkai Vass Éva: *Ezredvégi megálló* (tanulmányok, kritikák)
Jung Károly: *Összefüggések és kapcsolatok* (tanulmányok)
Losonczi Alpár: *Az emlékezés hermeneutikája* (filozófiai értekezések)
Major Nándor: *Kisebbségi breviárium* (tanulmányok)
Kalapis Zoltán: *Búza, dohány, selyem* (tanulmányok)
Kalapis Zoltán: „*Negyvennyolcnak nagy idejében*” (tanulmányok)
Németh István: *Ünnep Raguzában* (publicisztika)
Harmath Károly: *A hit reményében* (vallási publicisztika)
Túl az Óperencián *(magyar népmesék)*
Bogdán József: *Szeder indája* (gyermekversek)
Mirnic Zsuzsa: *Mesevirág* (történetek gyermekeknek)
Cs. Simon István: *Sziromeső* (gyermekversek)
Csapó Julianna: *A jugoszláviai magyar irodalom 1994. évi bibliográfiája*
Bela Duranci: *Penovác Endre* (képzőművészeti mappa)
Király Ernő: *Reflexiók* (zenei esszék)

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 1998. december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/611-300, 603-as mellék. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsírfőzamlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 240 dinár. Egyes szám ára 20, kettős szám ára 40 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 100 DEM. Szedés: Szántai Szerénke. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350-9079